

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

2005/08

**A MAGYAR KÖNYVTÁROK EGYESÜLETE
37. VÁNDORGYŰLÉSÉNEK AJÁNLÓ MONDATAI
A SZEKCIÓK PROGRAMJAI ALAPJÁN**

„... a könyvtáros minden órában szolgálatra készen jó szívvel fogadja a látogatót, derűsen siessen a kívánt könyvet átnyújtani neki; s ha bizonytalan az olvasó, segítse a keresésben. Röviden: szereti könyvtárát, mint a hűséges férj az ő drága feleségét, és mindig új megoldások bevezetésén töri a fejét.”

(Michael Denis 1777-ben megjelent könyvéből Walleshausen Gyula nyomán)

Szeniorok

*„Itt a körömers
ideje, Kosztolányi!
Körömszakadtáig!”*

(Kányádi Sándor)

Biztos, hogy létezik a szellem köztársasága, ahol a tudósok, művészek, alkotók mellett szavaznak a könyvtárosok is. A szellem köztársaságában a könyvtár a kincstár. Körömszakadtáig.

Pest Megyei Szervezet és a Közkönyvtári Egylet

A falak nélküli könyvtárat úgy kell létrehozni, hogy minden látogató jól érezze magát benne. A technológiai lehetőségek határtalanok, amelyeket a külvilághoz szüntelenül alkalmazkodva kell a kultúra megőrzésének és terjesztésének szolgálatába állítani.

Informatikus Könyvtáros Szekció

Az innováció a könyvtárosok mindennapjainak része. A társadalomtudományi könyvtárakban dolgozó könyvtárosok (könyvírók, kiállítás rendezők, honlapkészítők) nemcsak a könyvtárakat, a tudományt is szolgálják.

Társadalomtudományi Szekció

A bibliográfus – a magyar könyvtárosság etikai kódexét követve – felelősséggel tartozik a nemzet, a nemzeti és etnikai kisebbségek, helyi közösségek kulturális örökségének megőrzéséért.

Bibliográfiai Szekció

Készüljön magyar tudománytörténeti összefoglaló munka – a Műszaki Könyvtáros Szekció gyűjtése alapján – a különböző típusú, határainkon belül és azon túl megjelent magyar és magyar vonatkozású művekről. A könyvtári szolgáltatások alkalmazása során úgy érvényesüljön a szerzői jogok védelme, hogy – gyakorlati tájékoztató kiadvány segítségével – hasznosítható legyen könyvtári rendszerünk minden típusú intézményében.

Műszaki Könyvtáros Szekció

A nemzeti kulturális közvagyonnak a zene is része! A kottákban fellelhető zene-művek megszólaltatása és hangzó formában történő feltárása az esélyteremtés, esélyegyenlőség része. A zenei könyvtáros – a magyar könyvtárosság etikai kódexének megfelelően – felelős a kezelésére bízott hangzó anyagok és dokumentumok felhasználókhöz történő eljuttatásában.

Zenei Szekció

Hit, szeretet, bizalom – hivatás és küldetés. A gyermekkönyvtáros „százlábúsga”, melyben mindszáz lábával mást csinál, de mégis egy helyre vezet. A Betűk országába, ahol a betűkben benne van az egész világ.

Gyermekkönyvtáros Szekció

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

14. évfolyam 8. szám

2005. augusztus

Tartalom

Könyvtárpolitika

Hivatása könyvtáros	3
Bozóki András: „... amit tesznek, valóban több, mint szakma; hivatás”	5
Papp István: Bevezető a magyar könyvtárosság etikai kódexe szövegtervezete vitájához	7

Műhelykérdések

Pegán Anita: Szolnokon júniusban	16
Bényei Miklós: Közkönyvtáraink múltja	24
„A helyismereti munka feltétlen szükséglete az adott hely szeretete.” Interjú Bényei Miklóssal	37
Szalóki Gabriella: Magyar kulturális honlapok minősége – európai szemmel	43
Koltay Tibor: Referátum, tömörítvény. Tudjuk-e, mi a különbség közöttük?	51

Memento

Magyar Örökség-díj	
P. Vásárhelyi Judit: Borsa Gedeon	54
Bakos István: Vekerdi László	56

Könyv

Bartók Györgyi: Az elfelejtett irodalom bedekkeré	59
--	----

From the contents

About the 37th Annual Conference of the Association of Hungarian Librarians (3);
András Bozóki: Mission – librarian. Opening speech of the Minister of Cultural Heritage (5);
István Papp: To the discussion of the Code of ethics for Hungarian librarianship (7)

Cikkeink szerzői

Bakos István, író, tudományos kutató; *Bartók Györgyi*, a Könyvtári Intézet munkatársa; *Bényei Miklós*, egyetemi docens; *Bozóki András*, kultuszminister; *Koltay Tibor*, a Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Karának oktatója; *Papp István*, a FSZEK ny. főigazgató-helyettese; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője; *Szalóki Gabriella*, az OSZK munkatársa, *Vásárhelyi Judit, P.*, az OSZK munkatársa

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós és Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4440 forint. Egy szám ára 370 forint
HU-ISSN 1216-6804

Hivatása könyvtáros

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 37. vándorgyűlése viselte, kapta, választotta a fenti címet. Éppen nem véletlenül, nem a blikkfangosság vagy a mindegy mi a cím (Hegeltől is alkalmazott) megfontolása okán. Mivel ez a vándorgyűlés egyúttal jubileumi esemény is volt – méghozzá kétszeresen is jubileumi (a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 70., Gödöllő mint vándorgyűlési helyszín a 20. „születésnapját” ünnepelte) –, tudható volt, hogy ezúttal alapkérdésekről kell, szükséges szólnia a gyűlésnek. És hát van-e fundamentálisabb kérdése szakmánknak, mint a magát a szakmát érintő alapkérdés, a hivatást illető. Egy ideje megszokhattuk (oly könnyű és édes volt hozzászokni), hogy az alapkérdéseket, és épp a vándorgyűlések kapcsán az MKE elnöke, *Bakos Klára* elnökünk szokta volt megfogalmazni. Ezúttal is megtette, természetesen szinte rangrejtve, alig észrevehetően, a programot tartalmazó kicsiny füzet bevezetésében. (Ezt a bevezetést nyilván alig néhányan olvasták el: hisz’ a program, a helyszínek, a dátumok és órák voltak a fontosak mindenki, minden jelenlévő számára, nem a „szöveg”, pedig...). Pedig ez a szöveg megérdemli az alaposabb szemrevételezést. Akár klasszikusnak is nevezhetnénk, ha e megjelölés nem vált volna – sajnos – redundánssá. Bakos Kára a következőket írta: *„A hivatás fogalmáról rendelkezésre álló szociológiai irodalom nyomán megfogalmazott hivatás-ismérvéken túl van valami közös-immánens a könyvtárosokban, ami képessé teszi őket a csendes metamorfózisra és a látványos paradigmaváltásra egyaránt. Bizonyosságot adhat munkájukhoz az a tudat, hogy a könyvtárosság az egyik legrégebbi értelmiségi elfoglaltság, s bár a szakma társadalmi presztízse lassan emelkedik, társadalmi fontosságuk, szükségességük valóságát a közvetlen, személyes felhasználói kapcsolatban nap mint nap tapasztalhatják. Hivatástudatuk fontos része, hogy tevékenységük természetes közegéből, az információ gigantikus, zabolátlan világából folyamatosan korszerűsített technikai-tárgyi tudásuk, ismereteik révén jól használható, megszelídített, testre szabott információt képesek szolgáltatni. Látják a kor kihívásait, ismerik a válaszok magasságait-mélységeit. A prognosztizálhatóan megnövekedő állampolgári, felhasználói érdeklődés és információigény új típusú könyvtári információs szolgáltatásokat és könyvtáros tudást, képességeket igényel. Feltételezi az informatikai ismeretek maximális birtoklását, navigációs készséget a tudástartalmak között, a releváns információk biztonságos kiválasztását, a gyors reagálást. A szakma paradigmaváltása kitermeli az új típusú könyvtárost, az információs brókert. De megjegyzendő: a modern könyvtáros egyformán biztonságosan kezeli a hagyományos és a korszerű szolgáltatást. A könyvtárosság több mint foglalkozás, több mint szakma: sokarcú hivatás. Sokarcúságában benne foglaltatik a pedagógus, pszichológus, gazdasági-pénzügyi szakértő, a menedzser, ha úgy hozza a feladat, az e-ügyintéző, az adott tudományterület kiváló ismerője, ugyanakkor jó promóciós szakember. Az MKE 37. vándorgyűlése a 70. születésnap tiszteletére nem is választhatott volna méltóbb témát a jelenleginél: hivatása könyvtáros.”*

Így igaz. És talán (sőt egészen bizonyosan) az sem véletlen, hogy a hivatás igen-csak gazdag problémaköréből a vándorgyűlés az etikát állította a középpontba. Az etikátörténet tanulása (lásd a Kant kontra Scheler vitát, amely napjainkig hullámzik, McIntyre-ig és tovább) ugyan nem emellett szólt, érvelt volna. Ám a vándorgyűlés, és az azt megelőző (a 3K lapjain, immáron több mint fél éve olvasható) viták során fényesen kiderült, hogy könyvtárosi hivatás (beleértve mindazt, amiről eledig szó esett) és a könyvtárosi etika közt szerves, organikus kapcsolatok igen gazdag hálója lelhető fel. Amit *Biczák Péter*, az MKE elnökségének tagja, a vándorgyűlésnek otthont (és még mi minden mást is) adó Gödöllő megyéje, megyei könyvtárának igazgatója írt volt, többszörösen is igaz: *„...a hivatástudat ma talán a modellt nyújtó szakmákban a legfontosabb, márpedig a könyvtáros szakma ilyen: talán nem túlzás állítani, milliók számára. A téma napirendre tűzésének célja, hogy újrafogalmazza a könyvtáros hivatás lényegét a megváltozott és folyamatosan változó társadalomban. Segít a készülő, A magyar könyvtárosság etikai kódexének mélyebb megismerésében, az abban felvetett problémák alapos elemzésében, közös állásfoglalás kialakításában a kódexszel kapcsolatban. Nagyon sürgető kérdések ezek a mai világban.”* Hivatás és etika nem mindig és nem mindenben „kvadrálnak”. Hic et nunc, a könyvtárossággal kapcsolatban azonban igen. És éppen ezért nemcsak arról esett szó, hogy – más szakmákhoz hasonlóan – mi is dolgozzuk ki és fogadjuk el etikai kódexünket, hanem arról, elsősorban arról, hogy éppen a mi esetünkben miért és mennyiben egy, persze tagoltan, differenciáltan egy ez az eredetileg két kérdéskör. A vándorgyűlés fölötté gazdag tematikája épp e kérdéskör fundamentális, átfogó megvilágítása kapcsán nyerte el egységét, szerzteágzó problematikájának határozott irányultságát. Hatalmas szellemi teljesítmény volt ez, bizonytalanságot szerezni fog nemcsak a könyvtártörténeti, hivatástörténeti annalesek hasábjain, hanem az etikátörténetek oldalain is. A vándorgyűlés három napjának hőse így az etikai kódex volt, persze a maga teljes komplexitásában. És hogy ez a komplexitás mit jelentett, talán elég ha, a szekcióülések programsorozataira utalunk: a Műszaki Könyvtáros Szekció a *Könyvtárak a könyvtárakért, a szolgáltatások és azok szerzői jogi háttere* tematikát vette górcső alá, a Társadalomtudományi Szekció az *Innováció és a mindennapok: az alkotó könyvtáros* cím alá rendezte munkálkodását, a Gyermekkönyvtáros Szekció napjaink gyermekkönyvtárosainak feladataival, szakmai etikájának kérdéseivel foglalkozott, a Szeniorok találkozója pódiumbeszélgetést folytatott a könyvtáros etikáról, az Informatikus Könyvtáros Szekció az információk értéke és hitelessége, valamint az elektronikus információszolgáltatás szerzői jogi kérdéseivel viaskodott, a Könyvtárostanárok Egyesülete a könyvtárostanári munka etikájával foglalkozott, a Bibliográfiai Szekció a bibliográfusok „külön” etikájának problémáit boncolgatta, a Zenei Könyvtárosok Szervezete a zenei könyvtárosság mint olyan újkori kérdéseit feszegette, az MKE Pest Megyei Szervezete és a Közkönyvtári Szekció a „szellem köztársasága” feliratot viselő, beláthatatlanul széleskörű problémahalmaznak esett neki. (Hogy a szekciók miként foglalták egy-egy mondatba kitért, viták tüzeiben megedzett – persze metaforikusan értelmezett – üzenetüket, az megtalálható lapunk belső borítóján. Ezzel kapcsolatban persze tudni kell, hogy minden mondat mögött több órás viták anyaga, ezek mögött meg sokszor egész szakmai életutak tapasztalati és filozofikus általánosításai állnak.) A szekcióülések anyagát a 3K jelen száma nem mutathatja be, a legjobb, legérdekesebb előadások és viták közlésére később keríthetünk csak sort. Ezúttal

arról kell szólanunk, hogyan is kezdődött, miként zajlott le az első, a bevezető, a későbbieket megalapozó nap, a plenáris ülés napja. Nos, a szokásosnál tartalmasabb, magvasabb köszöntők után (*Molnár József*, a Szent István Egyetem rektora, *Gulyás József*, Pest Megye Közgyűlésének alelnöke, valamint *Gémesi György*, Gödöllő város polgármestere tisztelte meg a vándorgyűlést jelenlétével és szavaival) *Bozóki András* miniszter (NKÖM) szólott a jelenlévőkhöz. Az ő szavait alább adhatjuk közre. Természetesen volt még egy nagyelőadás is, ezúttal *Bartos Éva*, a Könyvtári Intézet főosztályvezetője szólhatott ezen a kiemelten jelentős helyen és időpontban az ország könyvtárosságához. Az ő előadását következő számunk élén hozzuk. A plenáris ülés mindenestre megadta az alaphangot (hogyan mivel és hogyan, azt a miniszteri beszéd olvasóinak nem kell magyaráznunk), megadta a felütést a másnapi, valóban intenzív és elmélyült, szekciókon belül folytatott munkálkodáshoz. És erre persze – a fent mondottak értelmében – valóban szükség is volt. Hisz nem akármilyen, nem akármikor és akárhogyan tárgyalható, vitatható kérdésekről volt szó. Hanem talán (megint inkább bizonyosan) a lehető legfontosabbakról, legalapvetőbbekről, a mindannyiunkat leginkább és legmélyebben érintőkről.

Mindezt persze nem becsületszóra kell elhinniük e sorok olvasóinak. Annál is kevésbé, mivel módunkban áll a miniszteri beszéd után közölnünk a második napot bevezető, úgynevezett kis plenáris ülés egyetlen, igaz, a szó minden értelmében kimerítő előadásának szövegét is. Az alábbiakban tehát *Bozóki András* miniszter és *Papp István* előadása következik. A többiek később, következő számunkban lesznek olvashatók. (VK)

„...amit tesznek, valóban több, mint szakma: hivatás”

Az olvasás utazás – hiszen amikor olvasunk, mindig máshol járunk, és valami újat tudunk meg. Az olvasás vándorlás...

A könyvtárosok 37. vándorgyűlése, amelyet az idén hetvenedik születésnapját ünneplő Magyar Könyvtárosok Egyesülete szervez, utazás a könyvtárosokkal a könyvekért, az olvasásért – és persze az olvasóért.

Az olvasó, bárhol is legyen, mindig egy kicsit kilép az őt körülvevő valóságból: egyszerre szórakozik és tanul. A könyvet, melyet olykor kezünkben tartunk, máshol írták, távoli helyekről és emberekről szól. De amint elkezdjük olvasni, hirtelen mi is ott vagyunk, ahol a könyv szerzője járt. Az olvasó és a könyv vándorok.

A könyv igazságos, mert nem tesz különbséget olvasói között – bárkinek megengedi, hogy olvassa. Igazságtalan az, ha a könyv nem érhető el mindenki számára. A könyveket mindenkinek írják. De nem mindenkinek áll módjában elolvasni. Ha magunk elé képzelünk valakit, aki éppen olvas, rájövünk, hogy teljesen természetellenes, hogy ugyanazt a könyvet ne olvashatná akárki.

Mind az olvasás természete, mind pedig a globális információszerzés jelenkori lehetőségei amellettszólnak, hogy ebbe a folyamatba csak befogadni lehet, kizárni

semmiképpen sem. Az esélyegyenlőség és az információhoz való hozzáférés szorosan összefüggnek. Ezért a könyvtárosok, akiknek szakmája az olvasás lehetőségének megteremtése, nagyon fontos társadalmi munkát végeznek: amit tesznek, valóban több mint szakma: hivatás.

Az információ fölötti hatalom nem lehet csupán egyesek kiváltsága: az emberek személyes mozgásterét csak akkor tud bővíteni, ha az információhoz való hozzájutás lehetősége is bővíti – a demokrácia és a jólét nélkül nem tud kiteljesedni. És akkor még csak az információról beszéltünk, nem a tudásról. Az információ önmagában véve halott dolog – akkor lesz belőle tudás, ha közkinccsé válik. Márpedig az információ közkinccseinek fogalma, rendszerezése, tárolása a könyvtárak mindennapos munkájának eredménye.

Egy szakma, melyet az azonnali látványos teljesítményekre szoktatott világ nem becsül meg kellőképpen. Ugyanis a könyvtáros háttérember, sűrű eminenciás, akkor dolgozik, amikor nem látjuk: az eredmény, hogy a könyv a polcon van, kikölcsönözhető, lemásolható, természetesnek tűnik, miközben könnyen megfelelkezünk a titáni munkáról, a hozzáértésről, ami éppen azt teszi lehetővé, hogy maga az olvasás ne ütközzék akadályokba.

Azért vagyunk itt, hogy ennek a szakmának a társadalmi pozíciójáról, jelenéről és jövőjéről beszéljünk.

Az esélykülönbségek csökkentésének programja keretében 2004-ben és 2005-ben hirdettünk pályázatot a vakok és gyengén látók könyvtári ellátásának fejlesztésére. Folytattuk a mozgássérültek könyvtárépületbe való bejutásának megkönnyítését. Annak érdekében, hogy az információ és a tudás megszerzése ne függjön attól, hogy valaki hol él, pályázatot hirdettünk meg a kistérségi szinten társult könyvtárfejlesztésre: ezzel a lehetőséggel tavaly 22, az idén eddig már 11 kistérségi társulás élt.

Ugyancsak a vidék, a város és a főváros eltérő ellátottságából származó különbségek enyhítése végett indult el a könyvtárbusz akció, valamint számos egyéb kezdeményezés, melyek többek között a vidéki fiókkönyvtárak a központival azonos ellátottsági szintjét hivatottak biztosítani.

Még az idén ősszel újabb változások várhatók a könyvtárak működésének javításában és a könyvtárszakma saját mozgásterének növelésében: először is nagyobb szabadságot kapnak saját pályázataik elkészítésében. Ebben az évben az Országos Széchényi Könyvtár, a Könyvtári Intézet és a Neumann János Digitális Könyvtár elkészítette azokat a szakmai anyagokat, melyek alapján a szakmai szervezetek bevonásával szeptemberre elkészül a könyvtári dokumentumok digitalizálásának stratégiája. Az ezzel kapcsolatos új lehetőségek célja a pályázási összeférhetetlenségek csökkentése, vagyis a támogatások átláthatósága és a szakmai önállóság révén a szakmai igények megfogalmazásának megkönnyítése. Továbbá ősztől a könyvtárszakma kurátorai az NKA egészének munkájában vehetnek részt, ami óriási előrelépés az egész szakmai terület érdekérvényesítésében, hiszen azt jelenti, hogy a legkülönbözőbb kulturális területeken képviselhetik a könyvtárszakma saját szempontjait.

És most átadom a szót mindazoknak, akik nemcsak olvasnak, hanem mesterei annak a tudománynak, mely képes az egész társadalom számára megszervezni magát az olvasást.

Bozóki András

Bevezető

a magyar könyvtárosság etikai kódexe szövegtervezete vitájához

Tavaly, az év elején indult meg a magyar könyvtárosság etikai kódexének kidolgozását célul tűző munkálat. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöksége és a Könyvtári Intézet megbízásából egy munkabizottság vágta fejszéjét a természetes fába, s másfél év elteltével úgy tűnik, lassan eljön a fadöntés ideje.

A munkabizottság igyekezett mindent elkövetni, hogy a kommunikáció külféle csatornáit felhasználva minél nagyobb nyilvánosságot adjon tevékenységének, s a lehető legtöbb kollégának adjon lehetőséget véleménye kifejtésére. A munkabizottság titkárához már eddig is szép számmal érkeztek szóbeli és írásos vélemények. A legnagyobb segítséget a szakmai folyóiratok szerkesztőitől kaptuk, akik készséggel adtak helyet a kódexszel kapcsolatos publikációknak; a megbízók és a munkabizottság nevében hadd fejezzem ki köszönetemet nekik. A közvetlen nézetcserek fontos és hasznos fóruma volt az MKE által szervezett öt regionális konzultáció, valamint azok az alkalmak, ahol a kódex alapelveit, majd az időközben elkészült tervezet szövegét lehetett megvitatni. (Jómagam összesen 13 ilyen összejövetelen vettem részt.) E rendezvények szervezőinek és résztvevőinek ugyancsak illő köszönet jár.

Egy angol könyvtáros szerint a kódex megalkotásnál fontosabb, de legalább ugyanolyan fontos az a folyamat, amely a kódexhez vezet, majd elkészülte után a gyakorlatba való átültetését jelenti. Ennek a folyamatnak kiemelkedő állomása az MKE 2005. évi vándorgyűlése, amely a legszélesebb, a könyvtáros szakmán is túlnyúló nyilvánosságot nyújt a kódexbe foglalandó alapelvekről és magatartásformákról folytatott nézetcsérének. Ugyanakkor le is zár egy szakaszt, mert a kódex szövegének végső tervezetét a bizottságnak idén augusztus végére el kell készítenie. A vándorgyűlésen elhangzott és azt követően két-három héten belül írásban benyújtott észrevételeket még figyelembe veheti a már korábban kézhez kapottakkal együtt. A munkabizottság ezért nyomatékosan kér minden résztvevőt, hogy akár szóban, akár írásban nyilatkozzon a kódex tervezetéről, akár kritikai, akár kiegészítő megjegyzése van, és tegyen tanúbizonyságot akkor is, ha teljes mértékben egyetért a szöveggel. Az ilyen pozitív nyilatkozatok megerősíthetik a munkabizottságot abban a meggyőződésében, hogy helyes úton járt és a szakma közvélekedését foglalta írásba. Egyben szilárd alapot és biztos háttérrel nyújtanak a kódexet várhatóan még az év vége előtt kibocsátó szervezetek és testületek számára.

A következőkben nem lehet céлом, hogy részletes beszámolót adjak az eddigi munkálatokról, a regionális és egyéb fórumok lefolyásáról, részleteiben ismertessem a kódextervezet szövegét. Fől kell tételeznem, hogy mindezekről a jelenlévők tájékozottak. Ezért bevezetőként a vitához csupán néhány olyan kérdésre hívom

fel a figyelmet, amelyek az eddigiéik során kiemelt érdeklődést váltottak ki, s néhány olyan szempontra, amelyek a munkabizottság véleménye szerint megfontolást érdemelnek. A lassan már egy éve folyó nézetcsere során sok probléma tisztázódott, az álláspontok sok tekintetben közeledtek (ha egyáltalán lényegileg különböztek volna egymástól), s a kódex tartalmával és alkalmazásával kapcsolatos kérdések egyre megnyugtatóbb módon rendeződtek vagy legalábbis rendeződni látszanak.

Előre kell bocsátanom, hogy az etikai kódex természeténél fogva rendkívül tömör írásmű. Hiszen csak a szakmánkat vezérlő alapértékeket tartalmazza, s a könyvtárosokkal szemben támasztott alapvető követelményeket fogalmazza meg; ráadásul nemcsak a könyvtárosok, hanem a társadalom, benne a tényleges és potenciális használók, a fenntartó és felügyeleti szervek, a civil szerveződések, a politikai, kulturális, gazdasági szervek és szervezetek, intézetek és intézmények számára is. Rövidnek, egyszerűnek, világosnak, egyértelműnek kell lennie, és messze nem térhet ki mindazon ügyre, amely figyelmet érdemel, amikor a könyvtáros dolgozról, a társadalomhoz való viszonyáról van szó. Ezen a problémán úgy kíván segíteni a munkabizottság, hogy rétegezten képzelje el az etikai kódex felépítését.

Az első két réteg maga a kódex, amely a vastag betűkkel szedett, tízparancsolat jellegű, önállóan is megálló, a legfontosabb üzenetet tartalmazó, plakátformában is kommunikálható részből, s az azt követő, a tételt kicsit bővebben kifejtő szövegből áll.

A harmadik réteget az alapelveket részletező, értelmező, magyarázó kommentárok teszik ki. A munkálatok során és a fórumokon számos olyan észrevétel hangzott el, amelyek – bár értékesek – nem építhetők bele a kódex szövegébe a terjedelem túlzott és ezért ártalmasan mértéktelen növelése nélkül. Viszont fontos és hasznos szempontokra irányítják a figyelmet, lényeges dolgokat fejtenek ki, s ezért nem-hogy kár, de hiba lenne veszni hagyni őket. Melléjük sorakoznak a bizottsági munkában kikristályosodott nézetek, érveléseik, a feldolgozott hazai és külföldi etikai kódexekből és egyéb dokumentumokból leszűrt tapasztalatok, amelyek hasznosan szolgálhatják az etikai kódexben foglaltak értelmezését és alkalmazását. Mindezek együtt adják a kódex – kódexnek immár nem minősíthető – harmadik rétegét. Megkülönböztetésül még annyit: míg magát a kódexet az illetékes testületek bocsátják ki és egyben hitelesítik tekintélyükkel, addig a kommentárokat a kibocsátó testületek által létrehozandó etikai bizottság teszi közzé, és szükség szerint folyamatosan gondozza, kiegészíti, módosítja. Ezzel egyúttal biztosítható az etikai kódex állandósága és a változó körülményekhez való szükségszerű illeszkedése is. Föltételezhető, s nagyon is természetes dolog lenne, ha a kódextervezethez beérkező észrevételek jó része éppen ebben a harmadik, jóval rugalmasabb rétegben kapna helyet. Itt, ahol megengedőbb lehet a fogalmazás, ahol alternatívák is helyet kaphatnak, ahol tekintetbe lehet venni a különféle típusú könyvtárak sajátosságait is. A kommentárok talán még oktatási segédletként is hasznosíthatók.

A kódex negyedik rétegét a könyvtárosi etikával kapcsolatos dokumentumok képezik: kutatási jelentések, a szakma morális állapotára, felkészültségére vonatkozó felmérések, különféle vizsgálatok eredményei, esettanulmányok, esetleírás-

sok, gyakorlati példák, külföldi könyvtárosi etikai kódexek, az idevágó szakirodalom bibliográfiája, esetleg teljes szövegei stb. Mindezek – az előző három réteghez kapcsolódva – a szakma erkölcsi tudatosodását szolgálják.

Ebben a keretben kell tehát gondolkodnunk, amikor az alábbiakban néhány elvi kérdést boncolgatunk.

Az első mindjárt az, hogy az etikai kódex bizony nagyon is egyoldalú szerződés, ha egyáltalán szerződésnek lehet nevezni. Az etikai kódex nem kollektív szerződés, nem érdekvédelmi nyilatkozat és nem szakszervezeti dokumentum. Nincs benne hoci-nesze. Nem a könyvtárosok elvárásait sorolja fel a társadalommal, a közösségekkel, a fenntartókkal szemben. Az etikai kódex rögzíti a könyvtáros etikai beágyazottságú kötelezéseit és elkötelezettségeit, és kijelöli a szakma morális vonatkozási pontjait, amelyekhez minden egyes tagjának be kell mérnie, meg kell határozni tevékenysége és magatartása tartalmát és irányait. Megadja azokat az alapértékeket és alapelveket, amelyek a könyvtárost, mint egy társadalmilag elfogadott hivatás tagját vezérlik, s amelyek a könyvtárosnak minden körülmények között vezérlik, s amelyekhez a könyvtárosnak minden körülmények között tartania kell magát. Könyvtárosnak lenni felelősséget jelent, ami abból fakad, hogy meghatározott, magas szintű (általában a felsőoktatás keretében elsajátítható) ismeretanyag birtokában képes vállalni azokat a feladatokat, amelyek ellátását a társadalmi munkamegosztás a könyvtárosi hivatásra bízta. Ebben pedig nincsen akkor és ha, nincs a teendők és felelősség feltételes vállalása: a könyvtáros akkor is hivatása szakmai és erkölcsi normái szerint végzi dolgát, ha úgy érzi, anyagi és erkölcsi megbecsülése messze elmarad teljesítményétől. Az etikus magatartás és a szakmai munka minősége nem lehet függvénye a bérszínvonalnak és a munkakörülményeknek. Véglételesen szólva: ha egy fillért sem kapunk, akkor is könyvtárosok vagyunk.

Az erkölcsi követelményrendszer határozott korrelációban áll a tudás, az ismeretek mennyiségével és minőségével. Azokkal szemben lehet magasra tenni az erkölcsi mércét, akik szakmai felkészültségükből kifolyólag képesek megkülönböztetni az adott – mindegy, hogy sokszor vagy ritkán – bonyolult helyzetekben a helyes magatartást, cselekvési irányt a helytelentől. Ez a szakmai tevékenység morálja, amely megkülönböztetendő a mindennapi élet mindenki számára érvényes moráljától. A könyvtárosnak mint szakembernek olyan terjedelmű és szintű ismeretanyaggal kell rendelkeznie, amelyet felsőfokú tanulmányok során szerezhet csak meg. Így a kettő együtt, a tudás és a rá alapozott erkölcs teszi hivatássá a könyvtárosságot.

Félreértés ne essék. Ha valaki hosszú, gyakorlatban eltöltött évek során, alacsonyabb szinten folytatott könyvtárosi, vagy egyéb területeken végzett felsőfokú tanulmányok révén, tiszteletre méltó, pozitív emberi tulajdonságai következtében – mivel éppen könyvtárban dolgozik – képes megfelelni a könyvtárosi etikai kódex követelményeinek, annál jobb és üdvözlendő. Azonban nem lenne méltányos kötelezően elvárni tőle, pusztán csak azért, mert könyvtárban dolgozik, hogy teljesítse azt a normarendszert, amelynek formális képzettsége alapján aligha tud megfelelni. Gondoljuk meg: a könyvtárost olyan értelmiségi szakembernek kívánjuk látni, aki egyenrangú partnere a társadalom más, felsőfokú szakképzettségű alapuló hivatásait gyakorló szakembereknek.

Ne tévesszen meg bennünket az sem, hogy az általánosan elterjedt vélekedés szerint könyvtáros az, aki könyvtárban dolgozik. Jól tudjuk, ez messze nem így van.

A könyvtári üzemben szükség van könyvtárosok mellett jól képzett, odaadó asz-szisztensekre, s mind inkább más szakmák felsőfokú szakképzettségű képviselőire. Rájuk a könyvtárosi szakma etikai kódexe csak közvetve gyakorol hatást, mint ahogy a könyvtárra mint intézményre is. A most tárgyalás alatt álló etikai kódex ugyanis nem a könyvtár és nem a könyvtári alkalmazottak etikai kódexe, hanem, mint láttuk, egy bizonyos szakmát gyakorlóké, akik a dolgok rendje szerint főképpen, de nem kizárólag könyvtárakban végzik dolgukat. Nos, az ő szakmai moráljuk át kell, hogy hassa munkahelyük mentalitását és gyakorlatát; elvárható tőlük, hogy meghatározó szereplőkként pozitív hatással legyenek munkatársaik gondolkodás-módjára, viselkedésére, cselekvésére, munkájára. (Ezt a tételt nem tagadja a mindannyiunk által ismert ellenpéldák sora. Itt követelményekről van szó, nem a mindennapokban előállt helyzet konzekvenciáit akarjuk levonni.) Úgy látszik, az etikai kódex szövegtervezetének sikerült ezt a csapdát kikerülnie a következők segítségével:

- a könyvtárosságot mint szakmát, hivatást tekinti, s nem foglalkozásnak, munkaviszonynak, alkalmazotti mivoltnak vagy munkakörnek;
- az egyes könyvtárakat, könyvtári rendszereket, hálózatokat arra biztatja, készítsék el a kódexben foglaltak alapján a saját magukra és munkatársaikra vonatkozó etikai szabályzatot;
- a könyvtárosoktól példamutató etikai magatartást vár el, amit kisugároznak egész környezetükre és meghatározzák annak légkörét.

Ha az etikai kódexet követelményrendszernek tekintjük, joggal vetődik fel a kérdés: mi történik akkor, ha valaki megszegni merészeli? Jó lesz tisztázni magunkban, mi az, ami lehetséges, és mi az, ami nem. Más, erősebb szakmákhoz képest mi nem tűzhetünk ki magunk elé egy kötelező érvényű etikai normarendszert, amelynek megsértése végső soron a hivatás gyakorlásától való eltiltáshoz vezethet. Ebből az következik, hogy az etikai kódex a szakma által vallott erkölcsi értékeket fogalmazza meg, s a szakmai közösség elvárja tagjaitól, hogy kövessék ezeket elméleti és gyakorlati tevékenységük során. Tehát voltaképpen az etikai kódexhez való viszony egyéni vállaláson alapszik, Minden könyvtárosnak magának kell elhatároznia, vállalja-e a szakma által felállított követelményrendszert vagy sem. Ráadásul az sem írható elő, hogy ez a kötelezettségvállalás nyilvánosan történjék meg, s a magát elkötelező vesse magát alá a normák megszegését követő szankcióknak. A józan megfontolás azt mondhatja velünk, a szakmának és tagjainak egyaránt érdeke, hogy a társadalom előtt mint etikai alapelvek szerint tevékenykedő közösség jelenjünk meg. Ez egyfelől garanciát jelent a tényleges és potenciális használók számára, hogy az adott feltételek között a lehető legjobb ellátásban részesüljenek, másfelől pedig bizonyos védelmet nyújt a könyvtárosok számára, akik az állandóan változó világban egyre gyakrabban kerülhetnek konfliktusba környezetük különböző csoportjaival, egyes tagjaival. A szakmai etikai normákat megsértő könyvtárossokkal szemben semmiféle testületnek nincs szankcionálási joga; csupán a szakmai közvéleményt tükröző etikai kódex alapján ítéltethők meg (és esetleg el) tetteik és nyilatkozataik. Óvatosan kell eljárni, hiszen a könyvtárosokat is megilleti a véleménynyilvánítás szabadsága, s egy könyvtárosi műhiba is meglehetősen nehezen bizonyítható. Mindenesetre a szakmai közvélekedést kifejezni óhajtó, felállítandó etikai bizottságnak egyetlen esz-

köze az általa helytelennek ítélt viselkedés megbélyegzésére az, hogy a nyilvánossághoz fordul.

Nem titok, hogy a hazai könyvtárosság etikai kódexének szövegtervezete jórészt a hasonló külföldi dokumentumokra épül. Ezért köszönettel tartozunk kollégáinknak szerte a világon, Japántól Amerikáig, Norvégiától Thaiföldig. Biztonságérzetet adhat nekünk, hogy belesimulunk egy nemzetközi trendbe, amely azonos vagy erősen hasonló értékeket követ a világ számos, egymástól sok mindenben különböző országában, de amelyek könyvtárosai egységesen ezen értékek megvallásában. Ugyanakkor talán sikerült a feladattal megbízott munkabizottságnak úgy megfogalmazni az általánosan érvényesülő alapelveket, hogy a sajátos magyar viszonyok, tapasztalatok és törekvések is tükröződnek bennük. Lehetséges, ez az oka annak, hogy a kódextervezetet a maga egészében nem kérdőjelezték meg az országszerte tartott összejöveteleken, s az alapelvekben nagyjából-egészében egyetértés mutatkozott. A félreértéseket sokszor helyben sikerült tisztázni, az eddig elhangzott módosító–kiegészítő javaslatokkal (majd azokkal is, amelyek itt a vándorgyűlésen és az azt követő hetekben kapnak nyilvánosságot) a munkabizottság alaposan foglalkozni fog, vagy érvényesíti őket a kódextervezet szövegében, vagy beilleszti őket a kommentárok közé, vagy – ha nem ért velük egyet – saját álláspontjával együtt az MKE elnöksége elé terjeszti.

Ezért szükségtelennek látszik az etikai kódex pilléreit jelentő alapelveket itt részletesen vagy akár nagy vonalakban ismertetni – egyébként számos forrásból hozzáférhetők. Nem árt talán azonban ismét hangsúlyozni, hogy az etikai kódex nem oldja meg a szakma valamennyi problémáját – nem is az a feladata! – és nem jelent valamiféle védőbástyát a könyvtári ellátást, vagy akár az egyéni könyvtárosi egzisztenciákat érő vélt vagy valós, alapos vagy alaptalan támadások ellen. Lehet, első pillantásra úgy tűnik, hogy például a könyvtáros és munkáltatója viszonyában a könyvtáros kiszolgáltatott helyzetét fokozza az az etikai megfontolás, amely szerint megértést kell mutatnia a fenntartó anyagi megfontolásokból, bár kényszerűen és a jogi normáknak megfelelően hozott intézkedései iránt. Második pillantásra azonban nem arról van-e itt szó, hogy a könyvtáros egyben felelős állampolgár is, aki a maga személyes érdekei mellett a közösségét is nézi, s a játékszabályok betartásával lép fel mindkét oldal védelmében. S harmadik pillantásra: a partner, jelen esetben a fenntartó szempontjainak tudomásulvétele, jóhiszeműségének feltételezése nem minden tárgyalás és megegyezés szolid alapja?

A fenti csak egy példa az érdek- és értékkonfliktusokra, amelyek újra meg újra napvilágra törnek az etikai kódex szövegtervezetének elemzésekor, s még inkább a gyakorlatba való átültetése során. Ki merészelne valamiféle hierarchiát felállítani az értékek között, mondván, ez fontos, az fontosabb, amaz a legfontosabb? Ennek megsértése bocsánatos bűn, azé halálos, amazé pedig égbekiáltó. Ugyanakkor az ember hajlamos azt az értéket, amelynek éppen szószólója, minden más elé helyezni, s kulcsnak, alapnak, vezérnek nevezni. Alighanem az a helyes hozzáállás, ha az értékrendszert egységes egésznek tekintjük, s úgy gondoljuk, egy érték megsértése voltaképpen az összes többi sérelmével is jár. Mégis van egy olyan, hadd ne nevezzem értéknek, hanem talán inkább kristályosodási pontnak, amely köré felépíthető az egész rendszer. Ezt én az információ és áramlásának szabadságában látom, mert úgy vélem, hogy az etikai kódex valamennyi értéke valamilyen kapcsolatban áll ezzel az eszmével. Valamennyi követelmény, álláspont,

elv, törekvés alapja és iránya az információ szabadsága, más szóval az ember felszabadulása a butaság, a tájékozatlanság, az előítéletesség, a manipulálhatóság, a szellemi rabszolgasors alól, és alkotóerejének kibontakoztatása, komfortérzetének növelése. S mint minden nagy gondolatnak, ennek is megvannak a maga hátulütői. Az információ szabadságával éppen úgy vissza lehet élni, mint más nemes eszmékkel, nevében súlyos károkat lehet okozni, bűnöket elkövetni. Csak remélni lehet, hogy az etikai kódex kellő vérteteket nyújt ezek ellen a veszélyek ellen.

Ha nem akarjuk, mert nem lehet és nem szabad, sorrendbe rakni etikai értékeinket, akkor bizony számítanunk kell arra, hogy a gyakorlatban konfliktusok alakulnak ki közöttük. Ahová fordulunk, konfliktust látunk. Vegyünk mindjárt egy kézenfekvő példát. A könyvtáros őrizze meg a reá bízott dokumentumokat a jövő generációk számára, ugyanakkor használtassa is a mai nemzedékekkel. Az esetek túlnyomó többségében ez a feszültség feloldható, de előfordulhatnak olyan extrém, szituációk, amelyekben bizony nem könnyű vagy nagyon pénzigényes a helyes döntés. De ebbe a harapófogóba kerül a könyvtáros lelkiismerete már egyszerű, rutinszerű selejtezés során is.

Mi az etikus álláspont az ingyenes és a térítéses szolgáltatások esetében, különös tekintettel az információ szabad áramlására? Én nem ismerek olyan könyvtárost, aki ne kezelné, ha nem is lelkiismeret-furdalással, de legalább fenntartásokkal a pénztárgépet. Pontosán ismeri mindazokat az érveket, amelyek egyértelműen a könyvtári szolgáltatások teljes ingyenessége mellett szólnak, de ugyanúgy azokat is, amelyek méltányosnak tartják a szolgáltatások térítéshez kötését. Ráadásul az egyik és a másik mellett etikai érvek is felsorakoztathatók.

Az anyagi kényszer olyan megszorításokhoz vezethet a szolgáltatásokban, amelyek hátrányosan érintik a használókat. A józan belátás alapján a könyvtárosnak el kell-e fogadnia ezeket, vagy torkaszakadtából tiltakoznia kell ellenük? Mikor jár el helyesen?

Hol van az intézménnyel szembeni lojalitás határa? Meddig kell védeni a munda becsületét, a szakmai közösség renoméját? Az együttműködés etikai követelménye mikor ütközik az egészséges vagy az erősebb helyzetével visszaélő önzés korlátaiba? Az állománygyarapító könyvtáros naponta néz szembe azzal a kérdéssel: értéket vagy csak forgalmat növelő anyagot vásároljon? A közösség többségének igényeit tartsa-e szem előtt, vagy fontos tagjainak kívánságait? Beszerzen-e megbotránkoztható könyveket, videókat, egyebeket, vagy igazodjék a hagyományos ízléshez, nézetekhez? Ezek nem teoretikus kérdések, hanem a mindennapos szakmai gyakorlat kérdései. Napnál is világosabb, hogy az etikai problémák szakmai kontóásban jelennek meg, és minden szakmai ügynek megvan a maga etikai vetülete is. A könyvtáros egyszerűen nem kerülheti el, hogy tevékenységét etikai szempontból is mérlegre ne tegye.

A személyes adatok bizalmas kezelése törvényadta előírás. Ám ugyanilyen személyes adatnak minősül az, ki mit olvasott, milyen kérdést tett fel, milyen webhelyeket látogatott meg, mit kért könyvtárközi kölcsönzésben, kikkel találkozott a könyvtárban, és így tovább. Egyike a legindiszkrétebb kérdéseknek, ha valakit könyvvel a kezében látunk: mit olvasol? Néhány, ilyen kérdésre adott válaszból egész jellemrajz kerekíthető. Hát hogyne érdekelné az olvasmányok jegyzéke azokat a szerveket, amelyek kötelessége biztonságunkra vigyázni, meg-

védni bennünket a terrorista támadásoktól. A könyvtáros pedig ott áll a szívének kedves olvasó és a kutakodó ügynök között.

A könyvtáros felesküdt arra, hogy mindenki – szó szerint a társadalom valamennyi tagja – előtt megnyitja a könyvtár szolgáltatásait, sőt azon van, hogy minél többen, valamennyien éljenek velük, korra, nemre, származásra (hadd használjam ezt a kifejezést a faj félreérthető terminusa helyett), nemzetiségre és társadalmi helyzetre való tekintet nélkül. S ha valakinek rongyos a ruhája? Ha nem mosakszik minden nap? Ha elhúzódik mellőle a többi olvasó? Ha hangosan beszél? Ha rendszeresen megszegi a könyvtár szabályait? A könyvtáros könnyen ott találhatja magát a közkönyvtár és az elitista könyvtár malomkövei között.

Vagy a szerzői jogi törvénynek a szerzők alkotói és anyagi jogait védő megszorításai között, amikor pedig ő az információ minél szabadabb, korlátozásoktól mentes áramlását szeretné. Sírja-e vissza a középkort, amikor a szerző nem az alkotásából élt, vagy vegye tudomásul a tényt, hogy szerzők nélkül a könyvtáros sem lenne? S ha idáig eljutott, már csak a két ellentétes érdeket kell valamiképpen gyakorlatában összeegyeztetnie.

Kevés pénz van a könyvtárügyben, a könyvtárakban. Annyira azonban még sincs, hogy hébc-hóba és helyenként ne merüljön föl a könyvtáros anyagi megkísértése. Ha a virágcsokor és tábla csoki elfogadható, akkor később talán más is? S mennyire befolyásolja a szolgáltatás minőségét a használó hálás mosolya? De menjünk tovább. Vajon a könyvtáros köteles-e teljes szakértelmét könyvtárának áldoznia, vagy pedig tőle függetlenül is kamatoztathatja? Hol van a határa a munkaviszonyban álló könyvtáros önálló szakértői tevékenységének, különösen ha olyan területen fejt ki, ahol saját könyvtára érdekeivel kerülhet szembe? Például értékbecslés, antikvárium katalóguskészítés, és minden egyéb ügyben, ahol a könyvtári szakértelem és eszköztár magánvállalkozás javára szolgálhat. Vajon nem a könyvtártól magától kellene kérnie szerződéses formában a vállalkozónak az ilyen szolgáltatást, és nem a kertek alatt besompolyogva a könyvtár alkalmazottjától? Hogy így olcsóbb? Igen. De erkölcsös-e?

A konfliktusokat és a lehetséges konfliktusokat még hosszan lehetne sorolni. Főlöszlegesen tűnik azonban, hiszen mindenki találkozni fog, ha eddig nem találkozott is munkája során a neki rendelt konfliktusokkal. Megoldásuk nehéz feladatát senki nem veheti le a könyvtáros válláról. Ehhez csak segítséget nyújthat a bölcs előrelátással és egyértelműen megfogalmazott szabályzat, a felkészült, etikailag érzékeny kollektíva, a határozottan rendelkező jogszabály, a fennkölt etikai kódex. A konfliktusok viharos tengerén a könyvtáros igazi iránytűje a lelkiismerete. Ezt kell minden nap karbantartania, gyakoroltatnia, nehogy elveszítse mágnesezettségét, s ne mutasson a helyes irányba.

Az irányt ugyan ismerjük, de vajon követhető-e mindig a mindennapok bonyolult helyzeteiben? Igen, követhető, ha kisebb-nagyobb kompromisszumok árán is. Már az értékkonfliktusokból felsejlett, hogy esetenként választani kell két érték érvényesítése között. Van úgy, hogy nem lehetséges teljes mértékben eleget tenni egy-egy kívánalomnak. Adott pillanatban lehet, hogy nem teljesíthető az elfogadott követelmény, mégis törekedni kell elérésére. Ez nem erkölcsi relativizmus, hanem annak tudomásulvétele, hogy nem királyi út vezet az igazsághoz. Göröngyökön, buckákon keresztül, de abban az irányban kell haladnunk, amelyet eszményeink jelöltek ki. Etikai értékeinket semmilyen körülmények között nem ad-

hatjuk fel, ám gondolnunk kell arra, hogy az adott viszonyok között mivel okozunk nagyobb kárt, ha választanunk kell két érték egyidejű érvényesítése között. Ha segíteni nem tudunk, legalább ne ártsunk, mondja az orvosi etika, s érdemes magunkévá tenni ezt az álláspontot. Talán célszerű szem előtt tartani azt is, hogy kisebb ártalommal jár az információs szabadság eszméjét föltétlenül előnyben részesíteni, számolva az ebből eredő nem kívánt hatásokkal is, mint valamiféle korlátozásokat bevezetni vitatható célok elérése végett.

Bár a kezdeményezés érdeme a Magyar Könyvtárosok Egyesületéé, a Könyvtári Intézeté és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma stratégiai bizottságáé, mely a könyvtáros pálya vonzóbbá tételével foglalkozik, a könyvtárosi etikai kódex hitelét az adja, ha a teljes szakma egyöntetűen mögéje áll. Ezért fontos, hogy a könyvtári szintéren szerepet játszó egyesületek, szervezetek a maguk részéről mind nyilatkozzanak az etikai kódex szükségességéről (mint ahogyan az Informatikai és Könyvtári Szövetség tette), és aláírásukkal fejezzék ki egyetértésüket. Ami természetesen nem zárja ki azt, hogy a maguk tagsága számára ne bocsásanak ki részletesebb, az adott szakmai csoport speciális kérdéseivel foglalkozó etikai szabályzatokat. Ugyanez vonatkozhat a különböző, kisebb-nagyobb könyvtárakra és könyvtári rendszerekre is. Ez utóbbiaknak azonban nem szabad megfeledezniük arról, hogy az etikai kódex a könyvtárosság, a könyvtárosi hivatás erkölcsi normáit foglalja össze, amitől megkülönböztetendő az intézmények vagy könyvtári rendszerek munkatársaira – akik nem mindannyian könyvtárosok – vonatkozó etikai szabályzat.

Fölmerülhet az a kérdés is, hiszen a magyar könyvtárosság etikai kódexéről van szó, hogy vajon aláírhatják-e a külföldön tevékenykedő magyar könyvtárosokat összefogó szervezetek is? Ezt alighanem az érintetteknek maguknak kell eldönteniük – a hazai aláírók minden valószínűség szerint örömmel fogadják csatlakozásukat.

Az etikai követelményrendszer valójában attól függetlenül is fennáll, hogy azok, akikre vonatkozik, elfogadják-e vagy sem. Ha az etikai kódex szövegének sikerül a szakmai konszenzust morális kérdésekben kifejeznie, akkor ugyan ezeket valaki kétségsbevonhatja, megtagadhatja, tudatosan vagy akaratlanul megsértheti, de érvényüket nem teheti kérdésessé. Azért, mert Káin megölte Ábelt, a ne ölj törvénye még érvényben maradt. Ennek ellenére mégis szép, szolidáris gesztus volna, s nem elhanyagolható közönségkapcsolati hatással járna, ha a könyvtárosok valamiképpen egyénileg is hitet tennének az etikai kódex mellett, személyesen is vállalva, hogy követik normáit, teljesítik követelményeit.

Egy közösség etikai normáinak meghatározása többnyire az idősebb korosztályok, a sokat tapasztalt, fontos, vezető pozíciókat betöltött vagy betöltő, véleményformáló és véleményvezető, elismert teljesítményeket felmutató személyek feladata, akiknek erkölcsi és szakmai tekintélye megkérdőjelezhetetlen. Ezért különösen hálás a kódex tervezetét összeállító munkabizottság azoknak a hosszú pályát befutó és őszinte tiszteletet kivívó senior kollégáknak, akik vették a fáradságot és ismételten is kifejtették a szakma morális követelményrendszerét érintő álláspontjukat, és segítették a kódex jelenlegi szövegének kialakítását, és máris eljuttatták javítására vonatkozó észrevételeiket a munkabizottság titkárához. Tanulságosak voltak a normák alakulását történeti összefüggésekbe ágyazottan vizsgáló megjegyzéseik, erőt nyújtottak következetes állásfoglalásaik, fenntartásaik és kétsé-

geik józanságra intettek és tiszteletet ébresztettek az olykor saját nézeteikkel is megvívott csatáik az etikai kódex ügyében. A fiatalabb korosztályok kövessék példájukat, s idővel vegyék át tőlük azt a különleges szerepet, amelyet a szakma erkölcsi integritásának őrzésében betöltenek.

Végezetül nem maradt más hátra nekem – mint aki a kódex szövegtervezetének első változatát a munkabizottság tagjainak és sokan mások segítségével formába öntöttem, s a befutó észrevételek figyelembevételével kötelességszerűen jóváhagyásra átdolgozom –, hogy lelkiismeretvizsgálatot tartsak. Mert könnyű a morálról beszélni, ám annál nehezebb követelményeit teljesíteni. Amikor egy cédulára elkezdtem vétéseimet felsorolni a magam számára, hamar a papír aljára jutottam, másikat kellett elővennem. Bizony van miért szégyenkeznem, s nagyon kérem, elégedjenek meg e szégyenkezés bevallásával, ne kívánják tőlem annak részletes, nyilvános felsorolását, mikor és hogyan vétettem a könyvtárosi etikai kódex ellen. Hogyan írtam fel egyenként, ki mit olvasott a zalaszentgróti Járási Könyvtárban, miért fogadtam el a bókaházi könyvtáros tudván tudott hamis statisztikai adatait, miért voltam kíváncsi arra, ki más érdeklődött rajtam kívül a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban a könyvtárosi etikai dokumentumok iránt, megbecsültem-e illően a társszakmákat és képviselőiket, úgy viselkedtem-e mindig nyilvános fórumokon, ahogy egy könyvtároshoz illik, megírtam-e a köszönőleveleket a könyvtárnak nyújtott ajándékokért, a kitüntetésemhez küldött gratulációkért, pályázatok elbírálásakor nem követtem-e személyes vonzalmaimat, miért mulasztottam el a lehetőségeket a nyelvtanulásra, doktorálásra, a számítógépes ismeretek elsajátítására: a sort még sokáig lehetne folytatni. Kérem, okuljanak az én hibáimból, és kövessék azok példáját, akik bizony nem közölték velem, hogy kik kölesönözték ki az etikai dokumentumokat, akik tudomásomra hozták, hogy a Der Spiegel első helyen olvasni nem a könyvtár vezetőinek a jussa, akik 1955-ben Sárvárról barátságból áthoztak Szentgrótra, hogy segítséget nyújtsanak a fiatal kollégáknak.

A könyvtári szolgálat minőségének biztosítása – ne feledjék, elsősorban morális kötelesség, és teljesítése erkölcsi elkötelezettség kérdése.

Papp István

Szolnokon júniusban

Verseghy Ferenc (1757–1822) – Jász-Nagykun-Szolnok megye könyvtárának névadója – igen szerény körülmények közt élő kisnemesi családba született. Apja sóhivatali tisztviselő volt, fiatalon halt meg. Az ifjú özvegy hamarosan újra férjhez ment, valamivel módosabb férfihez. Verseghy mostohaapja uradalmi számadó volt, aki lehetővé tette, hogy a tanulni vágyó fiú elvégezhesse legalább a középiskola alsóbb osztályait. A továbbtanulás viszont már több pénzbe került volna. Egy lehetőség adatott Verseghy számára: az egyház ingyen taníttatta az értelmes ifjakat, ha azok papnak mentek. Mivel tanulni akart, erre a pályára lépett. Huszonöt éves koráig szakadatlanul gyűjtötte magába a tudást, miközben huszonnégy évesen már ő tanította a fiatalabbakat görög és héber nyelvre. Jól tudott latinul és németül, megtanult franciául és olaszul is. Azután egymás után szerzett diplomát matematikából, bölcsészettől és hittudományból. Közben zenélni tanult, az énekhangja is szép volt, idővel művészi fokon játszott hárfán. Szórakozásból dalokat is szerzett.

*Élete bővelkedett eseményekben, fordulatokban gazdag sors adatott neki. Érdeklődéssel olvastam végig életrajzát az interneten, amely rövidsége ellenére egy igen személyes hangvételi írás. * Álljon itt egy sokatmondó részlet: „Kassán 1787-ben megjelenő folyóirat, a Magyar Museum, amely a három új irodalmi főirány közös, szervezett kifejezőlehetősége volt, – a Batsányi képviselte racionalista-franciás, a Kazinczy képviselte szentimentális-németes és a Baróti Szabó képviselte klasszicizáló-latinos – nemcsak hirdette és népszerűsítette, hanem mozgósította is az irodalmat. Új írók, költők jelentek. A Magyar Museumban megjelenni – ez irodalmi létet és jelenlétet jelentett. És a Magyar Museumban megjelenni – ez egyszerűsmind állásfoglalás is volt az új szellem, a felvilágosodás mellett, a maradiság ellenében. És alig-alig lehetett elhatárolni a szellemi magatartást a politikai magatartástól. A Magyar Museum munkatársai közül sokan ott ültek nyolc évvel később a Martinovics-per vádlottainak padján.*

A Magyar Museum első számában néhány vers ezzel a rejtjelcsaláddal jelent meg: »V. F. pap«. Az olvasó, akár tudta, akár nem tudta, ki bújik meg a rövidítés mögött, azonnal észrevette, hogy ez a költő kitűnően tud verselni, sorai ritmikusan, szinte énekelhetően hullámszerűen. 1790-től kezdve azután már a költő teljes nevével jelentek meg, egyre gyakrabban, hol dalszerű költeményi, hol elmélkedő vagy ismeretterjesztő művei, és az olvasó em-

* Forrás: <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/irodtud/magyarir/html/verseghy.htm>

berek körében hamarosan ismert és népszerű lett Verseghy Ferenc neve. Mindenkit elképesztett sokoldalúsága, szellemi frissessége és mozgékony-sága, holott aki ránézett, egy fölöttébb kövér, látszólag lomha testű papot látott, akiről inkább azt lehetett képzelni, hogy áteszi-issza, legjobb esetben átcsvegi az életét. De a papok hamarosan sejteni kezdték, hogy a kedélyes külső veszedelmes lázongót takar, a barátok felismerték, hogy elképesztő szívósság és munkabírási lakozik benne, a közönség elcsodálkozott, hányféle területen és hányféle hangon áll helyt a felvilágosodás feladatainak teljesítéséért.”

Tehát a Verseghy Ferencről elnevezett megyei könyvtár vendégeként, először Bertalanné Kovács Piroskával, az intézmény igazgatójával beszélgetek a megyéről, a könyvtárról, a készülő etikai kódexről, a regionalizmusról és a mindennapokról. Később Takáts Béla, igazgató-helyettes is csatlakozik hozzánk, akinek fő tevékenységi területe a helyismeret mellett a számítástechnikai, digitalizálási munkák koordinálása.

– Milyen szerepe van a könyvtáraknak a megyében?

– Jász-Nagykun-Szolnok megyében a lakosság kétharmada a városokban él, és a városiasodás egyre jellemzőbb. Nagytelepüléseink, mint például Fegyvernek 7000 lakossal község, ilyen a Dunántúlon már városnak számít.

A megyei könyvtár feladata ilyen környezetben más, mint egy kistéleplés megyében. A rendszerváltozás után nálunk nem volt jellemző a könyvtárak megszüntetése, mert ilyen nagy településeken magától értetődő, hogy létjogosultságuk van. Ami megtörtént néhány esetben, az a művelődési ház és a könyvtár összevonása volt. Általában ezután a könyvtárosé lett az összetett feladat – mivel a népművelő tevékenysége volt kevésbé megfogható, így inkább azt az álláshelyet szüntették meg.

Természetesen vannak éppen most aktuális történeteink is. Berekfürdő levált Karcagról, így önálló lett. Fiókkönyvtára volt, és a munkatárs is csak most végezte a könyvtárosasszisztensi tanfolyamot, könyvtára alakulóban van, Hunyadfalvának – ez 450 lakosú település – most lesz egy kis könyvtárhelyisége, ahol az ellátórendszer szolgáltatásait fogadja. Természetesen lexikonok, szótárak, illetve olyan könyvek, amelyek a legfontosabbak egy családnak a középszintű tanuláshoz. helyben rendelkezésre kell, hogy álljanak. E két esetben is segítünk, amiben csak tudunk. Szerencsére elmondhatom, hogy nagyon jó a megyében a könyvtárak közötti kapcsolat.

A megyei könyvtárnak állandóan a vidéken kell a szemét tartania, különben városi könyvtár lenne.

– Kik végzik a könyvtárakkal való kapcsolattartást?

– Három módszertanos, azaz hagyományosan így nevezett kollégánk van. Nálunk területi szolgáltatási osztálynak hívják ezt a részleget. A régi módszertanos feladata jellemzően az volt, hogy könyvtári módszerekről beszéltek a megyei könyvtárosaival. Most már régen nem erről van szó. A tanácsadás mai témái főként az önkormányzatokkal való kapcsolattartás és a pályázatok. Ezekre van a legnagyobb igény.

– *Hogy alakul nálatok az EU-csatlakozással kapcsolatos régiók és kistérségek kérdése?*

– Nálunk problémás a kistérségek kérdése, hiszen ha a könyvtáros szakma szempontjából közelítem a helyzetet: nemigen találhatóak olyan könyvtárak, amelyek nem szerepelnek a nyilvános könyvtárak jegyzékén. Így támogatást nem tudunk igénybe venni.

A másik a függetlenség kérdése: a jász és kun hagyományú vidéken a települések nagyon nehezen adják fel a függetlenségüket, ragaszkodnak az intézményekhez. Megváltották a függetlenségüket Mária Teréziától, független hagyományokra méltón büszkék. Települési önállóságuk csorbítására nehezen lehet őket rábírní. Elképzelhetetlennek tartom az ilyen irányba történő változást. Sok mindenben együttműködnek, de az intézményi önállóságot nem adják fel. Sajnos, a megyében nem sokat tudunk ezzel a kérdéssel kezdeni.

Az intézményi közös fenntartásban nem várok lényeges változást, míg az infrastruktúra közös fenntartásában igen, mert annak belátják a kézzelfogható hasznát. Hozzá kell tennem, hogy itt módosabb településekről van szó, és a vezető elvük az, hogy még ha kicsi is az az intézmény – esetünkben egy-két fő által üzemeltetett könyvtár – akkor is az az övék!

– *Ki a fenntartótok?*

– Jász-Nagykun-Szolnok Megye Közgyűlése a fenntartónk. Ez a tény számunkra soha nem volt kérdés. A városi és megyei könyvtárat 1975-ben különválasztották, az elkülönült működés korrekt formája régen kialakult. A jelenlegi felállás jól illeszkedik az önkormányzati rendszer működéséhez, ami az intézmények élete szempontjából meghatározó. A keresztbe finanszírozás kérdése sem merült fel. Egy időben volt ilyen jellegű megállapodás a megye és a város között, de ez már szerencsére megszűnt. Ebben az időben a két önkormányzat konfliktusainak ki voltunk téve. A mai helyzetet biztosabbnak látom. Akkoriban ugyan lehetett lobbizni, meg talán néha jobb pénzszerzési lehetőségek adódtak, de hosszú távon ez megfelelőbb nekünk, mert kiszámítható. A településeken a változás a politikától függ, a könyvtár pedig működik az adott lehetőségek között. Egyébként a kistérségi dolgok is ilyen jellegűek. Lehet, hogy másult ez a struktúra megfelelő, de lehet, hogy nálunk egészen más szerkezet lenne jó, aminek a kialakulására még várni kell.

A megye nagyon lojális az intézményeivel. Minden intézményt sorban felújítanak. Időközben megtörténik, hogy a települések intézményeket adnak át a megyének. Egy kicsit félve láttam most is, hogy vannak új intézmények, amelyek ily módon most kerülnek át a megye fenntartásába. Nyilván rossz állapotúak és nincs a fenntartásra pénz – hiszen általában ezért ajánlják átadásra. Ezáltal viszont többen osztozunk az adott forrásokon.

Ezzel együtt elmondhatom, hogy nálunk nem voltak leépítések és olyan nehéz helyzetek, mint más megyékben.

– *Gondolom az, hogy amikor 1997-ben ebbe az épületbe költöztetek, a megyével való hosszas együttműködés eredménye volt.*

– Igen. Több lehetőség is felmerült, míg végül ez az épület lett a mienk. Figyelembe kellett venni a szűkös anyagi kereteket és az időtényezőt. Úgy gondoltam, hogy jó és biztos megoldást kell találni. Ez az épület kollégium volt, rengeteg

apró szobával. Abban az időben mindenki furcsán nézett rám, amikor azt kértem, hogy az összes válaszfalat bontsák le. Így alakultak ki a ma már igen jól funkcionáló nagy terek. A beruházás kb. 290 millióba került. Összehasonlításként elmondom, hogy '96-ban 1,2 milliárd volt a kecskeméti könyvtár beruházása, ami méretét tekintve duplája a miénknek, és Veszprémben a hasonló alapterületű (kb. 4500 négyzetméteres) könyvtár is milliárdos nagyságrendű kiadást jelentett.

Tehát a lehetőségek szűkösek voltak, mégis azt hiszem, megpróbáltuk a legjobbat kihozni az adott helyzetből.

Jelenleg az elektromos rendszer, a számítógépes hálózat kábelezése, valamint a padlószőnyegek cseréje lenne nagyon fontos. De ennek megoldását most – természetesen anyagi okok miatt – megoldhatatlannak látom.

– *A könyvtárak jellegzetessége a Verseghy-kultusz. Mesélnél erről?*

– Szolnok kevés híres embernek adott szülőhelyet vagy életteret, így arra a néhány személyiségre, akik innen származnak, nagyon büszkék a helyiek. Így van ez Verseghy Ferenc esetében is. Mivel a Szolnoki Főiskola is csak 15 éve alakult, az idők során mindig a könyvtáré és a múzeumé volt az a feladat, hogy a humán értéket ápolja. A '70-es években alakult ki egy műhely, amelynek Szurmay Ernő volt a kezdeményezője. Ő sokáig a könyvtárunk igazgatója is volt. Kiadványok, bibliográfiák, fellelt művek fordításai jelentek meg. Kerek évfordulókon – amelyek Verseghy halálához vagy születéséhez kötődnek – konferenciákat tartunk.

Még most is Szurmay Ernő szervezi ezt a munkát, pedig ő már a 80-as éveiben jár. Szellemileg teljesen friss, és az ő tárgyi tudása és kapcsolatai garanciák arra, hogy a munkát tökéletesen lássa el. Hosszú ideig tartottunk Verseghy-versenyt is felső tagozatos gyerekeknek. Ezekon a versenyeken a határon túlról is voltak résztvevők. Mivel folyamatos támogatást nem lehet szerezni, minden évben újra kellett pályázni. Hiába csináltunk alapítványt, az sem biztosított megfelelő anyagi hátteret. A fő probléma az volt, hogy a pályázatok eredménye általában júniusra érkezett meg, ekkor már a verseny utolsó fordulója zajlott. A pénzért (kb. 3 millió forintért) több helyre kellett pályázni, ennek az elszámolása, a különböző jogcímeneken való elszámolás nem kis feladatot jelentett. Mégis nagyon szerettük ezeket a versenyeket. Sajnálom, hogy vége kellett hogy szakadjon, de a pénzügyi bizonytalanság miatt erre kényszerültünk.

– *Kis kitérőt tennék, a mostanában nagyon aktuális „Nagy Könyv” programra gondolok. Mi a véleményed róla?*

– Sikeresnek tartom a könyvtárak szempontjából, ilyen programok nélkül, azaz központi kezdeményezés nélkül, nem jutnak rendezvénylehetőséghez. hiszen nincs pénz író-olvasó találkozókra. Emellett fontos, hogy az olvasmányélményeket is „megmozdította”, újraolvasásra készítetett. Én magam is kezembe vettem jó néhány könyvet, és ha mást nem is, de beleolvastam ezekben.

– *Melyik könyvnek drukkolsz?*

– Az olvasásnak drukkolok!

Közben Takáts Béla is csatlakozik hozzánk és hozzáteszi:

– Minden könyv egy gyermekünk, könyvtárosként nem lehet mást mondani.

B. K. P.: – Ezek általában nagyon jó könyvek, így önmagamban is bizonytalan az „ítélet”. A „legjobb” talán nem is olyan találó kifejezés, a „legkedveltebb” kategóriát jobbnak tartom.

– *Gondolom, ti is tartotok és tartottatok rendezvényeket.*

B. K. P.: – Igen, bár meg kell, hogy jegyezzem: az emberek elidegenedtek a résztvételtől. Nézők szeretnek lenni. A televízió hozzászoktatta őket ehhez. Számukra ez kényelmes. Az, hogy valaki igazi résztvevő legyen, igencsak kivételnek számít. Rendezvényekre sem jönnek el nagyon sokan, csak utólag a sajtóból értesülnek róla. Tulajdonképpen a rendezvények jelentőségét részben mi is abban látjuk, hogy megjelenünk a sajtóban, az emberek megtudják, hogy valami történt a könyvtárban, és így benne vagyunk a szellemi „vérkeringésben”.

– *Hogy folyik a szervezés?*

B. K. P.: – A Művészeti Szalonban a könyvtáros kollégák szervezik ezeket az alkalmakat. Ezt a közönségkapcsolat részének tekintjük. Olyan kollégák tudnak jól szervezni, akik állandó kapcsolatban vannak az olvasókkal.

Kölsönadjuk a terünket a város lakóinak, akik szeretnék megmutatni magukat. Ha nem annyira színvonalas egy kiállító, akkor is értékeljük az aktivitást. Mint ahogy előbb is volt róla szó, annyira nehéz olyan embert találni, aki meg szeretné mutatni magát, így aki kéri, annak lehetővé tesszük a megjelenést. Ezeken a rendezvényeken általában több újságíró is jelen van, akik viszik a hírt. Jól szoktak sikerülni ezek az estek, délutánok, hiszen a szereplők hozzák a közönséget is.

– *Napjaink másik időszerű kérdése az etikai kódex tervezetével kapcsolatos. Mi a véleményetek erről?*

B. K. P.: – Az első beszélgetések az etikai kódexről évtizede kezdődtek a könyvtárunkban. Természetesen azért kezdtünk el foglalkozni vele, mert úgy éreztük, hogy szükséges, miután a tevékenységünknek sok etikai jellegű hatása van. Ha tudjuk, ha nem, akkor is etikai döntéseket hozunk minden pillanatban. Számunkra elfogadható a jelenlegi tervezet, minden fontos kérdés tisztázott benne. A jövőben, ha bármilyen új szolgáltatást vezetünk be, alávetethetjük majd a kódex szempontjainak. Érték lesz mögötte, társadalmilag hasznos szolgáltatás, és erre garancia lesz az etikai kódexnek való megfelelés. Emellett össze is tartja ezt a szakmát. Lesz a leírt szaknyelv, a kialakult szakmai eljárásrend és az etikai kódex. Egyedül a szerzői jogi kérdésekben látunk problémákat, ott ütközik a könyvtáros osztogató lelke, és a szellemi munkával megszolgált jövedelem szempontja. Jó lenne olyan megoldás, ami mindkettőnek megfelel, de ehhez nem a kódexet kellene változtatni.

– *Másik napirenden lévő témakör a Kulturális Stratégia. Mi a véleményed erről az anyagról?*

B. K. P.: – A Kulturális Stratégia készülésének örülök. Sajnos, nem vettem részt olyan rendezvényen, ahol a készítőkkal meg lehetett volna vitatni ezt az anyagot. A 2004. júliusi változat jutott el hozzám. A célkitűzéseivel egyetértek, és jó, hogy készül. Sokkal rövidebben kellene megfogalmazni, mert úgy hatásosabb. A technológiáknak és intézményeknek biztosítani kell a legszélesebb körű

elérhetőséget és nyitottságot a kultúra értékei számára. Az intézkedéseknek pedig azt kell szolgálni, hogy legyen szakember és cselekvési feltételrendszer a célok megvalósításához. Nem kellene szégyellni hagyományokkal rendelkező intézményi struktúrákban is gondolkodni, és kifejezetten hibának tartom, hogy a szakemberszükségletről nem beszél. Úgy általában, helyben lakó értelmiségiek nélkül, szakemberek nélkül nem fog megvalósulni a kulturális vidékfejlesztés. Örülök, hogy az oktatást kiemelten kezeli a stratégia, jó lenne, ha a könyvtárat is az esélyegyenlőség alapintézményének definiálná.

– *Áttérnék a számítástechnika témakörére. Milyen rendszerben dolgoztok?*

T. B.: – Most vagyunk túl egy új integrált könyvtári rendszer közbeszerzésén. A „MOKKA kompatibilitás” miatt kellett váltani, eddig a TextLib programmal dolgoztunk. A tendert a Corvína nyerte. A „megszeretés” időszakát éljük, ítéletet mondani legalább kétszáz óra intenzív munka után szabad csak. E rendszerek egyébként nagyjából ugyanazt tudják, szokás, tanulás kérdése a hatékony használat. Választásunkat elsősorban az indokolta, hogy e rendszer mögött érezzük a legnagyobb könyvtári támogatottságot, és erre napi gyakorlatunkban jól tudunk – reményeink szerint – támaszkodni.

– *Hogyan viszonyultak a kollégák a változáshoz?*

B. K. P.: – Jól viszonyultak. A könyvtári folyamatok számítógépre tétele nehezebb volt, mint a mostani átállás. Most vannak ismeretek, amelyekre lehet támaszkodni. Hiszen már egyértelmű, hogy a nagy katalógusszekrényt az a kis winchester igenis jól ki tudja váltani. De a '95-ben elkezdődött gépesítésnél sem voltak problémák. Talán még az első időkre volt jellemző, hogy a számítógépes szakemberek azt gondolták, hogy a számítógép az ő területük, és a könyvtárosok nem érhetnek hozzá. Régebben a helyben történő fejlesztés volt a jellemző, amelybe a könyvtárosoknak nem nagyon volt beleszólása. Aztán ez idővel megváltozott. Amikor 1991-ben itt kezdtem el dolgozni, éppen semmi nem történt számítástechnika ügyben. Nem is volt szakember, csak öt gép, amelyből kettő floppyról indított gép. Amikor már hozzá lehetett jutni korrekt szakmai alkalmazói szoftverekhez, és nyilvánvaló lett a használhatóságuk, akkor hirtelen mindenki elkezdett érdeklődni.

– *Mekkora a hálózat?*

T. B.: – Körülbelül nyolcvan gép van bekapcsolva hálózatunkba. E területen a fejlesztés extenzív szakaszán túl vagyunk, új munkaállomásokra csak új feladatok vállalása esetén van szükségünk. Sokkal nagyobb gond az, hogy intézményünkben szinte minden megtalálható, amit a számítógép-kereskedelem a '90-es évektől produkált. Még 386-os gép is dolgozik az intézményben. Ezek együttműködésének biztosítása okoz főleg gondot, illetve az, hogy a hardver- és szoftverfejlesztés mőkuskerekének forgását anyagilag nehezen tudjuk követni. Erre pályázni nem lehet – szinte minden gépünk pályázati forrásból származik –, ugyanakkor követni kell a fejlődést. Az új gépek, szoftverek ismerete a megfelelő hálózati-módszertani munkához is elengedhetetlen. Az az eljárás, hogy különböző gépcsoportjainkat („olvasói internetes gépek” – „feldolgozó könyvtárosok gépei” – „tájékoztató gépek” – „katalógusterminálok” stb.) cserélgetjük, csak átmeneti megoldást jelentenek.

– *Érdekes, hogy az ilyenfajta pályázati lehetőség hiányát már más megyei könyvtárban is említették. Hogyan juttok gépekhez?*

B. K. P.: – Számítógépeket kizárólag pályázatokból tudunk venni. Ennek hiányában cseréljük az alaplapot, és kiegészítgetjük, feljavítgatjuk a gépeket, de ezt számvetel szempontjából is elég nehéz követni. Bonyolult táblázataink vannak ebben a témában.

T. B.: – A hálózat koax-kábeles kiépítésű. Sajnos, amikor ezt az épületet kaptuk, csak erre volt pénz. A közeljövőben cserének nem látom reális esélyét. Sok esetben már az alkatrészek beszerzése is lehetetlen, mert megszűnt a gyártásuk. Így csak mindenféle trükkökkel lehet a működőképességet biztosítani, és az ebből adódó fenyegetettség egyre erősebben érződik.

B. K. P.: – Nálunk, úgy érzem, nem a biztonság hiánya a fő probléma, hanem hogy nincs műszakilag megfelelő háttér sem gépekben, sem hálózatban. Ettől érzem magunkat veszélyeztetve, pontosan azért, mert a szolgáltatást nem tudjuk majd fenntartani sem megfelelő gyorsaságban, sem megfelelő minőségben. Ahhoz, hogy ez biztonságos legyen, állandó fejlesztési forrás kéne erre a területre.

Ezután az internetes szolgáltatások és a digitalizálás témaköréről Takáts Bélával folytatom a beszélgetést.

– Honlapunkkal 1997 júniusában jelentkeztünk. Az internetes szolgáltatás készítését kezdetben – és jórészt most is – autodidakta módon tanulgattuk meg. „fejlődésünk” a különböző verziókon (amelyeket természetesen archiváltunk) követhető nyomon. Ma a legalapvetőbb – az intézmény működésével és gyűjteményével kapcsolatos információkat nyújtó – szolgáltatásokon kívül rendelkezünk elektronikus könyvtárral, képeslap- és hírlaptárral, s természetesen egy-egy szolgáltatásunknak (gyermekkönyvtár, Európai Információs Pont stb.) szintén van honlapja. Most – az interneten nem látható digitális munkáinkon (mikrofilmek digitalizálása, a megyei napilap teljes szövegű „adatbázisának” építése) – elektronikus könyvtárunk átépítését tervezzük az OSZK MEK osztályának, illetve a MEK Egyesület EleMEK nevű célprogramja segítségével. Jelenleg az átállás kezdeti buktatóit éljük... Elektronikus dokumentumaink addig is kereshetők a TextLib rendszerben – épp ezért még egy darabig részesei szeretnénk maradni az e programot használók körének is –, és a teljes szövegű keresés is működik, úgyahogy.

– *Hogy folynak a digitalizálási munkák?*

– Saját magunk végezzük a digitalizálást a digitalizálási tervünk és a pályázati kiírások adta lehetőségek alapján, bár volt már példa külső cég bevonására is. A „helyi szerzők”, közülük is a kortársakkal foglalkozunk leginkább, mert az ő műveik rögzítését érezzük fő feladatunknak. Így a helyi alkotó értelmiséggel is jó kapcsolatot tudunk tartani, no meg a szerzői joggal sem kerülünk konfliktusba. Ezt „Adományozó nyilatkozat”-uk biztosítja (amit persze jobb lenne felhasználói szerződésnek nevezni...). Persze több, hetven évnél régebben elhunyt szerző műve is elérhető már nálunk. A kettő közötti időszak sokszor nagyon hiányzik, de a jogtulajdonosok felkutatására se kapacitásunk, se eszközeink nincsenek. De hát valamilyen feladatot az utódoknak is hagyni kell...

A megyei képeslaptár IHM-pályázati pénzből készült. Tematikusan és települések szerint is megtekinthető mintegy kétezer képeslapunk. Válogathatunk a Jászságról, Kunságról, Tiszáról, Tisza-tóról készült gyönyörű képeslapok között. A képeslaptár elkészítéséhez dokumentumaikkal a megye könyvtárai és több múzeuma is segítséget nyújtott. Azóta több magánszemély ajánlotta fel gyűjteményét digitalizálásra, de ragaszkodnak ahhoz, hogy a szkenneléskor ők is jelen lehessenek; a „kiteleplés” persze rengeteg nehézséggel jár.

Legújabb szolgáltatásunk a megyei digitális hírlap- és folyóirattár. Egyre több szerkesztőség és önkormányzat jelentkezik, és küldi el nekünk helyi lapja digitális nyersanyagát, idővel ebből is szép gyűjtemény alakulhat ki.

Folyik a mikrofilmgyűjtemény digitalizálása. Az interneten maga a dokumentum nem érhető el, csak leírása olvasható, de CD-n DVD-n az illetékes könyvtárak ez alapján megrendelhetik tőlünk – gyakorlatunk szerint egy nyers CD, DVD árértékért – maguk számára az elektronikus változatot.

– *Hogy alakult ki a számítógépes területhez való kötődése?*

– Véletlenül, mondhatni. „maradékulven”. Amikor ide kerültem, akkor kezdődött az integrált könyvtári rendszer, a TextLib bevezetése. Kézikönyv, dokumentáció, tapasztalat hiányában izgalmas szakmai feladat volt ezt és általában a számítógéppel kapcsolatos feladatokat vállalni. Főleg levelezőlistákon kaptam segítséget olyan emberektől, mint Bakonyi Géza, Drótos László, Gerő J. Péter, Kokas Károly, Moldován István és sokan másoktól. Megnéztük, hogyan dolgoznak Miskolcon, Debrecenben, Szegeden, a FSZEK-ben, nagyobb helyeken. Így lett saját honlapra is igény, és egyik feladat hozta a másikat.

A könyvtárban tett séta során a három fogalom, ami a fejemben motoszkált: tisztaság, átláthatóság és rend. Számomra a fehér falak és az egymás után egyforma távolságra, sorban ívelő ablakok furcsa, egyfajta régies romantikával átítatott hangulatot árasztottak. Valahol mélyen a régi kollégiumi hangulat volt ott velem.

A búcsúzásnál Piroska még megemlítette esti programját: a Tisza-partra készülő, ugyanis most várható a tiszavirágzás, amely igen látványos és egyedülálló jelenség. Sajnáltam, hogy délután haza kellett jönnöm, így nem láthattam a rövid életű kérészek nászrepülését. A folyamat maga a csoda! Miután a megtermékenyített pete lesüllyed a folyófenékre, a kikelő lárva befúrja magát a meder falába és a víz felé nyitott vájatban három évig él. Három év után ugyanazon nap, ugyanazon órájában előbújnak az üregükből és a víz felszínére emelkednek! Ennek a folyamatnak a mechanizmusát ember nem ismeri – talán nem lehet más, mint a biológiai óra „ütése”. A vízből kibúvó lárvák vedlenek, és a belőlük kikelő szárnyas egyedek a víz felszíne közelében megkezdik a rajzásukat. Néhány méter magasságú kavargó tömegben a hímek megkeresik a párjukat. Az egymásra találás után a hím rövidesen elpusztul, a nőstény a vízbe rakja a petéit, majd osztozik párja sorsában.

A víz felszínét elhalt tiszavirágtemek ezrei lepik el, lassan tovasodródva a folyóval. Mindez néhány óra alatt, a szemünk előtt játszódik le, mint az átalakulás, a fajfenntartás, az elmúlás és a továbbélés drámai megnyilvánulása.

A lárvák számára az egyik legnagyobb veszélyt a vízbe juttatott cukorgyári melasz jelenti, mert könnyen eltömíti a járatokat, ahol élnek. Emellett a gyárakból, üzemekből a vízbe juttatott szennyanyagok már nem egyszer veszélyeztették fennmaradásukat.

Ajánlom megtekintésre azokat a gyönyörű képeket, melyek a <http://abadszalok.flix.hu/2005tiszaviragzas> honlapon találhatóak.

Ahogy a kultúra értékeinek megőrzése, megóvása hivatásunk, úgy a természetünk megvédése is feladatunk. Ahogy évtizedek múlva is szeretnénk egy jó könyvet olvasgatni a Tisza-parti sétány árnyas padján a nyári szellőben, úgy szeretnénk majd a naplementében nézni a természet csodáját, a tiszavirágzást is.

(Az Országos Könyvtári Kuratórium megbízásából készült 2005. június 27-én.)

Pegán Anita

Közkönyvtáraink múltja

A könyvtártörténet-írás fontossága, szerepe, módszertana*

Bevezetés

Bár a hazai könyvtártörténet-írásnak nagy adósságai vannak, és még mindig sok a fehér folt, mégis úgy vélem, jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy az utóbbi időben megélnékült a könyvtári kultúránk múltja iránti érdeklődés. Figyelemre méltó kötetek – tanulmányok, adattárak, forráspublikációk – jelentek meg vagy éppen kiadásra várnak; jó néhány doktori értekezést védtek meg; a Nemzeti Kulturális Alapprogram könyvtári kollégiumának ésszerűsített pályázatai immár lehetővé teszik a valamivel hosszabb (legalább egy-két esztendő) előkészítést; és mintha a szaksajtó is gyakrabban adna helyet történelmi közleményeknek.

Az egyik motiváló tényező minden bizonnyal a megyei könyvtárak alapításának ötvenedik évfordulója volt, és mivel erre annak idején a közművelődési könyvtárak megszervezésének vagy újjászervezésének sodrában került sor, a megemlékezések kapcsán fokozott figyelem irányult a városi és községi könyvtárak elmúlt fél évszázadára is. Szintén egy jubileum, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár centenáriuma szolgáltatott alkalmat a fővárosi könyvtár történetének újbóli, friss szemléletű megírására (az első, 1945-ig haladó rész már napvilágot látott). Az

* A *Megyénk könyvtári múltja. Borsodi könyvtárosok szakmai konferenciája* című, Ózdon 2005. május 17-én rendezett tanácskozáson elhangzott előadás szerkesztett és némileg bővített változata.

évfordulóktól függetlenül az iskolai könyvtárak fejlődéséről szintén publikáltak értékes tanulmányokat.

Bizonyosra veszem, hogy a fellendülésben közrejátszottak Gerő Gyula „segélykiáltásai”, személyes ösztönzései, a helyismereti könyvtárosok kaposvári tanácskozásán elhangzott módszertani előadások, valamint az egyetemi és főiskolai könyvtárosképző helyek oktatóinak ajánlásai is. Szeretném, szeretnék hinni, hogy egy mindennél mélyebben gyökerező ok is hozzájárult a kutatás megpezdüléséhez: jelesen az a terjedő felismerés (amely mögött természetesen látnunk kell az imént említett indítékokat is), hogy szakmánk nem nélkülözheti múltjának beható és részletes ismeretét. Vagyis egyre többen azonosulnak Eötvös Loránd hajdani (1891) gondolatával, persze a mi szakterületünkre vonatkoztatva: „A történelem, mikor a múltra veti fényét, a jelen is megvilágítja.” Voltaképpen erre rímelnek Kéglí Ferenc kollégánk ugyancsak szép szavai: „A jövőt [...] csak a múltból láthatjuk, csak a múltra építkezve képzelhetjük el.”

A könyvtártörténet-írás jelentősége és szerepe

Számunkra, könyvtárosok számára leginkább a könyvtártörténeti kutatás szűkebben vett szakmai jelentősége érzékelhető és értelmezhető:

- A könyvtári kultúra, az egyes könyvtárak múltjának feltárása tudatosabbá, célszerűbbé teheti a mai feladatok megoldását, a jövő tervezését, a hatékonyabb módszerek kimunkálását.
- Segít abban, hogy a rögzített információk, a tudattartalmakat, ismereteket hordozó dokumentumok gyűjtésének, őrzésének, nyilvántartásának, rendszerezésének, közvetítésének – mai terminológiával: az információk szervezésének és szolgáltatásának – több évezrede tartó és lényegét tekintve szinte változatlan folyamatát a maga szerves egységében (ha úgy tetszik: történetiségében), a múlt, a jelen és a korábbi alapokon formálódó jövő egységében lássuk.
- A múlt ismerete növelheti önbizalmunkat, mélyítheti a szakma önismeretét, identitástudatát, nagy elődeink munkássága, példája akár személyes mintát és mindenképpen biztatást adhat az egyes könyvtárosoknak.

A könyvtártörténet művelésének van tágabb, a szakma keretein messze túlnyúló társadalmi szerepe is:

- Mivel a könyvtár társadalmi-történeti jelenség, a műveltséganyag, az emberi információk egyik gyűjtőhelye, illetve közvetítő intézménye, formája, azaz a szélesan értelmezett művelődési folyamat nélkülözhetetlen alkotó eleme, sok-sok szállal kötődik a társadalmi mozgás különböző szektoraihoz, a gazdasági, politikai, kulturális, vallási stb. élethez, az eszmei áramlatokhoz.
- Ennélfogva a történettudomány, illetve ágai, ágazatai (politika-, eszme-, társadalom-, gazdaság-, technika-, közigazgatás-, egyház-, nevelés-, tudomány-, irodalom-, művészet-, népművelés- és az interdiszciplináris jellegű művelődéstörténet) is foglalkoznak – ilyen vagy olyan megközelítésben – a könyvtárak, a könyvtárügy fejlődésével, a kiemelkedő könyvtárosok életútjával, illetve a jeles személyiségek dokumentumgyűjteményeivel, olvasmányaiival.

- Más irányból szemlélve ugyanezt a jelenséget, bátran fogalmazhatunk úgy, hogy a könyvtár (mint intézmény) és a benne zajló munkafolyamatok történeti változásainak nyomon kísérése, feltárása fontos eleme a társadalmi–kulturális mozgás, fejlődés megismerésének, segít az egyetemes tendenciák, a nemzeti múlt, továbbá egy adott hely (egy település, egy megye stb.) hajdani történéseinek alaposabb megismerésében, helyesebb, pontosabb értelmezésében.
- Ezzel arra is utaltunk, hogy a könyvtártörténetben – akárcsak a történetírásban általában – szintén világosan elkülöníthető három szféra vagy vizsgálódási irány: az egyetemes, az országos és a lokális.

Nyilván többször hallották, olvasták már, hogy a könyvtárak, a könyvtári tevékenységformák múltjának, fejlődésének, a jeles könyvtárosok munkásságának feltárása elsősorban a szakma képviselőinek felelőssége, kötelezettsége. Érdekes, nemes és szép feladat, amelynek teljesítése a sokszor áhított rangemelkedés egyik eszköze is. A könyvtártörténeti kutatás ugyanis – mint szó esett róla – nemcsak azt teszi lehetővé, hogy világosabban lássuk, honnan jöttünk, hol tartunk és merre, meddig mehetünk, hanem lehetőség a tudományos programokhoz való kapcsolódásra is, egyebek között a helytörténeti kutatásokban és publikálásban való részvételre.

A könyvtártörténet-írás tárgya, műfajai és tartalmi követelményei

A könyvtári tevékenység multidiszciplináris jellegéből következően a könyvtártörténet fogalma is összetett, sokágú. Noha a szabatos meghatározás egyelőre hiányzik, a közreadott munkák és a módszertani közlemények tanulságai, felfedései alapján kétféle felfogás okvetlenül megkülönböztethető:

- Az egyik, a szűkebb szerint a könyvtártörténet fogalma egy-egy könyvtári intézményre, gyűjteményre, illetve az abban folyó munkára, az ott dolgozó könyvtárosokra korlátozódik.
- A másik, a tágabb értelmezés magában foglalja a könyvtárügyet, a könyvtárpolitikát, a könyvtárosképzést, a szakmai szervezeteket, a szakajtót, a könyvtárospálya alakulását stb., vagyis az egész könyvtári kultúrát.

Előadásom címe azt sugallja, hogy további mondandómban az első értelmezésre helyezzem a hangsúlyt. És itt jött el az ideje, hogy konkrétan is utaljak a szempontunkból különösen hasznosítható, frissebb keletű módszertani publikációkra: Gerő Gyula: *Kiáltvány (kiáltás) a hétköznapi könyvtártörténet-írásról!* (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2001. 7. sz. 3–12. p.), Kéglí Ferenc: *„A múltnak nagy jövője van” avagy A könyvtár múltjának még lehet jövője* (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. 11. sz. 44–51. p.). Talán nem szerénytelenség, ha két saját közleményemre is hivatkozom: *Helyismereti tevékenység a könyvtárakban* (Nyíregyháza, 1994. – 215–232. p.: *A könyvtártörténetírás módszertani kérdései, Könyvtártörténeti dolgozatok módszertani tanulságai* (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2001. 8. sz. 11–17. p., *Helyismereti könyvtárosok VIII. országos tanácsko-*

zása. Kaposvár, 2002. 35–41. p.). Remélhetőleg, számos könyvtárban fellelhető a ma már könyvészeti ritkaságnak számító, még 1988-ban megjelent tanácsadó füzetem: *A könyvtártörténetírás problémái, különös tekintettel a helyismereti munkára* (Szentendre, 1988).

Ezekből is kiolvasható, ám tapasztalatból még inkább ismert, hogy a könyvtártörténet tematikája még a szűkebb, egy-egy gyűjteményre korlátozódó felfogásban is igen gazdag. A hazai közkönyvtárak (közkeletűbb, mert megszokottabb kifejezéssel: közművelődési könyvtárak) múltjának kutatása során főként a következő témák, tárgykörök kerültek előtérbe:

- a vizsgált könyvtár fejlődése az alapítástól napjainkig, rendszerint az ún. kerettörténetre koncentrálva (létrehozás, működési feltételek, funkcióváltozások stb.);
- a fejlődés egy-egy szakasza;
- a könyvtár elhelyezése, épülete (épületei), berendezése, gépparkja (átfogóban: infrastruktúrája), újabban a számítógépek térhódítása;
- valamely részleg, állományegység (pl. gyermekkönyvtár, zenci részleg, helyismereti különgyűjtemény, ellátási központ, fiókkönyvtárak) kialakulása, fejlődése, netán (ritkán) az állomány fontosabb darabjainak történelmi elemzése;
- valamely könyvtári munkaág, tevékenységi forma (pl. állományalakítás, katalógizálás, olvasószolgálat, bibliográfiai és kiadói tevékenység, rendezvények);
- a használók száma, köre, megoszlása, a forgalom;
- a könyvtárosok száma, végzettsége, élet- és munkakörülményei;
- egy-egy, az intézmény sorsát formáló, meghatározó könyvtáros pályaképe;
- a könyvtár külső kapcsolatai stb.

Még tovább bővíthető a kör, ha az adott település könyvtári kultúrájának más elemeire is kiterjed a figyelem:

- a korábbi könyvtárakra, olvasókörökre,
- a jelen könyvtári szerkezetére, a magángyűjtőkre,
- a könyvtárosok helyi szervezeteire stb.

Ahogy arra számosan felhívták a figyelmet, a könyvtártörténelmi kutatás végtermékei műfajukat tekintve szintén sokfélék lehetnek:

- *Tanulmány*: a választott téma rendszeres, tudományos igényű, új információkat tartalmazó, kellően adatolt, jegyzetekkel (hivatkozásokkal) ellátott feldolgozása; számos válfaja ismeretes: intézménytörténelmi szintézis, korszaktörténelmi monográfia, résztanulmány, életrajz, folyóiratcikk, szakdolgozat, doktori értekezés stb.; közelálló forma az oldottabb, olvasmányosabb stílusban, jegyzetapparátus nélkül megírt esszé; lehet szóbeli változata is: az előadás.
- *Ismeretterjesztő közlemény* (vagy előadás): korábban már közzétett, rendszerint tudományosan igazolt információkat tartalmaz, elsődleges szándéka a szakmán kívüli közönség tájékoztatása.
- *Publicisztikai írás*: nehezen határolható el az előbbitől, ám szerzője a tudományosság követelményeit már nem akarja érvényesíteni, fő célja a figyelemfelhívás, a megemlékezés; ide sorolható a visszaemlékező interjúk egy része is.

- *Krónika*: időrendi áttekintés, tudományos igény nélkül; kurrens változata forrásértékű lehet, ha hiteles információkat tartalmaz a könyvtár mindennapjairól és hírt ad hangulati elemekről, vidám esetekről is, netán forrásszövegek részleteit iktatja be.
- *Forráspublikáció*: fontosabb, jórészt eddig nem közölt könyvtártörténeti dokumentumok, elsődleges (azaz egykorú) források (levéltári–irattári anyagok, sajtóközlemények, naplók, aprónyomtatványok, fényképek, hangfelvételek stb.) összegyűjtése és összeállítása a történettudomány módszereinek és szempontjainak, továbbá a forrásközlés szabályainak alkalmazásával.
- *Adattár*: a könyvtár (könyvtárak) múltjára vonatkozó különféle adatokat foglal magában, pl. történeti statisztikai táblázat, minerva jellegű kézikönyv, könyvtároslexikon; kedvelt fajtája az eseménytár (a retrospektív kronológia és a kurrens eseménynapló), a könyvtári történések időrendi jegyzéke, esetleg valamelyik neves könyvtáros életrajzi adatainak felsorolása; mostanság egyre gyakoribb, hogy ezeket számítógépes adatbázis formájában szerkesztik.
- *Bibliográfia*: bármely könyvtártörténeti témáról, bármelyik könyvtáros pályájáról készíthető, és összeállítható egy-egy gyűjteményegység rekonstruált jegyzéke is (ez utóbbi rendszerint sok utánajárást és többnyire tudományos felkészültséget igényel); megemlítendő a kurrens bibliográfiák is, amelyek nem tartoznak ugyan a történeti kutatás fogalmkörébe, de már közzétételük pillanatában a majdani könyvtártörténet-írás segédletévé válnak.
- *Recenzió*: valamely könyvtártörténeti feldolgozásról (könyvről, évkönyv- és folyóiratcikkéről, CD-ROM-ról, rádió- vagy tévéműsorról stb.) írott vagy elmondott értékelő, bíráló ismertetés, sok esetben új, kiegészítő vagy helyreigazító adatokat, újszerű megfigyeléseket is közöl; szerényebb társa az ajánlás, amely mellőzi a kritikai észrevételeket.

A felsorolt műfajok kombinálhatók: mintaadó példa *A szegedi Somogyi-könyvtár száz éve* és *A Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár ötven éve, 1952–2002* című kötet.

A könyvtártörténeti tanulmányokkal szemben támasztható elsődleges tartalmi követelmény, hogy szerzőik hiteles, valós történeti kép megrajzolására törekedjenek. Ennek feltétele a korábban mondottakból (hogy ti. a könyvtártörténet a történettudomány egyik ágazata) egyenesen következik, hogy elengedhetetlen a mindenkori társadalmi környezet, a történelmi mozgástendenciák, a főbb politikai, gazdasági, kulturális és ideológiai folyamatok, a társadalmi viszonyok tanulmányozása. Helytörténeti téma esetén az adott település, közigazgatási egység fejlődésének, helyzetének vizsgálata; ha a szóban forgó könyvtár nem önálló intézmény, a fenntartó szervezet, vállalat, hivatal, iskola stb. történetéről is alaposan tájékozódni kell. Komoly hiba viszont, ha a település vagy az anyaintézmény történetét csak addig vázolják, amíg a gyűjtemény létrejött, aztán elfelejtkeznek erről a szempontról.

Fontos elvárás, hogy a könyvtár fejlődését, helyzetét összefüggéseiben, folyamatában elemezzük, nemcsak a tényeket, hanem a lehetőségeket, alternatívákat is mutassuk be.

Helytörténeti feldolgozásoknál szükséges az országos (olykor az egyetemes) könyvtártörténeti folyamatok, fejlődéstendenciák megismerése; ezekre utalva, ezekbe ágyazva tárható fel, ítélnhető meg az adott könyvtár, egy-egy könyvtáros

tevékenysége. Okvetlenül tanulmányozandók a korabeli könyvtár-politikai célkitűzések, megnyilvánulások, dokumentumok, továbbá a mindenkori könyvtári (és más, érintkező) jogszabályok, a könyvtárirányítás és -fenntartás szervezeti–pénzügyi rendje stb. Nem mellőzhetők az egykorú szakmai viták sem. A helyi rendeletek, politikai állásfoglalások, helyi finanszírozási formák áttekintése szintén szükséges. Ma még ritka, bátortalan az összehasonlító módszer alkalmazása, vagyis a hasonló típusú, főleg a közelben, a megyében lévő könyvtárakkal való összevetés.

Nehéz, ám hálás feladat a könyvtár hatásának vizsgálata, annak felvillantása, milyen befolyással volt az őt körülvevő közegre, a településen és környékén élők sorsának alakulására.

A könyvtártörténeti kutatás és a könyvtártörténet-írás folyamata

Bár az imént szó esett a könyvtártörténet-írás különféle termékeiről, a rendelkezésre álló idő korlátozott volta miatt a továbbiakban egyetlen típus, a tanulmány példájára szorítkozva próbálok számba venni a kutatás és a feldolgozás munkafázisait és módszertani követelményeit. Két megjegyzés kíséretében: az itt kifejtendő gondolatok, eljárások adaptálhatók (a megfelelő eltérésekkel) a többi műfajra, típusra is; ezek az általános megállapítások, elvárások mindig a konkrét téma sajátosságaihoz igazítandók, tehát mechanikus alkalmazásuk hibaforrás lehet.

A történetkutatás – így a könyvtártörténet-írás is – lényegében a források (régiesen: kútfők) feltárását, kritikai elemzését jelenti, a feldolgozás (a tanulmány megírása) pedig a források megszólaltatása, az események, folyamatok megelevenítése, a korhangulat megidézése. Ez a két fázis a gyakorlatban egybeolvad, voltaképpen két része az egységes folyamatnak. Egyébként több mozzanatból tevődik össze, amelyek időbeli, tartalmi elválasztása elég nehéz, a munka mégis felosztható néhány fontosabb mozzanatra.

A téma körülhatárolása

Egy-egy könyvtártörténeti tanulmány megírásának többféle indítéka lehet: spontán érdeklődés, belső vagy külső megbízás, évfordulós megemlékezés, egyetemi–főiskolai tanulmányi kötelezettség stb. Minden esetben szükséges a körültekintő előzetes tájékozódás: a téma jellegének, problematikájának, feltártságának, háttérterületeinek megismerése, a tárgykörről megjelent közlemények számbavétele, a felhasználható források, forráscsoportok feltérképezése és jegyzékének összeállítása. Előre tisztázandó a dolgozat vagy publikáció hozzávetőleges terjedelme, mert ez nagymértékben befolyásolja a téma konkrét határvonalait, továbbá a feldolgozandó források körét, a válogatás mértékét, a kifejtés mélységét, nem egyszer a szerkezetét.

Gyakori hiba, hogy a munkának ezt a fázisát lebecsülik, elhanyagolják. Holott nagyon fontos kérdésekre kaphatunk válaszokat: van-e elég hozzáférhető forrás, vagy éppen nincs-e túlságosan sok?; maradhatunk-e az eredetileg megjelölt tárgynál vagy esetleg bővítsük, illetve szűkítsük? Kaphatunk – mondom –, mert ezek a kérdések sokszor csak az anyaggyűjtés közben dőlnek el, hiszen a feltárandó forráscsoportok száma csalóka lehet. Nemesgyözer óriási forráshalmazt (sok-sok levéltári

iratscomót, sok-sok újságévfolyamot stb.) kell átnézni, átlapozni, hogy néhány valamirevaló adatot találjunk, máskor meg az is megtörténik, hogy már egy-két forrásból kigyűjthetünk egy-egy cikkre, dolgozatra valót (pl. egy statisztikai adatsor, egy eddig nem közölt levél vagy levélgyűjtemény már tárgya lehet egy-egy tanulmányak).

A tervekészítés

Erre szintén kevés figyelem irányul, pedig a munka átgondolt megtervezése előfeltétele a hatékonyságnak, az eredményességnek. Tehát próbáljuk előre meghatározni a tanulmány célját, az előzetes címet, az időhatárokat, a főbb szempontokat, megjelölni a feltárandó forrásanyagot, a majdani kiegészítő részeket, és jó, ha az eltervezett szerkezet vázlata is elkészül. Ajánlható a munka időrendi ütemezése is, mert ez – a tapasztalatok szerint – fegyelmező erőként hat.

Mіндеzt célszerű írásba foglalni, különösen akkor, ha több munkatárs dolgozik az adott témán, mert ez is egyik garanciája az egységes megközelítésnek, szemléletnek.

Az anyaggyűjtés

A kutatás talán legtöbb időt igénylő és olykor (ha nem találunk semmit) gyötrelmes, ugyanakkor talán legszebb, legérdekesebb (hiszen az új ismeretekkel való találkozás felemelő pillanatainak sorozatából álló) szakasza.

Itt mindenképp azt kell tisztázni, hogy milyen kútfőkből meríthetünk, illetve a konkrét témához milyen forrásokat akarunk feltárni. A könyvtártörténet (akár csak általában a történettudomány) kútfőinek két fő típusa különíthető el: az eseményekkel egyidejűleg keletkezett dokumentumok, vagyis a primer vagy elsődleges források; az eseményekről, a vizsgált időszakról utólag keletkezett dokumentumok, vagyis a szekunder vagy másodlagos források.

A *primer források* főbb csoportjai a levéltári iratok, a könyvtárak (és a fenntartó szervek) irattári anyagai, az egyéb kéziratok, az egykorú sajtóközlemények és más nyomtatványok (köztük a könyvtár kiadványai), az audiovizuális dokumentumok (fényképek, rajzok, hang-, film- és videofelvételek), újabban az elektronikus adathordozók, a tárgyi emlékek (bútorok, berendezési és használati tárgyak, gépek, maga az épület vagy helyiség stb.), a katalógusok, az adattárak (statisztikák, címtárak, minervák, lexikonok stb.), a katalógusok, a fennmaradt állomány, és végül a szemtanúk visszaemlékezései (ideértve az interjúkat is); a közelmúltból a szerző személyes élményei is hasznosíthatók.

A *szekunder források* lényegében a szakirodalmi közlemények: a történeti–helytörténeti feldolgozások, az országos vagy megyei könyvtártörténeti tanulmányok, krónikák és forráskiadványok, a szóban forgó könyvtár múltjáról korábban született publikációk és szakdolgozatok, értekezések stb.

Az elsődleges kútfők néhány, legsűrűbben használt, idézett csoportjáról külön is érdemes szólni.

- *Levéltári iratok.* A közkönyvtárak történetéről a megyei levéltárakban és fióklevéltáraikban kevés, hézagos és rendkívül szórt anyag található. A könyvtári fondok csak 1969 óta kötelezőek, de egyébként is érdemes, sőt elengedhetetlen átnézni a fenntartó iratait, például a tanácsok és végrehajtó bizottságaik, kulturális állandó bizottságaik, korábról a helyhatósági elől-

járóságok, újabban az önkormányzati képviselőtestületek jegyzőkönyveit, költségvetési beszámolóit, a hivatali apparátus meglévő aktáit, a hajdani alispáni és járási főjegyzői iratokat. Roppant hiányosak, véletlenszerűek az egyesületek fellelhető dokumentumai. Kevésbé tudott, hogy a megyei pártbizottságok egykori archívumaiban (amelyek ma a megyei levéltárak kezelésében vannak, többnyire külön állománytestként) az 1948 utáni időszakból értékes könyvtártörténeti források (beszámolók, előterjesztések stb.) rejtőznek, többnyire kiaknázatlanul.

- *Könyvtári irattárak.* Az irattározás korábbi elhanyagolása, illetve a fegyelem gyakori lazasága miatt az itteni dokumentumok meglete szintén egyenetlen, csetlekes. Elvileg a levéltári törvények idevonatkozó passzusai szerint egy részük (jelentések, beszámolók, statisztikák, szakfelügyeleti vizsgálatok anyagai, levelezések és más ügyiratok, tervrajzok stb.) egy idő után a levéltárakba kerül, mégpedig selejtezve. A másik rész viszont a könyvtárban marad, ha marad: beiratkozási, forgalmi, gyarapodási naplók, törlési jegyzőkönyvek stb., ezek szintén fontos, sokszor pótolhatatlan forrásai a könyvtártörténeti kutatásnak.
- *Egyéb kéziratok.* Ezek közül a könyvtárosok (főleg az igazgatók) nem hivatalos feljegyzéseinek, netán naplójának, a magánleveleknek, a határidőnaplójának és más hasonló dokumentumoknak a forrásértéke különösen figyelemre méltó.
- *Sajtóközlemények.* Sűrűn előfordul, hogy bizonyos információk – például a könyvtáralapítás vagy megnyitás dátuma – csak a korabeli újságokból deríthetők ki, ezért a helyi (és a megyei) lapok tüzetes átnézése megkerülhetetlen feladat. Hasonlóképpen gondolni kell a könyvtári szaklapok, jelesen a hajdani és mostani könyvtári híradók, valamint az országos folyóiratok számaira, cikkeire, híreire is. Egycéltűek ezekkel a forrásadatokat tartalmazó könyvek, statisztikai, biográfiai adattárak, címtárak stb.

Az anyaggyűjtés módszerei hosszú évszázadokon keresztül érlelődtek ki, a képző intézményekben tanítjuk is ezeket, de a tapasztalatok szerint az elsajátításuk a különféle műveletek, fogások megismerése és főleg megbízható alkalmazása sok bizonytalansággal terhelt. Sokféle módszer van, ki-ki választhat magának, de bizonyos alapelvek, követendő irányok mindenképpen betartandók.

Régi tanulság, hogy a szükségesnek vélt információkat, megállapításokat, idézeteket a források átolvasásakor, megtekintésekor célszerű feljegyezni (kijegyzetelni), lemásolni (ma már fénymásolóval könnyen megy), esetleg letölteni, mégpedig a forráshely precíz feltüntetésével: levéltári, kéziratári vagy irattári jelzet, nyomtatott közleményeknél a pontos hivatkozási adatok (oldalszámig lemenően) rögzítésével. A jegyzetelés technikája egyéni, bár szerintem mindmáig a cédulázás a legjobb: biztonságos, könnyen kezelhető, egyszerű a csoportalkotás, bővíthető, átrendezhető. Kifejezetten előnytelen viszont, ha füzetbe gyűjtik az anyagot, mert hamar áttekinthetatlenné válik.

A rutinos kutatók úgy csinálják, hogy ha kétség merül fel annak megítélésében, érdemes-e egy-egy részletet, adatsort stb. kírni, kimásolni, akkor mindig a feljegyzés és nem a kihagyás mellett döntenek. Ezzel rengeteg újabb munkától, bosszantó fáradtságtól kímélik meg magukat; a megírásakor feleslegessé váló in-

formációk ugyanis félretehetőek, sőt más, rokon téma kimunkálásakor akár hasznosíthatók is.

A jegyzetelés, anyaggyűjtés során nemcsak a forrásokban talált adatokat, megállapításokat, idézeteket stb. indokolt rögzíteni, hanem a feltárás közben támadt ötleteket, gondolatokat, valamint az előzetes irodalomkutatásból, forrásjegyzékben kimaradt, ám átnézendő művek, kútfők bibliográfiai tételeit, levél- és irattári jelzeteit is.

A feldolgozás

A tanulmány megírása összetett munkafolyamat. Már az anyaggyűjtés közben megkezdődik, elsősorban a források kritikai elemzésével, vagyis a kézbe vett dokumentumok, illetve részleteik hitelességének, az információk megbízhatóságának megállapításával (ami egyfelől a külső, formai, másfelől a belső, tartalmi jegyek tanulmányozása alapján történik). Azt igyekszünk kideríteni, hogy a közlés igaz-e, megfelel-e a történeti valóságnak. A torzítás sokféle lehet, ezúttal csak néhány példát ragadhatunk ki: tudatos elhallgatás, statisztikai mutatók tendenciózus felnagyítása, politikai vagy személyes elfogultság, elírás vagy sajtóhiba, hézagos forráspublicálás.

A nyomaték kedvéért indokolt ismételni: a könyvtártörténeti tanulmány feladata a kiválasztott könyvtár (vagy valamelyik munkaága, részlege stb.) múltjának valóság-hű ábrázolása, a hajdani események, folyamatok minél pontosabb, hitelesebb dokumentálása, a korábbi tévedések helyreigazítása. Ez olyan alapkövetelmény, amelynek teljesítése a legszerényebb igényű, a pusztá leírásra szorítókozó dolgozattól is elvárható. Akárcsak a tárgyilagosságra törekvés, még akkor is, ha saját munkahelyünkről szólva az érthető elfogultság nehezen küzdhető le. Ugyanakkor a tényközlés szárazságán sokat oldhat az érzelmi kötődés, az elődök iránti tisztelet.

Magasabb szintű teljesítmény, ha a kutató a felderített tények mérlegelésével, a források kritikai kezelésével értékeli, minősíti is a feltárt adatokat, a hajdani szándékokat, történéseket. Mindenekelőtt az adott könyvtár arculatának, sajátosságainak, egyedi színeinek megrajzolása, felmutatása várható, vagyis válasz a „mitől más?” kérdésre.

Nemigen rokonszenves, ha valaki az utólagos ítélőbíró szerepében tetszeleg, de feltétlenül szükséges, hogy a szerző megnevezze: mi volt az, ami egybeesett a fejlődés irányával vagy éppen előmozdította azt, és mi az, ami eltért attól vagy gátolta az előrehaladást. Azaz mi tekinthető fejlettnak vagy korszerűnek. A fejlemények elemzésekor, értékelésekor szigorúan érvényesíteni kell a történetiség elvét: a múlt eseményeit, jelenségeit, könyvtárosaikat saját koruk mércéjével kell mérni, az akkori lehetőségek, körülmények figyelembevételével, vagyis nem szabad számon kérni egy későbbi időszak, netán a jelen színvonalát, szempontjait. Rá lehet és rá is kell viszont mutatni a korabeli nemzetközi vagy országos élvonalhoz viszonyított elmaradásra, fáziskészsésre, és még inkább ennek okaira.

A megfogalmazás első lépése az előzetes vázlat és a források feltárása során összegyűjtött anyag szembesítése, egy részletes vázlat kimunkálása. Eközben újra átgondolhatjuk, mi legyen a készülő írásmű mondanivalója, és ugyancsak ekkor döntjük el, hogy azt milyen elrendezésben, milyen gondolatmenetben szeretnénk előadni. Ez a vázlat aztán írás közben tovább módosulhat, áthelyezhetünk fejezeteket, bekezdéseket, táblázatokat stb.

A történetiség elvéből következik, hogy egy könyvtörténeti tanulmány adekvát tárgyalásmódja az időrend. Így érzékeltethető az egymásutániség, az ok–okozati összefüggés, egyáltalán maga a folyamat, jobban kirajzolódik a fejlődés íve stb. Hosszabb időszakok áttekintésekor célszerű kisebb periódusok kialakítása, és azokon belül a tematikus bontás. Elvetendő viszont a munkaágak szerinti elsődleges elrendezés, mert töredezettséghez, szükségtelen ismétlésekhez vezet. Mindig sokat segít a részletes kronológiai függelék, a Gerő Gyula által szorgalmazott „sorvezető”.

Egy-egy tanulmányban a téma tényleges feldolgozása alkotja az ún. főrészt (szokás főszövegnek is titulálni): itt történik meg az események, folyamatok bemutatása, elemzése és értékelése, a személyek méltatása, a bizonyító adatok és idézetek felsorakoztatása. A kevésbé lényeges, érintőleges információkat, idézeteket viszont nem indokolt a leíró részben szerepeltetni, mert megtörik a gondolatmenetet, ezért inkább a jegyzetekben van a helyük.

Nem szabad szolgálai módon követni, közvetíteni a forrásokat, vagyis a válogatás igen fontos mozzanata a feldolgozásnak. Ne nyújtsuk indokolatlanul hosszúra a készülő tanulmányt, ne akarjunk mindent, amit összegyűjtöttünk, belegyömöszölni a dolgozatba, életrajzba. A jellegtelen, lényegtelen adatok, magyarázatok stb. elhagyhatók, sőt nagyon fontos információkról is kiderülhet, hogy nem illenek a mi eszmefuttatásunk keretei közé, illetve a mi témánk szempontjából perifériusakak, ezért ne terheljük velük a szöveget. Az ésszerű szelekció a kezdő kutatók számára az egyik legnehezebb feladat, az egyik leggyötrőbb dilemma, ugyanis az ember az adatok mennyiségével is bizonyítani kívánja munkája értékét, sokirányú tájékozódását, ezért írásába mindent be akar venni, amit feltárt, és igencsak fájó érzés, ha ezt-azt el kell ejtenie. Ez olyan fázis, amin – higgyék el – mindenki túlesik; ha nem, sosem lesz belőle igazi kutató.

A tanulmányírónak ügyelnie kell a belső arányokra. Az fejezetek terjedelme álljon összhangban a mondandó súlyával és az érdemi információk mennyiségével: pl. egy-egy fejezet vagy alfejezet rövidebb volta is utalhat a forrásanyag szegényességére. Vigyázzunk az elemző és a leíró részek, a tényközlések és az idézetek, az érdekes, színesítő epizódok arányára, az ábrák és fotók, a grafikonok, diagrammok számára, méretére, helyigényére is. Miután a közelmúltból igen sok statisztikai adat áll a szerzők rendelkezésére, beszédes táblázatokkal sok mindent el lehet mondani, sok helyet meg lehet takarítani. Hiba viszont, ha elmarad az odakívánczó magyarázat, vagy a függelékbe száműzött, a puszta szemléltetés funkciójára kárhozott tabellák és a szöveg elszakadnak egymástól, azaz még utalás sem történik rájuk.

A gyakorlott kutatók szívesen és joggal tanácsolják, hogy egy-egy rövidebb tanulmányt, a nagyobb dolgozatok egy-egy önálló fejezetét lehetőleg egyszerre (ahogy mondani szokás: egy ültő helyben) írjunk meg. Sok előnye van ennek, mert az előre végiggondolt logikai rend könnyebben tartható, egyszeri koncentrációval gyorsabban lehet haladni, könnyebben feltáruznak a rejtett összefüggések, egyszerűbben kiiktathatók az ismétlések stb. Az újrakezdés eleve energia- és idővesztéssel jár, nagyobb az ismétlés veszélye, megszakadhat az eltervezett gondolatfűzér stb.

A kézirat elkészítésekor kívánalom a megfelelő nyelvhasználat, a magyaros, világos, szabatos stílus, az érthetőség, a szemléletesség. Nélkülözhetetlen a szakterminológia ismerete: nemcsak a jelené, hanem azon korszaké is, amelyből a témát választottuk (pl. a címléírás és a bibliográfiai leírás terminus technicusok kellő kronológiai elhelyezése).

A tudományosság fontos, elengedhetetlenül fontos követelménye, hogy a szerző pontosan jelezze, honnan szerzett tudomást a közölt adatról, honnan vette át a szóban forgó megállapítást, netán feltételezést, illetve honnan idéz szó szerint. Tehát a könyvtártörténeti tanulmányokban minden esetben hivatkozni kell a megfelelő forrásra, feldolgozásra (kivéve a közismert, lexikon- vagy szótárszerű adalékokat, információkat), mégpedig a szerző, a cím, a közlési hely, a levél- és kéziratári jelzettek, weblapok stb. precíz megjelölésével, részdokumentumoknál analitikus leírással. Természetesen az irattári anyagokra, az élőlészavas közlésekre szintén utalni kell. Tehát mindig garantálni kell a visszakereshetőséget és ezáltal az ellenőrizhetőséget. A feldolgozásokból (így a szakdolgozatokból is) átvett gondolatmenetek, hosszabb részek megjelöléssel is csak ritkán kapjanak helyet, mert súrolják a plagizálás, a szellemi eltulajdonítás határát, ami jogilag tilos, etikailag pedig vétségnek minősül; ezért e vonatkozásban nem árt a fokozott óvatosság.

Az idézetekre és az utalásokra kétféleképpen lehet hivatkozni: a jegyzetekben (láb- vagy végjegyzetként) vagy a szövegben. A hazai történetírás, ezen belül a könyvtártörténet-írás gyakorlata a jegyzeteket részesíti előnyben. Többféle technika is kialakult; számunkra elsősorban a Magyar Könyvszemle és a Könyvtári Figyelő szisztémája a mérvadó. Végső soron bármelyik módozat jó, ha az azonosításhoz és visszakereséshez szükséges adatokat közli, illetve következetesen jár el: a hivatkozásokat egységesen formálja meg, a közölt adatok köre, a rövidítés-típus azonos stb.

A könyvtári kiadványok és az egyetemi-főiskolai tapasztalatok szerint a hivatkozás készítése nem tartozik a hazai könyvtárosok, hallgatók erősségei közé. Ez az alapképzés egyik súlyos hiányosságát jelzi, illetve felületes lektorálásról tanúskodik. Kétségkívül nem könnyű a készség szintjén elsajátítani az elfogadható eljárásokat, de kellő odafigyeléssel, tájékozódással, akaraterevel lehetséges.

A kiegészítő részek

Adott esetben, de nem mindig, egy-egy könyvtártörténeti dolgozathoz, közleményhez, a téma tulajdonképpeni leírásához kiegészítő részek is csatlakozhatnak, könyvek esetében indokolt is, hogy csatlakozzanak. Olykor előszó, szinte mindig bevezetés, ritkábban befejezés, néha-néha utószó, esetleg függelék, szükség szerint rövidítésjegyzék, gyakran illusztrációk vagy más szemléltető ábrázolások, magától értetődően tartalomjegyzék készül, és egy könyvtártörténeti kötethez ilendő mutatókat is összeállítani. Amennyiben a hivatkozási apparátus technikája megkívánja, a felhasznált irodalom listája szintén kapcsolódhat a szöveghez, mégpedig szabványos, ahol kell, analitikus bibliográfiai tételekkel.

Legfontosabb a bevezetés, ahol tájékoztatjuk az olvasót célkitűzésünkről, a témaválasztás indítékairól, mibenlétéről, jelentőségéről, a kutatás (és a feldolgozás) lehetőségeiről és korlátairól, a források köréről, utalunk a szakirodalom jellemzőire és meghatározó darabjaira, rámutatunk az új kutatási eredmények lényegére, és indokoljuk a szerkezeti megoldásokat.

A formába öntés

Gyakran elhanyagolt mozzanata a munkának, holott a könyvtártörténeti tanulmány is csak akkor töltheti be funkcióját, ha megfelel bizonyos formai követelményeknek. Elemi igény az írásmű kellő szerkezeti tagolása, mivel ez nemcsak az

áttekinthetőséget fokozza, de lehetőséget ad a kiemelésekre, a hangsúlyok jelzésére, a logikai rend felvázolására is. Adott terjedelmen felül elengedhetetlen a fejezetekre, alfejezetekre bontás, a tartalomra utaló, azaz információ értékű címmel ellátva (ezek esetleg idézetek is lehetnek). A könyvtárosok könnyen belátják, hogy a hosszabb írásokban (könyvekben, szakdolgozatokban) a részegységek számozása is hasznos, vagyis az alá- és fölérendelést nemcsak tipográfiai érzékeltethetjük, hanem számokkal is; jól bevált a tizedes osztályozás rendszerének követése: pl. 3. fejezet, 3.1. vagy 3.2. alfejezet, és így tovább.

A szöveg véglegesítésekor fokozott figyelmet követel az elírások kijavítása. A szövegszerkesztő helyesírási ellenőrző programja sokat segít, de nem szabad pusztán arra támaszkodni, mert ha a hibás szó az index-készletében szerepel, elmarad a piros hullámvonal. Különösen fontos a tényadatok (évszámok, nevek, táblázatok stb.) és az idézetek tüzetes kontrollja, újbóli egybevetése az eredeti forrásokkal, illetve a róluk készült másolatokkal vagy jegyzetekkel.

A könyvtártörténeti írások közzététele

A könyvtártörténeti feldolgozások jelentékeny hányada eredendően főiskolai és egyetemi szakdolgozatként, vizsgadolgozatként, olykor doktori értekezésként születik meg, és ezeknek csak töredéke lát napvilágot nyomtatásban. A telematikai forradalom jóvoltából viszont ezen munkák közzétételének az esélyei ugrásszerűen megnöttek. Az érintett könyvtár vagy a szerző munkahelyének honlapján, esetleg a saját, személyes weblapon a dolgozatok szövege is megjeleníthető. Ily módon elvileg minden érdeklődő számára hozzáférhetővé válnak, vagyis a bennük rejtőző információk szélesebb körben hasznosulhatnak.

Az elektronikus publikálás másik jól ismert formája a CD-ROM. Lemezen önállóan, pontosabban önmagában is rögzíthető egy-egy könyvtártörténeti feldolgozás (vagy bármelyik más műfaj), de gyakoribb, hogy más fájlok társaságában kerülnek fel az adathordozóra. Elég ritka a rádió- és televízió-műsor, előadás, a hang- vagy videofelvétel.

A hagyományos, nyomtatott publikáció a könyvtártörténeti írások esetében még ma is uralkodó forma. Csak a teljesség kedvéért soroljuk fel a lehetőségeket: könyv (vagy füzet), poligráf mű (vagy annak részlete), folyóiratcikk (ismételten érdemes utalni az országos szaksajtó és a helyi szakmai orgánumok kínálta közlési esélyre).

Érdemes kitérni két kevésbé kiaknázott lehetőségre. Az egyik: amennyiben a többi közgyűjteménnyel az együttműködés kielégítő, a múzeumi és levéltári évkönyvek szerkesztői készséggel biztosítanak helyet a könyvtártörténeti tanulmányoknak és forrásközleményeknek is. A másik: az utóbbi időben ismét megélnékvült a város- és községtörténeti monográfiák – pontosabban: áttekinthető jellegű tanulmánykötetek – kiadása; helyes, ha a közkönyvtárak vezetői, munkatársai kezdeményezik a helyi könyvtár (vagy könyvtárak) múltját feltáró dolgozatok beillesztését is.

Ha a könyvtár maga vállalkozik a közreadásra, alaposan végiggondolandó a terjedelem, a példányszám és a terjesztés módja. És nyomatékosan ajánlandó a leendő kiadvány lektoráltatása. Okvetlenül kérjék ki legalább egy szakértő írásbeli véleményét, és kellő mérlegelés, megfontolás után fogadják is meg a tanácsait. Az általa észrevételezett hibákat, nyelvhelyességi és stílári torzulásokat pedig

mindenképpen korigálják. Közbevetőleg megjegyzendő, hogy olykor-olykor nem árt nyelvi lektor segítségét is igénybe venni. Az idegen nyelvű szövegek fordítását szintén ellenőriztetni kell rutinos szakemberrel, még akkor is, ha a szerző tud azon a nyelven.

Befejezés

A most vázolt szempontok, teendők sokasága senkit se riasszon el a történelmi kutatásoktól. Ha van hozzá kedvünk s hajlamunk, valamint időnk, a kétségtelen nehézségekkel felkészültséggel, szorgalommal leküzdhetők, a lefelé bukhatók odaadó figyelemmel elkerülhetők. Helyes, ha először szűkebb, jól körülhatárolható témát választunk, és az egyidejű kútfők felkutatására törekszünk, és közben igyekszünk (a módszertani ajánlásokat, a jártasabbak példáit és tanácsait követve) minél előbb elsajátítani a szükséges metodikai készségeket, eljárásokat. Az eredmény – minden új adalék, egy-egy új tény, egy-egy eredeti megállapítás, egy-egy nyilvánosság elé kerülő közlemény, netán egy-egy jobb egyetemi–főiskolai osztályzat – pedig kárpótolhat mindenért.

Önmagunk biztatására ismételjük meg: a könyvtártörténelmi kutatómunka, a könyvtártörténet-írás művelődéstörténelmi értékeket tár fel, netán ment meg, és ezzel hozzájárulhat a tudományos és szakmai önismeret, a nemzeti és a szakmai azonosságtudat elmélyítéséhez, továbbá segíthet a mindennapi könyvtári tevékenységben, a napi feladatok igényes megoldásában is. Feltétlenül elősegíti a könyvtárosok önképzését, ismereteik bővülését, szemléletük formálódását.

Tehát ne legyünk kishitűek! Még a „hétköznapi történet-írás”-nak, a „történelmi segédmunká”-nak – hogy Gerő Gyula találó szavait idézzük – is hézgapótló szerepe lehet. A mi munkánkra, a mi erőfeszítéseinkre is szükség van a helyesen értelmezett, a múltból táplálkozó lokálpatriotizmus és a hazafias érzés kiteljesítéséhez. Ennek tudata felemelő érzés lehet, biztatást, ösztönzést adhat a közkönyvtárak történetét búvárló könyvtárosoknak.

Bényei Miklós

„A helyismereti munka feltétlen szükséglete az adott hely szeretete.”

Interjú Bényei Miklóssal,
a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár
nyugalmazott igazgatóhelyettesével, az MKE elnökségi
tagjával

– *Talán a végén kezdeném: úgy tudom, hogy mostanában ment nyugdíjba.*
– Valóban nyugdíjban vagyok. Már hét napja! Elértem a korhatárt, tehát elmúltam 62 esztendő. A debreceni Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár igazgatóhelyetteseként dolgoztam az elmúlt esztendőkből, és előtte hosszú évtizedekig a munkatársa voltam. A fenntartó önkormányzat idén úgy döntött, hogy a nyugdíjas korba lépő kollégákat azonnal nyugdíjazzák. Ezzel – úgy hiszem – azt is elmondtam, hogy nem állt szándékomban visszavonulni. Érzek magamban még erőt a munkához. Ezt némileg kompenzálja, hogy a felsőoktatásban továbbra is részt veszek. Az ország több pontján tanítok: az egri főiskolán, Nyíregyházán és természetesen Debrecenben. Tehát igazából a nyugdíj csak formális dolog az életemben.

– *A könyvtárban lesz mód nyugdíjasként dolgozni?*

– Pillanatnyilag úgy tűnik, hogy még szerződéssel sem tudnak alkalmazni, de amiben tudok, segítek a volt kollégáknak. Remélem, majd egyszer szervezettebb kötődésre is lehetőség nyílik. Most hetente kétszer-háromszor járok be, és olyan dolgokat végzek, amihez kedvem van.

– *Ebben is van azért valami jó, nemde?*

– Hát hogyne! – Emellett köztudott, hogy nem akkor kezdődik a nyugdíj, amikor hivatalosan véget ér a munkaviszony, mert ezt megelőzi a felmentési idő. Így hozzá lehet szokni a gondolathoz.

– *Jövő szeptemberben folytatja a tanítást?*

– Amennyiben lesz felkérés, természetesen igen. Nagyon szeretek tanítani.

– *Visszatérve könyvtárosi pályájára: évtizedek óta dolgozik könyvtárban. Miben látja a legnagyobb változást e hosszú időre visszatekintve?*

– 1966-ban végeztem Budapesten. Még a Kovács Máté-féle garnitúrából való vagyok. Közel negyven esztendő pályafutásom alatt az általam közelről ismert közművelődési könyvtár ügyben – ami természetesen az egész könyvtárügyet is érinti – két nagy horderejű változás történt.

Éppen amikor végeztünk, akkor kezdődött el a megyei könyvtárakban és a szakkönyvtárakban a tájékoztató szolgálatok megszervezése. Engem már kifejezetten azért hívtak Debrecenbe, hogy ezt a munkát néhány társammal együtt elkezdjem. Többéves periódus volt, amíg ez a szolgáltatási ág kialakult, megszerveződött, megerősödött. Ebbe a hullámba sorolnám életem nagy élményét. Még fiatal történelem szakos könyvtárosként az akkori igazgató, Arató Attila rám bízta a helyismereti szolgálat megszervezését. Azóta is elég intenzíven foglalkozom a helytörténet, helyismeret témakörével – ez azt hiszem, hogy a szakmában elég közismert, hiszen a publikációim jelentős része ehhez kapcsolódik. Ezek az írások vagy a helyismeret módszertanával, elméleti kérdésekkel foglalkoznak vagy pedig konkrét helytörténeti kérdéseket taglalnak.

A másik nagy horderejű változás egyértelműen a számítógép térhódítása, ami egészen új helyzetet teremtett. Szerencsésnek érzem magam, hogy éppen abban az időszakban sikerült bekapcsolódnom a felsőoktatásba, amikor ez az informatikai váltás elkezdődött, illetve felerősödött a hazai könyvtár- és oktatásügyben. Debrecenben 1989-ben szerveződött meg a informatikus könyvtáros szak, amely már a nevében is ezt az irányt képviselte. Az egyetem vezetőinek és az előkészítésben közreműködőknek az volt az elképzelése, hogy kifejezetten a nemzetközi trendekhez igazodva informatikai irányú legyen az itteni könyvtáros képzés.

Természetesen nem vagyok informatikai szakember – nem is volt sose ilyen ambícióim –, de nagyon hamar be kellett látni, hogy ez a jövő, és a fiatal szakembereket erre kell felkészíteni. Bevallom, hogy sok kortársamhoz hasonlóan eleinte én is idegenkedtem a számítógéptől, de aztán rájöttem, hogy mindennapi munkámban óriási segítség. Szilárd meggyőződésesem, hogy a számítógép eszköz. Ám igen hatékony eszköz: annak a célnak alárendelten kell használni, hogy szolgálhassa az információszervezést, az információszolgáltatást.

Tágabban pedig a telematikai forradalom, az internet térhódítása az, amely hallatlan nagy jelentőségű. Ezzel teljesedett ki az ókori álom, hogy valamiféle világkönyvtár valósuljon meg. S hogy visszatérjek a helyismereti szolgáltatásokra: a sokak által elszigeteltnek, provinciálisnak tekintett helyismeret kitérésének is nagy esélye az internet, hiszen általa a helyi információ bárhova eljuthat a világon. Úgy érzem, hogy a helyismerettel foglalkozó kollégáknak rendkívüli ösztönzést adhat ennek tudata. Például, ha valaki elszármazott hazánkból, tegyük fel, az Egyesült Államokban él, és érdeklődik szülőhelye, nagyszülei iránt, akkor nem kell idejönnie, hanem a világhálón hozzájuthat a szükséges információkhoz.

– *Önnek mi a kutatási területe?*

– Amikor az egyetemen elkezdtem a tanárain (Kovács Máté professzor, Fülöp Géza, Szabad György és mások) biztatására kutatással foglalkozni, olyan témát próbáltam keresni, amely érintkezési pont a történettudomány és a könyvtártudomány között. Így jutottam el Eötvös József könyvtárához, ami aztán hosszú időn keresztül meghatározta kutatói munkámat. Egy monográfiám és egy tanulmánykötetem, valamint számos cikkem jelent meg ebben a témában. Innen szükségszerűen vezetett az út a XIX. századi magyar művelődés történetéhez; a korabeli színháztudás, tudomány, irodalom múltjáról szintén számos közleményem látott napvilágot. A kandidátusi értekezésem is e tárgykörből írtam, *Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken* címmel.

A másik terület, amihez ugyanezen a vonalon haladva eljutottam, Debrecen és a XIX. század hírességeinek a kapcsolata. Először egy évforduló okán kezdtem el foglalkozni Petőfi életének és munkásságának debreceni vonatkozásaival; akkor még nem egyedül dolgoztam, hanem munkatársaimmal, ám én kaptam a szerkesztési feladatot. A különféle forrásokat tanulmányozva, és főként a már említett országgyűlési vitákat jobban megismerve arra gondoltam, hogy érdemes lenne feldolgozni néhány kiemelkedő nagyság, közelebbről Széchenyi István, majd Kossuth Lajos és Debrecen kapcsolatát, Most pedig Jókai Mór és a cívisváros viszonyának politikatörténeti szempontú vizsgálatát tervezem.

– *Érdekes, hogy a csapatmunkát említette. A helyismeret ezek szerint igazi csapatmunka?*

– Az alapozás stádiumában valóban többen kell, hogy részt vegyenek ebben a munkában, és előnyös, ha ez a jelleg mindvégig megmarad. Viszont szükség van egy vezetőre. Szombathelyen például Takács Miklós igazgatóként szervezte a munkát, és nem véletlen, hogy ott kiemelkedő tevékenység folyt és folyik mindmáig. Intézkedési joga volt, és nyilván több támogatást is tudott szerezni ennek a feladatnak. Emellett – nem rossz értelemben vett – utasítási joggal is rendelkezett. Bár ő nem olyan egyéniség, aki direkt utasított, hiszen maga is részese volt a helyismereti munkának, de azért az eredményesség szempontjából fontos, hogy megfelelő besztása legyen annak a személynek, aki irányítja, összefogja ezt a tevékenységet. Ahogy látom, a hazai és a külföldi gyakorlat is hasonlóképpen alakul e tekintetben: többnyire egy meghatározó egyéniség köré szerveződik a feladatot ellátó csoport.

– *Mik azok a tulajdonságok, amelyekkel feltétlenül rendelkeznie kell a helyismerettel foglalkozó könyvtárosnak?*

– A szokásos, bármely könyvtárostól elvárható alaptulajdonságok elengedhetetlenek. Tehát például a szakmai hozzáértés, lelkiismeretesség, leleményesség. Emellett az előbbieik értelmében felfogott vezetői kvalitás is hasznos. A helyismereti munka feltétlen szükséglete az adott hely szeretete. Tapasztalatból mondom ezt. Mindig nagy örömmel olvasom, amikor a könyvtári szaklapokban a kollégák nyilatkoznak a saját munkájukról. A megnyilatkozásaik legnagyobb tanulsága számomra az, hogy ők is éppen ezt az érzelmi többletet hangsúlyozzák. Nyilvánvaló, hogy senki sem születik helyismereti munkatársnak – minthogy könyvtárosnak sem –, hanem azzá válik. Természetesen van, akire ezt a feladatot rátestálják, de van, aki már diákkorában honismereti szakkörre jár. Úgy látom, hogy azok érnek el számottevő sikereket, akik megszeretik ezt a szolgáltatási ágat. Még hozzá nem is annyira magát a munkafolyamatot, mint inkább az adott helyet (települést, megyét, iskolát stb.). Ez a lelkes hozzáállás, a jó értelemben vett lokálpatriotizmus és az érzelmi plusz hoz igazán eredményt. Arra bízhatnám a kezdő kollégákat felkészítő munkatársaimat is, hogy a fiatalok számára ezt feltétlenül hangsúlyozzák.

– *Önt ez a szeretet Debrecenhez köti.*

– Igen. Bár nem vagyok debreceni, még csak hajdú-bihari sem. Egy – akkor még Szabolcs (ma Borsod-Abaúj-Zemplén) megyei kis faluban, Tiszaladányban születtem, és a szomszédos Tokajban jártam gimnáziumba. A budapesti egyetem befejezése után személyes okokból kerültem Debrecenbe. A feleségem jelentke-

zett az orvostudományi egyetemre, és elhatároztuk, ha felveszik, összeházasodunk. Tehát nyilvánvalóvá vált, hogy ez esetben én is vele megyek. Egyébiránt a bátyám már itt lakott, és mindemellett még hívtak is. Addig csak egyszer-kétszer jártam a városban. Nagyon hamar megszerettem, és soha nem éreztem az ún. vidékiség hátrányát.

– *Nem fordult meg a fejében a fővárosba költözködés gondolata? Hiszen sokszor kell odautaznia.*

– Ilyen szándékom nem volt, bár néhányszor lett volna rá alkalom. Amikor fiatal voltam, érthető módon nem akartam otthagyni a feleségemet, hiszen be kellett fejeznie az egyetemet. Utána még alkalmanként felvetődött ez a kérdés, de vagy a felajánlott munkahely nem volt vonzó, vagy egyszerűen nem akartam jönni. Még egyszer hangsúlyozom: azért sem, mert úgy éreztem, hogy megtaláltam a munkám értelmét Debrecenben.

– *Milyen sűrűn utazik a fővárosba?*

– Ez attól függ. Az MKE elnökségi tagság ide köt, és más testületeknek is tagja vagyok. Néha hetente kétszer utazom, de van, amikor ritkábban. Bizonyos kutatásokat az OSZK-ban vagy az Országos Levéltárban folytatok, ilyenkor szintén Budapestre jövök.

– *Hogy bírja az utazást?*

– Az ember több évtized alatt hozzászokik. Annak idején, amikor elkezdtem egyetemre járni, nem olyan kényelmes vonatok közlekedtek, mint most. Emellett sokkal, de sokkal hosszabb ideig jutottam el például a szülőfalumba is. Odamenet még a vasútról autóbuszra is át kellett szállnom. De ismétlem: egy idő után hozzászokik az ember, hogy a mozgó járművön is tudjon aludni, ami nagy előny. Én viszont általában olvasni szoktam. Van, aki nem tud, de én így igen jól ki tudom használni ezt az időt.

– *Az előbb említette az MKE elnökségi tagságát. Jelenleg az MKE/IKSZ oktatási és képzési munkacsoportját is vezeti. Beszélne erről a munkáról?*

– Egy picikét visszamennék a múltba. Működött már – és nem is egy – olyan munkabizottság, amely a tanulás, képzés, továbbképzés valamiféle elvi irányítását kapta feladatul. Egészen fiatal könyvtáros voltam, amikor bekerültem egy ilyen munkacsoportba, amelyben számos, számomra igen nagy tekintély vett részt. Nekem ez még a tanulás időszakát jelentette. Aztán szünet következett, majd egy, a minisztériummal közvetlenül dolgozó munkacsoportban is helyet kaptam. A '90-es években többszöri nekifutási kísérlet történt újabb és újabb oktatási munkabizottságok felállítására, míg végül 1998-ban szerveződött ténylegesen újra. Ez volt egyben az az időpont, amikor bekerültem az MKE elnökségébe. Korábban nyolc évig a Bibliográfiai Szekció elnöke voltam; ez idő alatt – egyebek között – igyekeztünk hozzájárulni a nemzeti bibliográfia megújításához is. Úgy érzem, hogy a szekcióban végzett munkám és a tanítás által az ismeretségem 1998-ban ért el arra a szintre, hogy egyáltalán jelöltek, majd be is választottak az elnökségbe. (Ez 2003-ban ismét megtörtént.) A ma általam vezetett oktatási és képzési munkacsoport szervezése az IKSZ-szel együtt történt. Sok érv szól e kettősség mellett. Ezáltal nemcsak a mun-

kavállalók, hanem a munkáltatók érdeke is érvényesülhet, hiszen a képzés, továbbképzés mindkettőjük számára egyaránt fontos. Emellett hatékonyabban tudunk fellépni a feladataink megvalósítása érdekében. A munkacsoport 1999 óta egységes – egy-két személyi változástól eltekintve. Célunk az, hogy naprakészek legyünk a könyvtárpolitikai elképzelések könyvtáros képzést érintő változásainak tekintetében. Ezt – úgy vélem – sikerül is elérni.

Kiemelném még a munkacsoport tevékenységei közül „Az év fiatal könyvtárosa” díj kezdeményezését, amelyet évről évre pályázat útján egy-egy ifjú kolléga nyerhet el. S hogy csakis egy, ez szilárd meggyőződésünk szerint emeli az elismerés rangját.

– *Melyek a könyvtárosképzés legnagyobb problémái napjainkban?*

– A '97-es törvény fontos kitétele, hogy csak felsőfokú végzettségű munkatárs lehet könyvtáros. Ez részben megkönnyíti a dolgunkat. A felsőoktatási intézményekben az utóbbi évek legnagyobb feladata a kreditrendszerre való átállás volt. 2002-ben és 2003-ban vezettük be ott, ahol még ez nem volt érvényben. Bizonyára ismert, hogy 2001-től csak informatikus könyvtáros szakon lehet diplomát szerezni. A számítógép térhódítása – mint ahogy arról a beszélgetésünk elején már szó esett – megköveteli ezt.

Azonban alighogy sikerült ezt a folyamatot lezárni, jött az újabb megpróbáltatás: a bolognai folyamat. Veszélybe került ugyanis az önálló könyvtáros képzés. A múlt esztendő azzal telt el, hogy ezt valamilyen módon megvédjük. Azt kell, hogy mondjam – ha szabad szakmabelinek a szakmát minősíteni, – példás összefogással tettük mindezt. Skaliczki Judit, a NKÖM könyvtári főosztályának vezetője kezdeményezően lépett fel, majd az MKE és az IKSZ elnöksége is egybehangzóan foglalt állást ezekben a kérdésekben. Ily módon sikerült elérni, hogy az informatikus könyvtáros képzés megmaradjon önálló szakként. A magyar szakba törtéző beolvasztással – amely komolyan szóba került – több évtizedes munkánk veszett volna kárba! Arról nem is beszélve, hogy bár a magyar szak hasznos a könyvtárakban, de nem egyedül csak az, és nem biztos, hogy éppen ez a legszükségesebb egy mai könyvtáros számára. Hisszük, hogy a következő időkből, az ún. alapképzés három éve alatt megfelelő tudású információs szakembereket tudnak kibocsátani a képző intézmények, és a második ciklusban, a negyedik és ötödik tanévben a mesterképzés adekvát tartalmát is megtaláljuk.

– *Milyennek találja a diákokat?*

– Meglehetősen vegyes a kép. Úgy érzem, hogy egy kicsit túlfutott a képzés mennyisége, amely szükségszerűen azzal a következménnyel jár, hogy arányaiban kevesebb azoknak a hallgatóknak a száma, akik igazán hivatottak erre a pályára. Sok esetben azért veszik fel ezt a szakot, mert csak szakpárra lehet jelentkezni. Ez néha a teljesítményen is meglátszik. Mindazonáltal szeretem a pozitívumokat nézni. A kollégákkal, kolléganőkkel azt tapasztaljuk, hogy minden évfolyamban vannak olyanok, akikre hosszabb távon számíthat majd a szakma. Egyébként több diákban csak negyedik–ötödik évre alakul ki az elhivatottság tudata. Ebben nagy szerepük van a szakmai gyakorlatoknak. Ezt támasztja alá az éppen a múlt héten nyilvánosságra hozott felmérés eredménye is. Emellett tudomásul kell venni a kétszakos képzés azon vonását is, hogy a másik szak elszívó hatása szintén érvé-

nyesül – hozzáteszem, ez természetes folyamat. Viszont nagy előnye a kétszakosságának, hogy a könyvtáros egy másik szakterületen is rendelkezik felsőfokú képzettséggel, abban is otthon van.

– *És milyen tanárnak tartja önmagát?*

– Egy oktatónak – amondó vagyok – az a feladata, hogy minél teljesebben közvetítse a tudását a diákok számára. Viszont naivítás lenne azt gondolni, hogy ugyanezt vissza is hallja az ember a vizsgákon. Annyiban szigorúnak érzem magam, hogy nálam nehéz ötöst kapni (de ezt a hallgatók tudják is). Emellett jóindulatú vagyok, és igyekszem segíteni azoknak, akiknél bizonytalanságot, tétovaságot tapasztalok. Hiszem, hogy azzal tudunk használni, ha segítjük a diákokat! Amúgy meg: a „kirúgott” diák úgymint visszajön!

Egyedül azt a típust nem tudom elfogadni, aki eleve úgy jön el, hogy ő egyest akar, és még a legkisebb erőfeszítést sem teszi meg legalább a kettesért. Minden vizsgaidőszakban van ilyen eset. Hosszú időn keresztül nem tudtam megérteni a halasztások sokaságát, de mára úgy tűnik, hogy ez országos tendencia.

– *Ön jól be tudja osztani az idejét?*

– Ez hajlam és adottság kérdése is. Ha valaki ilyen szempontból szerencsés alak, nyilván igyekszik kihasználni ezt. Ezzel együtt nagyon nagyra becsülöm azokat is, akik nem ilyen jó időbeosztással, mégis hatalmas teljesítményeket érnek el. Különbözőek vagyunk: például valaki éjszaka szeret dolgozni, valaki pedig nappal. Egyik is jó és a másik is – ez egyéni dolog. Az éjszakai munkavégzésnek annyi előnye van, hogy jobban lehet koncentrálni, mert kevesebb a zavaró tényező.

– *Ön milyen típus?*

– Amikor fiatal voltam, még éjjel is dolgoztam, mert szükség volt rá. Míg a feleségem egyetemre járt, nagyon kellett a pénz, ki kellett használni abban a hat évben minden alkalmat. Az utóbbi időben viszont elvétele fordul elő ilyen.

– *Kívánok Önnek még sok-sok dolgozó nappalt, és köszönöm a beszélgetést!*

Pegán Anita

Magyar kulturális honlapok minősége – európai szemmel

A MINERVA Projekt WP5-ös, az európai kulturális honlapok minőségével foglalkozó munkacsoportjának találkozója 2005. április 7–8-án került sor. A találkozó célja a tagországok honlapjainak értékelő bemutatása volt, nevezetesen, hogy mennyiben felelnek meg az európai követelményeknek. Az értékelés alapjául a *Kézikönyv a minőségi elvekről (Quality Principles)* című dokumentum szolgált, amelynek magyar fordítása ingyenesen letölthető a projekt hazai honlapjáról <http://www.mek.oszk.hu/minerva/html/dok/minoseg-10elv.htm>. A fent említett kézikönyv fejezeteiben ellenőrzőlisták találhatóak, amelyek a minőségi követelményeket mérik fel. A honlapokkal szemben támasztott tíz alapvető követelmény a következő: *átláthatóság – hatékonyság – karbantartottság – elérhetőség – felhasználóközpontúság – interaktivitás – többnyelvűség – átjárhatóság – jogkövető és hosszú távú megőrzés.*

A értékelésben öt hazai kulturális honlap vett részt, amelyeket a többnyelvűségi felmérés résztvevőit tartalmazó adatbázisból választottam:

- Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) www.mek.oszk.hu
- Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ Kht. (Neumann-ház) www.neumann-haz.hu
- Képzőművészet Magyarországon www.hung-art.hu
- Heves Megyei Levéltár www.hevesarchiv.hu
- Miskolci Egyetemi Könyvtár, Múzeum és Levéltár <http://www.lib.uni-miskolc.hu/engindex.php>

honlapjai.

Az összehasonlításból kiderül, hogy a legtöbb kulturális honlap a technológiai követelmények nagy részének megfelelően elérhető, többnyire átláthatók, de leginkább a Magyar Elektronikus Könyvtár és a Neumann-ház honlapja tekinthető felhasználóközpontúnak, amely szempontra egyre több figyelmet kell szentelnie minden minőségi kulturális honlap tulajdonosának.

Az elemzések 2005. márciusi pillanatfelvételek, hiszen a honlapokat folyamatosan fejlesztik, feltehető, hogy egy év múlva egészen más eredményeket kapnánk. A felméréshez használt ellenőrzőlisták és on-line eszközök bárki számára elérhetőek, így ezúton biztatunk minden intézményt honlapja minőségének ellenőrzésére.

1. Átláthatóság, áttekinthetőség

A honlapokkal szemben támasztott egyik legalapvetőbb követelmény, hogy a felhasználók számára könnyen áttekinthetőek legyenek, vagyis a honlapot egyér-

telműen lehessen azonosítani az oldal nevének és a küldetésnyilatkozatának megfelelő megjelenítésével. A honlap neve és a küldetése egyértelműen kell, hogy utaljon az oldal működésének céljára, amely alapján a felhasználó egyértelműen meg tudja találni a számára szükséges információkat. A felhasználónak a lehető leghamarabb, navigálás nélkül fel kell ismernie, milyen jellegű honlapon jár, mi a neve és ki a fenntartója. A küldetésnyilatkozat legfeljebb 50 karakterből álljon, tartalmazza a weboldal tárgyát, az oldal legfontosabb tartalmát, a fenntartásért felelős szervezetet, valamint a célközönséget, ha az meghatározható. Ezt célszerű a lehető legtöbb nyelven megfogalmazni. A Flash animáció lassítja az információhoz való hozzájutást, így célszerű a belépést e nélkül is biztosítani „az animáció átugrása” gombbal.

Hazai honlapok:

Minden vizsgált oldal neve megjelenik mind a böngészőben, mind a nyitóoldalon. A Miskolci Egyetemi Könyvtár és a Heves Megyei Levéltár honlapjai nem rendelkeznek küldetésnyilatkozattal. Egyedül a Neumann-ház küldetésnyilatkozata jelenik meg a nyitóoldalon, több nyelvű, és könnyű a nyelvek közötti váltás. A MEK és a Hung-art rendelkezik küldetésnyilatkozattal, de egyik sem a nyitóoldalon található. A fenntartó szervezet neve valamennyi esetben jól látható. A „splash screen” animációt egyik honlapon sem alkalmazzák.

2. Hatékonyság

Egy honlap hatékonysága azt jelenti, hogy az információk a felhasználó számára a tartalomnak megfelelően válogatottak, érvényesek, valamint megjelenítésük színvonalas legyen. A digitális tartalom összeállítását a felhasználói igények szerint kell alakítani. Olyan dokumentumokat érdemes digitalizálni, amelyek hosszú távú megőrzését állagromlás nélkül kívánjuk biztosítani. A kulturális honlapok az oktatás és kutatás forrásai lehetnek, így döntő jelentőségű a hiteles információk közvetítése. Gyakran szükség lehet háttérinformációkra, amelyek a felhasználókat tájékoztatják a dokumentum eredetéről, történetéről. Ehhez érdemes egy elfogadott metaadat-szabványt választani, például a Dublin Core-t. Amennyiben lehetséges, a címkéket és a kiegészítő információkat érdemes több nyelven is feltüntetni. A honlap stílusának kialakításába beletartozik a színválasztás, a képek megjelenítése és a navigáció. A képeket mindig a legcélszerűbb felbontásban kell bemutatni, a nagyobb méretű képekről érdemes miniatűr változatot készíteni. A képeket megfelelő címkékkel kell ellátni. A honlapon való tájékozódás a hatékonyság fontos összetevője. A felhasználónak mindig tudnia kell, hol jár a honlap többi részeihez viszonyítva, és biztosítani kell, hogy könnyen eljusson az általa keresett információkhoz. Az oldalon belüli kereséshez megfelelő keresőeszközt kell nyújtani.

Hazai honlapok:

A Magyar Elektronikus Könyvtár és a Neumann-ház a tartalom elrendezésében és felépítésében figyelembe vette a felhasználói igényeket. A kiegészítő információk hitelesek, szakértők által felülvizsgáltak, noha ezek csak magyarul jelennek meg. A hyperlinkek megfelelően működnek, nagy felbontású és miniatűr képek

egyaránt a megfelelő helyen szerepelnek. A honlapok bármikor elérhetőek, viszont egyedül csak a Neumann-ház rendelkezik honlaptérképpel. Útvonalmutató csak a Heves Megyei Levéltár honlapján található, a Neumann-ház ennek kialakítását a jövőben tervezi. A Hung-art honlapján a kiegészítő információkhoz nem használták a nemzetközi metaadat-szabványokat. A Heves Megyei Levéltár és a Miskolci Egyetemi Könyvtár, Múzeum és Levéltár honlapjának kialakításába a felhasználókat nem vonták be, a kiegészítő információk egy nyelvűek, és az oldal nem mindig érhető el.

3. Karbantartottság

A karbantartás a kulturális honlap esetében az jelenti, hogy a megjelölt információk frissítése a szolgáltatás minőségét javítja. Ezért az oldal tartalmát rendszeresen felül kell vizsgálni, hogy tartalma aktuális és releváns-e. Ezek elsősorban nem a statikus, hanem az időbeliséghez kötődő információkra vonatkoznak, például a projektbeszámolókra vagy a virtuális időszaki kiállításokra. A felhasználói igényeknek megfelelően érdemes időnként arculatváltást is végrehajtani, ennek során a formai és tartalmi szempontokat össze kell egyeztetni. A karbantartásnak vannak konkrét technológiai jellegű követelményei is, például az oldalról folyamatosan biztonsági mentéseket (back up) kell készíteni, amelyekről a szolgáltatási politika szerint kell dönteni.

Hazai honlapok:

A Magyar Elektronikus Könyvtár és a Neumann-ház honlapjai az ellenőrzőlisták alapján karbantartottnak tekinthetők. A Neumann-ház az elmúlt hetekben mutatta be a megújított honlapját, viszont a MEK oldalán az elmúlt félévben nem történt arculatváltás, és nem is tervezik a közeljövőben. Ugyanez vonatkozik a Hung-artra is. A Miskolci Egyetem honlapja az elmúlt félévben újult meg, a Heves Megyei Levéltár már tervezi az arculatváltást. Több honlap tulajdonosa éppen a folyamatban lévő változások miatt utasította el a felmérésben való részvételt, így elmondható, hogy a honlapok fejlesztése több intézménynél időszerű probléma.

4. Elérhetőség, hozzáférhetőség

A minőségi kulturális honlapnak minden felhasználó számára hozzáférhetőnek kell lennie, függetlenül képességeitől és technológiai eszközeinek műszaki színvonalától. Az *elérhetőség* elve azt jelenti, hogy a kulturális honlapok minden felhasználó számára hozzáférhetőek legyenek. A hangsúly itt a *minden* szón van, vagyis azokra a felhasználókra is gondolni kell, akik vakok vagy gyengénlátók, siketek vagy hallásproblémáik vannak, akik ideg- vagy kézügyesség-problémákkal küzdenek, akik olvasási (pl. dyslexia) vagy tanulási nehézségekkel küszködnek. A nehézséget az okozza, hogy a fejlett webes technológiák képeket, ikonokat, formákat és színeket használnak, hogy a közönség számára vonzóvá és érdekessé tegyék a honlapot. Sajnos, ez a vizuális kultúra megnehezíti az oldal elérését a

gyengénlátók számára. Ma már azonban léteznek olyan megoldások, amelyek azoknak a felhasználóknak segítenek, akiknek a hagyományos kereső–egér–billentyűzet használata nehézséget okoz. Ilyenek a Braille-képernyők és billentyűzetek, illetve olyan szoftverek, amelyek „felolvassák” a honlapok tartalmát. A minőségi kulturális honlapok szerkesztőinek az a dolga, hogy megkönnyítsék ezeknek a kiegészítő technológiáknak a használatát. A honlapoknak meg kell felelniük az elérhetőséget szem előtt tartó legjobb nemzetközi gyakorlatnak és szabványoknak. Ezek közül a legelterjedtebb a *W3C Web Access Initiative (WAI)* (<http://www.w3.org/WAI/>). Ezen érthetjük azt a fokot, amely megmutatja az egyes képi felhasználói felületekhez (mint pl. képek, gombok, ikonok) rendelt szöveges megfeleltetések arányát. Ez akár testet ölthet az oldal párhuzamos „csak szöveges” verziójában, vagy megvalósulhat egy gondosan megtervezett és alkalmazott kettős célú honlapon. Léteznek olyan eszközök, amelyek automatikusan elvégzik a megfelelési vizsgálatot. Az elérhetőséget vizsgáló eszközök listája elérhető a www.w3.org/WAI/ER/existingtools.html címen. A példák között említhető a Bobby és a Watchfire Corporation. Egy egylapos teszt eszköz megtalálható a <http://bobby.watchfire.com/bobby/html/en/index.jsp> címen is. Az elérhetőség technikai megvalósítása azt jelenti, hogy a honlap egyidejűleg többféle technológiát támogat. Különbő böngészőprogramot (nemcsak az Internet Explorert, hanem Mozilla-alapú keresőket, a Netscapet, Operát) támogat, valamint a kézi és mobil platformokat is tekintetbe veszi. A honlapot azok számára is elérhetővé kell tenni, akiknek lassú (modemes) hozzáférésük (pl. 56 kbps) van. Ennek az olyan kulturális tartalmú bemutatók módjára és minőségére nézve van jelentősége, amelyek tipikusan multimédiás elemeket vagy aránytalanul sok, esetleg nagy méretű képet tartalmaznak.

Hazai honlapok:

A vizsgált honlapok saját bevallásuk szerint mind megfelelnek a W3C WAI előírásainak, az ezeknek való megfelelést a következő URL-en található ikonok jelzik: <http://www.w3.org/WAI/WCAG1-Conformance.html.en#level-A>. A lépcsős vagy kaszkádolt stíluslapok 1-es, illetve 2-es ajánlásának való megfelelésre utal a Heves Megyei Levéltár honlapján megjelenő ellenőrzést igazoló ikon, amelynek megjelenítése minden honlap számára minőségi igazolást jelent. A fenti honlapok nem használnak gyártói technológiákat, sem pluginokat. A felhasználók lassú internetkapcsolata egyedül a Heves megyei honlapon jelent akadályt. Mindegyik honlap többféle böngésző platformot támogat.

5. Felhasználóközpontúság

A felhasználóközpontúság azt jelenti, hogy a honlap üzemeltetéséért felelős intézmény figyelembe veszi a célközönség igényeit, biztosítja, hogy a honlap mindenki számára könnyen kezelhető legyen. A felhasználói igények kielégítése kiemelt jelentőséget kapott a MINERVA projektben, amely a dublini konferenciájának központi témája volt és amelynek szlogenje „A felhasználókat szolgáljuk” volt. Ehhez először is meg kell határozni a honlap célközönségét. Fontos tisztázni, kik azok, akik számára szolgáltatunk, mert ez nagymértékben befolyásolja az oldallal

szemben támasztott elvárásokat. A honlap tartalmát úgy kell összeállítani, hogy tartalmazzon minden olyan hasznos információt, amelyre a felhasználóknak szüksége lehet. Az információt úgy kell elrendezni, hogy a felhasználók könnyen tudjanak az oldalon tájékozódni. A kereskedelemből vett marketing szemlélet szerint a felhasználókkal intenzív kapcsolatot kell fenntartani, hogy lehetőségük legyen véleményüket az oldallal kapcsolatban kinyilvánítani. A legcélszerűbb, ha a célközönség egy reprezentatív csoportját kezdettől fogva bevonjuk a tervezésbe. A skála széles lehet, az iskolás gyerekektől az egér használatával küzdő felnőttekig, akik a tervezés különböző fázisaiban véleményt alkothatnak a készülő honlapról. Amennyiben egy intézmény elmulasztotta a felhasználók bevonását, lehetőséget kell teremtenie a visszacsatolásra az e célt szolgáló e-mail cím vagy on-line kérdőív segítségével. Ezen kívül kérdőívekkel, interjúkkal lehet tesztelni a közönség véleményét az elérhetőséggel, a navigációval és a megjelenítéssel kapcsolatban. Ezek a módszerek arculatváltások előtt, illetve után is alkalmazhatók. Továbbá lehetőséget kell biztosítani, hogy a felhasználók is hozzájárulhassanak az oldal tartalmához, például egy adott műtárgyhoz való viszonyukról.

Hazai honlapok:

A felmérésben szereplő honlapok közül a MEK és a Neumann-ház kiemelkedő eredményt ért el a felhasználóközpontúság terén. Mindkét honlap rendelkezik úgynevezett akadálymentes felülettel, amely a fogyatékos felhasználókat segíti az információkeresésben. Továbbá lehetővé teszi a felhasználóknak, hogy saját tartalmaikkal hozzájáruljanak az oldalakhoz. A felhasználók véleményt írhatnak az adott dokumentumról, illetve elküldhetik ismerőseiknek a borítót képeslapként. A többi három honlap tervezéséből kihagyták a felhasználókat, viszont lehetőséget biztosítanak a véleményalkotásra, legtöbb esetben egy megadott e-mail cím segítségével.

6. Interaktivitás

Egy honlap akkor interaktív, ha lehetőséget ad a felhasználóknak a kapcsolat-teremtésre és megfelelő válaszokat ad a kérdéseikre. Ezt elősegíthetjük a kérdésés és a viták bátorításával a felhasználókkal, illetve a felhasználók között. A felhasználókkal történő kommunikáció akkor ideális, ha nyílt fórumon zajlik, amelybe a közönség más tagjai is beleszólhatnak. Azzal, hogy a felhasználók saját tartalmaikkal járulhatnak hozzá az oldal tartalmához, hogy kérdéseket tehetnek fel és véleményt cserélhetnek, a honlap vonzóbbá válik számukra. Optimális esetben valakit ki lehet jelölni a munkatársak közül, akinek elegendő időt és megfelelő forrást tudunk adni, hogy a kérdésekre választ adjon, és üzemeltesse a fórumot. A kijelölt munkatársnak pedig kapcsolatban kell lennie kulturális szakértőkkel, akik segítséget nyújtanak nekik a szakmai kérdések megválaszolásához.

Hazai honlapok:

Interaktívnek tekinthető oldal a MEK-é és a Neumann-házé, ezek lehetőséget biztosítanak a felhasználói vélemények nyílt megvitatására. A többi honlap nem rendelkezik felhasználói fórummal. Kérdések felvetésére azonban mindegyik honlap teremt lehetőséget. Egyedül a Heves Megyei Levéltár esetében nincs kijelölt

válaszadó, de a szakemberekkel történő kommunikációt megoldják. A válaszadásra vonatkozó szolgáltatási irányelvekkel csak a Neumann-ház és a MEK rendelkezik.

7. Többynyelvűség

Minél nagyobb közönséget szolgál egy honlap, annál nagyobb értéket képvisel. ezért lehetőleg minél több nyelvre célszerű lefordítani az oldal tartalmát. A fizikai határok nélküli webtérben a nyelv az elérés korlátja lehet. Ez különösen igaz az európai kulturális honlapokra, hiszen az Európai Uniónak jelenleg húsz hivatalos nyelve van, de felmérések szerint mintegy 150 beszélt nyelvet tartanak nyilván a kisebbségek és bevándorlók nyelveivel együtt. Célszerű legalább az alapszolgáltatásokat lefordítani azok számára, akik nem beszélnek a honlap eredeti nyelvét. Ideális esetben az intézmény minden uniós tagállam hivatalos nyelvén is közli a honlap tartalmát. Ajánlatos fontolóra venni a jelnyelvek támogatását is. A többynyelvűséget a honlap készítésének a legkorábbi szakaszában kell megtervezni, és már a technikai kivitelezés során számításba kell venni. Ügyelni kell a forrásfájlok hatékony használatára és a felhasználói interfészben előforduló szöveges elemek külön kezelésére. Ezt az elvet alkalmazni kell olyan egymásba ágyazott objektumokra is, mint a Flash movies, háromdimenziós és egyéb alkalmazásoknál is. Biztosítani kell azt is, hogy a fontos információknál a nyelvek közti váltás biztosítva legyen. A legjobb, ha ezt bármely oldalon megtehetik a felhasználók anélkül, hogy vissza kellene menniük a nyitólapra.

Hazai honlapok:

A vizsgált honlapok mindegyikéről elmondható, hogy kizárólag angol nyelvű fordítással rendelkezik. Jelnyelven egyik honlapon sem található információ. A honlap szerkezete és a felhasználói felület a Neumann-ház, a Miskolci Egyetem és a Hung-art esetén független a nyelvtől. Egyik honlapon sem végeznek többynyelvűsége vonatkozó vizsgálatokat, erre vonatkozó irányelvekkel csak a MEK honlapja rendelkezik.

8. Átjárhatóság

Egy honlap akkor tekinthető átjárhatónak, ha a kulturális hálózatokon belül lehetővé teszi a felhasználóknak, hogy könnyen megtalálják az igényüknek megfelelő információkat és szolgáltatásokat. Ha a honlap szabványos technológiákkal, adatmodellekkel és felületekkel készül, akkor ez elősegíti az átjárhatóságot és a kapcsolatot más kulturális honlapokkal és portálokkal. A szabványok az alábbi területekre vonatkozhatnak: metaadatok, webes technológiák és az osztott keresés. Az alkalmazni kívánt szabványok kiválasztására már a tervezésnél érdemes gondolni. A második fontos terület a láthatóság, felfedezhetőség. A honlapot úgy kell megalkotni, hogy mind a keresőmotorok, mind a felhasználók megtalálják, és egyértelmű legyen számukra, hogy miről szól, mit tartalmaz és milyen szolgáltatásokat képes nyújtani. A honlapok közti átjárhatóság elsősorban attól függ, hogy a honlapok a szemantikailag hasonló tételekhez és fogalmakhoz hasonló adatmo-

delleket és metaadat-készleteket használjanak. Erre sok olyan szabvány van, amelyet figyelembe kell venni a honlap és a honlap alapját képző adatbázis, illetve adatmodell létrehozásakor. Bővebb információt erről a *Minerva technikai útmutató* (*Minerva Technical Guidelines*) című dokumentumban találhatunk, ez letölthető a projekt hivatalos honlapjáról PDF formátumban (<http://www.minervaeurope.org/publications/technicalguidelines.htm>). Az átjárhatóságot nagymértékben megkönnyíti, ha a honlap létrehozása során a webes technológiák belátható halmazát használjuk. A gyártóspecifikus kiterjesztéseket a szabványos webes technológiákat (XHTML, HTML, Javascript) kerülni kell. Minden olyan honlap funkció, amely további technológia letöltését és installálását igényeli (pl. plugin) kerülendő. Ha a honlap az átjárhatóságot prioritásként kezeli, akkor ajánlott az oldal tartalmáról metaadat rekord formájában információt adni, amely „learaható” (harvestable) lesz. Ez általában azt jelenti, hogy gondoskodni kell az OAI metaadat protokoll támogatásáról (OAI-PMH protokoll). Ez vonatkozik a gyűjteményi szintű, valamint a tétel szintű metaadatokra is. A honlapot úgy tudjuk láthatóvá tenni, hogy inkább a honlap jellegét és egészét írjuk le, mint az adatbázisait. Erre az RSLP gyűjteményszintű metaadat-készlet a leginkább alkalmas. A Dublin Core és az RSLP metaadatok a honlap META címkéiben szerepelhetnek. Az osztott keresés arra ad lehetőséget, hogy a honlapon távolról is lehessen információkat keresni. Ez vonatkozik mind a honlapon belüli, mind a honlapon keresztül elérhető adatbázisokban és katalógusokban való keresésre. A honlapon történő keresést megkönnyítik a lapok tetején alkalmazott fejlécekben (page headerekben) használt metaadat-címkék. Ezentúl létezhet egy olyan dokumentált felülettel rendelkező honlapkereső eszköz, amely távolról is meghívható. A honlapon található katalógusok és adatbázisokban való keresés megoldható egy Z39.50 szerverrel, vagy egy SRW/SRU webes felület alkalmazásával.

Hazai honlapok:

A hazai honlapok közül csak a MEK és a Neumann-ház használ nemzetközi metaadat-szabványt, a Dublin Core-t, illetve OAI-PMH protokollt, amelyek az átjárhatóságot leginkább elősegítik. Osztott keresésre alkalmas Z39.50-es szerverrel csak a MEK honlap rendelkezik. Láthatósági profillal és az ehhez szükséges RSLP szabvánnyal szintén csak a MEK honlapja rendelkezik, ami azt jelenti, hogy a keresőmotorok (pl.: Google, Yahoo!) nagy valószínűséggel megtalálják rekordjaikat.

9. Jogkövetés

Egy honlap akkor tekinthető jogkövetőnek, ha figyelembe veszi a szellemi tulajdonjoggal és az adatvédelemmel kapcsolatos rendelkezéseket, és világosan közli a honlap és annak tartalmára vonatkozó feltételeket. A kulturális honlapok általában nagy mennyiségű, nagy értékű tartalmakat publikálnak az interneten, így nagy az esélye annak, hogy ezeket kereskedelmi célra, vagy jogtalanul felhasználják. A kulturális anyag csábító vonzereje azt vonja maga után, hogy a jogkövetés és a jogvédelem kitüntetett helyen kell, hogy szerepeljen minden kulturális honlap napirendjén. Ez vonatkozik a honlapon megjelenő bármilyen tartal-

lom tulajdonosának, a honlap tulajdonosainak, valamint a felhasználók személyiségi jogainak védelmére. Előfordulhat, hogy egy kortárs vagy közelmúltban elhunyt költő verseit vagy festő műveit akarjuk a honlapon megjeleníteni. Ehhez a szerzővel, illetve jogutódjaival tisztázni kell a feltételeket. Képek esetén megoldást jelenthet, ha kisebb felbontású vagy elektronikus vízjellel ellátott változatokat szolgáltatunk. A honlap tulajdonosának jogait úgy tudjuk védeni, ha megtiltjuk az adatbázis nagyban másolását. Ha a felhasználó a személyes adatait (pl. név, cím) közli, akkor ezeket az adatokat az adatvédelmi szabályokkal összhangban óvni kell. Ügyelni kell arra, hogy nemkívánatos cookie-k, vagy más kémprogramok (spyware) ne kerüljenek a felhasználó gépébe. A felhasználó feleslegessé vált adatait ne tartsák meg a kulturális honlapokon.

Hazai honlapok:

A vizsgált honlapok közül a Neumann-ház és a MEK honlapjai tekinthetők teljes mértékben jogkövetőnek, hiszen védik a tartalmak tulajdonosainak szerzői, valamint saját és felhasználói jogait. A honlapok, amennyiben erre szükség van, jogvédő céllal korlátozzák a megjelenített tartalmak minőségét. Digitális vízjeleket azonban egyik honlapon sem használnak. Kémprogramok és cookie használata szintén nem fordult elő.

10. Hosszú távú megőrzés

A kulturális honlap tartós megőrzése bizonyos stratégiák és szabványok követésével történik. A különféle technológiák gyors fejlődését és a kulturális értékek időállóságát kell összeegyeztetni, ezért a megőrzésre külön stratégiákat kell kidolgozni. A képek, multimédiás megjelenítések, digitális szövegek sokkal tovább megőrzik majd az értéküket, mint maga a honlap, amelyen megjelennek. A hosszú távú megőrzésre vonatkozó stratégiának azon kell alapulnia, hogy a jövőben is igény lesz a digitális dokumentumokra. Néhány ma meglévő technológiát továbbra is támogatni fognak, feltehetően azokat, amelyek jelenleg a legelterjedtebbek és szabványosak. Ezért célszerű szabványos technológiákat alkalmazni.

Érdeemes a rövid távú megőrzés stratégiáit is kidolgozni olyan esetekre, ha bármilyen nem várt esemény, például technikai szünet vagy katasztrófa történne. A megőrzésnek a legegyszerűbb formái a periodikus mentésre használt CD-k, DVD-k, vagy DLT-szalagok, de hasznos lehet egy távoli szerveren tárolni az adatokat. Az adatok átmentésére az adathordozók elavulása előtt kell gondolni.

Hazai honlapok:

A felmérésben szereplő honlapok mindegyike rendelkezik rövid és hosszú távú megőrzési stratégiával, és rendszeresen végeznek biztonsági mentéseket. Katasztrófa esetére helyreállítási tervvel nem rendelkezik a Hung-art és a Miskolci Egyetem honlapja. Az elavult adathordozók cseréjét a Hung-art, a Miskolci Egyetem és a MEK is fontolóra vette, de erre vonatkozó terv vagy konkrét tevékenység sehol sem folyik.

DLT-szalagra történő periodikus mentések csak a Neumann-házban és a Heves Megyei Levéltárban folynak.

Összegzés

Összességében elmondható, hogy a hazai honlapok fenntartói törekednek a tökéletességre, így fejlesztéseik folyamatosak. Örömmel tapasztaltuk, hogy a fejlesztők közti egészséges versengésre is van példa. A kulturális honlapoknak a jövőben nagyobb hangsúlyt kell fektetniük közönségük igényeinek minél tartalmasabb és színvonalasabb kielégítésére. Különös figyelmet kell fordítani a hátrányos helyzetű felhasználókra, akik képességeik vagy technikai lehetőségeik miatt nehézségekkel küszködnek az információhoz való hozzáférésben. Gondolni kell az átjárhatóság lehetővé tételére a nemzetközi szabványok használatával, hiszen a digitális gyűjteményeknek a falak nélkülség nyújt új perspektívát.

Szalóki Gabriella

Referátum, tömörítvény. Tudjuk-e, mi a különbség közöttük?

A hagyományos dokumentumhelyettesítők (szurrogátumok) rendszerében különleges helyet foglalnak el a szöveges feldolgozások, mindenekelőtt a referátumok és a tömörítvények. Ezek ugyanis lényegileg ugyanazzal a szemantikai készlettel rendelkeznek, mint a reprezentálandó szövegek. Horváth Tibor és Sütő Péter emellett kiemelik, hogy létrehozásuk során döntő mértékben a szöveg tulajdonságaihoz kell igazodni és csak sokkal kisebb mértékben valamely általános szabályrendszerhez.¹

A referátum műfajáról elég sokat tudunk², ami viszont távolról sem igaz a tömörítvény tekintetében. A tömörítvény műfaji jellemzői nincsenek kellően kidolgozva.

Terminológiai segítségért nem tudunk idegen nyelvű forrásokhoz fordulni. A tömörítvény talán legjobb angol nyelvű megnevezése *extended abstract*, ami utal a tömörítvény és a referátum rokonságára.

A tömörítvényt és referátumot a *Könyvtárosok kézikönyve* egy kategóriaként tárgyalja, kifejtve, hogy a „referátum vagy tömörítvény röviden és világosan adja vissza a dokumentum tartalmát. Informatív, nem interpretál, és nem értékeli (kivéve, ha ez külön meghatározott célja). Az eredeti dokumentum ismerete nélkül is érthető. Nem kell az eredeti minden részletét visszaadnia, megengedett bizonyos részek kiválasztása, mások elhagyása. Lehetőség szerint az eredeti szöveg terminológiáját használja, de szükség esetén magyarázhatja is.”³ A gyakorlatban sem tesznek éles különbséget a két műfaj között.

Mindazonáltal leszűrhetők a tömörítvény egyedi vonásai. Így például terjedelme nagyobb, mint a referátumé. A tömörítvény esetében nem szokták használni a referátumoknál szokásos indikatív, informatív és vegyes típusba történő besorolást. Ugyanakkor az informatív referátumhoz áll közel. Nem tartalmaz ugyanis

az eredeti (ebben az esetben a tömörített) dokumentumra való hivatkozást. Az ilyen jellegű hivatkozások találhatóak ugyanis az indikatív referátumokban. Tartalmuk legtöbbször a következő: „A (referált) dokumentum...” „A dokumentum(ban)...” és így tovább.

A tömörítvény funkciója alapvetően az, hogy használatával ne kelljen elolvasni az eredeti (tömörített) szöveget.

A tartalmi feltárás műfajai közül a tömörítés áll a legközelebb a fordításhoz.

A tömörítvény és a fordítás közötti legszorosabb rokonságot a közvetítés interlingvális természetében találjuk meg. A tömörítvény gyakorlatilag minden esetben forrásnyelvi szöveg átalakítása célnyelvű szöveggé, míg a referátum esetében a közvetítés gyakran egy nyelven belül, intralingvális formában történik. Mindez azért is van így, mert a referátum fogalma egy műfajcsoportot fed le, míg a tömörítvény egyetlen műfajt.

A tömörítvények készítése azonban nem ekvivalens, hanem heterovalens nyelvi közvetítés. Arról van szó, hogy a fordításoktól általában elvárjuk, hogy a célnyelvi szöveg a forrásnyelvi szövegnek tartalmi és stilisztikai szempontból megfeleljen. A tömörítvények esetében a tartalom szintjén nincsen ekvivalencia. Az eredeti szöveg tartalma nem teljes egészében kerül át a tömörítvénybe, azaz tudatosan és előre tervezett információvesztésig következik be.

Megvan viszont a stilisztikai ekvivalencia. Abban az értelemben legalábbis, hogy annak mértéke a referátumkészítésnél nagyobb.

A tömörítvény és referátum tartalmi szinten függ a referált szövegtől, a referátum függősége viszont nem vonatkozik a tartalom kiválasztására, súlyozására és sorrendbe állítására. Bizonyos információkat nem ismételhünk a referátumban akkor sem, ha azok a referált szövegben ismétlődnek. A tömörítvény ugyanakkor legalábbis a tömörített szövegben található kifejtési sorrendet megtartja.

A szöveg objektivitása szempontjából a tömörítvény közelebb áll a fordításhoz, hiszen a referátuménál nagyobb terjedelme folytán a kihagyás, bizonyos információk törlése kisebb mértékű benne.

A törlés természetesen a tömörítés során sem mechanikusan történik, és nem azonos mértékű a tömörített szöveg különböző részein. Előfordulhat, hogy akár egész bekezdéseket törölünk, míg más bekezdések teljes egészükben bekerülnek a tömörítvénybe.

Kérdés persze, hogy milyen mértékben felelhetünk meg az objektivitás követelményének.

A referálás és a tömörítés során alkalmazott tömörítési művelet annyiban nem objektív, amennyiben a felhasználói igényeket alapul véve válogatunk. A válogatás és a tartalom megjelenítése függ a referáló, tömörítő személyétől, mindenkori előismereteitől. Ebben az értelemben az objektivitás csak viszonylagos.

Amiben viszont van jelentős különbség a referátum és a tömörítvény között, az a szövegben kifejezett kritika, értékelés. A kritikai észrevételek tartalmazó referátumok létjogosultságát ugyan vitathatjuk, sőt alkalmazásukat célszerű is korlátozni. Mindazonáltal kritikai referátumokat közölnek a folyóiratok, adatbázisok.

A tömörítvényekben a dolog természeténél fogva nincsenek kritikus, bíráló megjegyzések. Rájuk messzemenően igaz, hogy nem tartalmazhatnak több új információt, mint amennyit az eredeti szöveg tartalmazott. A „hozzáadott” kritika ugyanis olyasmí, amit nem találhatunk meg az eredetiben.

Ha elfogadjuk, hogy a referálás folyamatában az objektivitás úgy érvényesül, hogy a címzett semlegesül és mintegy a referátumba zárva jelenik meg, a neki szóló üzenet pedig az eredeti szövegben bezárva marad, akkor a tömörítvény esetében ez a bezártság sokkal kisebb. Persze továbbra is igaz, hogy a kommunikáció nem a szubjektum-címzett viszonyában zajlik, hanem a szubjektum-tárgy vonatkozásában valósul meg. A tartalom reprezentációjának meghatározója maga az elsődleges szöveg lesz, nem pedig annak címzettje. Kétségtelen az is, hogy a kommunikációs helyzet olyan, amelyben a szubjektum anonim kommunikátorrá válik.

Úgy látszik azonban, hogy a tömörítvények készítése közelebb áll ahhoz a kommunikációs helyzethez, amelyet az elsődleges szövegek írása, vagy akár a fordítás során megszoktunk.

JEGYZETEK

- 1 Horváth Tibor–Sütheő Péter: A tartalmi feltárás. In: Horváth Tibor–Papp István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve*. 2. köt. Budapest, Osiris, 2001. 127. p.
- 2 A referátumról és a referátumkészítésről részletesebben lásd pl. Koltay Tibor: *A referálás elmélete és gyakorlata*. Budapest, Könyvtári Intézet, 2003. 80 p.
- 3 Horváth Tibor–Sütheő Péter i. h.

Koltay Tibor

**A KultúrPont Iroda szeptembertől ismét elindítja tanfolyamait.
A kétféle képzésben a kulturális területen tevékenykedő
szervezetek munkatársai hasznos elméleti és gyakorlati
ismereteket sajátíthatnak el.**

**A Kultúra és az EU című tanfolyamunk időpontja:
2005. szeptember 26–28.;
az EU-pályázatíró tréning időpontja: 2005. október 5–7.**

**Jelentkezés és további információk Muzsik Szilviánál.
Telefon: 413-7573, e-mail: tovabbkepzes@kulturpont.hu.
Linkek: <http://www.kulturpont.hu/eukepzes.php>
és <http://www.kulturpont.hu/pit.php>.**

Magyar Örökség-díj

Borsa Gedeon

Olyan tudós kapta a Magyar Örökség-díjat Borsa Gedeon könyvtörténész és bibliográfus személyében, akinek több mint öt évtizedes, rendkívül értékes munkássága a szó szoros értelmében nemzeti örökségünk megmentésére, felkutatására, értő feldolgozására és mind szélesebb körben történő publikussá tételére irányult.

Már pályája kezdetén, az Országos Könyvtári Központ munkatársaként orosz-lánrésze volt az államosított könyvek biztonságba helyezésében. Neki is köszönhető, hogy négy millió könyvünk nem a zúzában végezte, hanem közgyűjteményekben ma is hozzáférhető és kutatható. E hatalmas könyvanyag begyűjtése és szétosztása során került szoros kapcsolatba a régi könyvekkel, amelyek máig kutatásai tárgyát képezik.

Szabó Károly nagy magyar bibliográfusunk méltó örököseként az Országos Széchényi Könyvtárban megszervezte azt a csoportot, amelynek feladata a retrospektív nemzeti bibliográfia összeállítása lett. Ez elsődlegesen az 1801 előtti magyar nyelvű és a történelmi Magyarország területén bármely nyelven megjelent dokumentumoknak a teljesség igényével és a legkorszerűbb elvek szerint történő, magas színvonalú feltárását jelenti. Az azóta folyó tervszerű és szisztematikus feltáró és feldolgozó munkának köszönhetően mára rendelkezésre áll e nemzeti bibliográfiáinknak, a *Régi Magyarországi Nyomatványoknak* három vaskos kötete, amelyek a kezdetektől, azaz 1473-tól 1655-ig tárgyalják nyomtatott hungaricáinkat. Sz ez az igényes, több generációs munka töretlenül halad tovább Borsa Gedeon útmutatása szerint egészen 1800-ig. Ő a „spiritus rectora” továbbá a magyar szerzők külföldön megjelent publikációi (RMK III) bibliográfiai számbavételének is, ugyancsak 1800-ig.

Régi magyarországi nyomtatott örökségünk felkutatása során Borsa Gedeon számos szenzációs felfedezéssel gazdagította művelődéstörténetünket. Se szeri, se száma azoknak a korábban ismeretlen nyomtatványoknak, amelyeket ő talált meg. Nevéhez fűződik például az első, Huszár Gál-féle magyar nyelvű, kottás evangélikus énekeskönyv felfedezése a stuttgarti Württembergische Landesbibliothekban, amely egyház-, irodalom-, zene-, és nyomdatörténeti szempontból páratlan leletnek számít.

Borsa Gedeon ugyanakkor a nemzeti és az európai nyomdászattörténetnek is kiváló, világszerte elismert szakértője. Sikerrel adaptálta az őnyomatványok meghatározására alkalmazott betűtípus-vizsgálati módszert a hazai kutatásban. Ennek köszönhetően egész sorozat tanulmányt jelentetett meg – Fitz Jenő tanítványként – az első budai őnyomdászról, Hess Andrásról. A legapróbb részletek figyelembevételével vont le következtetéseket az első magyarországi nyomtatványról, a *Chronica Hungarorum*ról, fennmaradt példányairól stb. Azt lehet mon-

dani, szinte nincs olyan XVI–XVII. századi magyarországi nyomda, amelynek vonatkozásában ne lettek volna új felismerései.

A betűtípusok módszeres vizsgálatának köszönhetően számos külföldi, ismeretlen nyomdahelyű ősnymotványt is azonosított, és ezzel módosította egy-egy nemzet nyomdászatanak korai történetéről addig alkotott felfogást is. Berlinben, a világősnyomtatvány-katalógus, a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* szerkesztőinek a körében személye ezért is örvend különös megbecsülésnek. De neve fogalom az olasz könyvtárosok előtt is. Ő alkotta meg ugyanis számukra és helyettük az 1601 előtt működött itáliai nyomdászok és hivatásos kiadók jegyzékét: a *Clavis typographorum librariorumque Italiae* című kézikönyvet.

Jelenleg az osztrák nemzeti könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusán dolgozik. E munkája „melléktermékeként” pedig százával küldi az újabb és újabb német nyelvű XVI. századi adatokat Münchenbe, a XVI. századi német nyomtatványok központi katalógusába. Nem lehet hát csodálkozni azon, hogy ott is nagy megbecsüléssel fogadják és emlegetik, miként minden könyvtárban, ahol megtapasztalták kitartó és szisztematikus kutatási módszerét és hihetetlen munkabírást.

Tudása és szakértelme lankadatlan szorgalommal párosul. Első publikációja, 1954 óta több mint 400 írása, könyve, tanulmánya, könyvismertetése stb. jelent meg. Voltak olyan évtizedek, amikor nem volt *Magyar Könyvszemle* vagy *Gutenberg Jahrbuch* Borsa-írás nélkül. Ez is jelzi, hogy mindig kész volt eredményeit itthon is és külföldön is ismertté tenni, nagy szolgálatot téve a magyar tudományosságának. Pár éve az Országos Széchényi Könyvtár négy kötetre valót jelentetett meg tanulmányaiából. Hiányzik azonban még recenzióinak gyűjteménye, pedig ezekben is sok hasznos megfigyelést tett. Az ismertető mű bírálata mellett sokszor továbbgondolta, új kutatási eredményekkel egészítette ki az olvasottakat, ami nem általános ebben a műfajban.

Amikor több mint két évtizede nyugdíjba ment, azt nyilatkozta, hogy mindig is „24 órás könyvtáros” akart lenni, és akkor kétszáz évre való feladatot látott maga előtt. Az azóta eltelt évek kutatásai során azonban – ahogyan jósolta – témáinak, ötleteinek a száma csak növekedett és gyarapodott. A számítógépes lehetőségek kitágították az ő látókörét is. Igaz, hogy már 1971-ben – jóval megelőzve korát – a Magyar Tudomány hasábjain felvetette a régi könyvek betűtípusainak számítógéppel való vizsgálatát, és évtizedekkel ezelőtt megálmodta a XVI. századi nyomtatványok számítógépes világekatalógusának lehetőségét is. Napjainkban is sokat tesz annak érdekében, hogy Magyarország valamennyi egyházi és közgyűjteményében őrzött 1601 előtti nyomtatványok példányainak egyedi jellegzetességeit (bejegyzés, possessorok, kötés, a példány hiányai stb.) egységes elvek alapján tárják fel.

Elsők között sajátította el a számítógépes ismereteket, amint erre lehetősége volt, kutatásai szolgálatába állította a számítógépet. Az ő ötlete volt, hogy megindultak a nemzeti könyvtárban a *Clavis typographorum regionis Carpathicae 1473–1948* elnevezésű nyomdaadattár munkálatai. 1850-ig terjedően ő már jelentős előmunkákat tett e téren is, de ezt most is önzetlenül bocsátotta munkatársai rendelkezésére.

Itt jutottunk el Borsa Gedeon másik nagy erényéhez. Neki – pár esztendővel leszámítva – nem jutott egyetemi katedra, mégis kialakult körülötte a '70-es évek közepe óta egy kis tanítványi kör, amelynek tagjai ma már neves könyv- és nyom-

datörténészek. Akkoriban egy-egy magyarországi nyomda betűtípusainak az összeállításával foglalkoztak. Eredményeik természetesen Borsa segítségével hamarosan meg is jelentek: ezekből a résztanulmányokból áll össze a *Hungarica typographica* című kiadvány a XVI. századról. Munkatársainak köre – akik mind büszkén valljuk magunkat „tanítványainak” is – szerencsére ma is bővül. Jelenleg éppen az alig 30 esztendő legfiatalabbal dolgozik együtt izgalmas közös cikken.

Általánosan ismert az a mondás, hogy *habent sua fata libelli*, vagyis hogy a könyveknek megvan a maguk sorsa. Sok régi könyvnek a sorsa maga Borsa Gedeon, hiszen megmentette (vagy felfedezte, feldolgozta) vagy megfejtette a velük kapcsolatos rejtélyeket. Ám a mondás Borsa Gedeonra nézve fordítva is igaz: sorsa több mint öt évtizede a könyv. A könyv története kötötte és köti le minden energiáját. Ha a legmodernebb informatikai módszerekkel és eszközökkel dolgozik is mostanában, változatlanul a régi könyv a mindene, és remek tanácsadóként és jó pedagógusként a velük való foglalkozás szeretetét és módszerét, miként mindig is kész volt, úgy ma is szívesen megosztja másokkal. Egy éve készült el az a kézikönyv, amelyben a régi nyomtatványok fizikai állapotával – anyagával, méretével és terjedelmével – kapcsolatos ismereteket rendszerez. Tudását így örökíti tovább a következő generációk számára.

Őszintén kívánjuk, hogy a Magyar Örökség-díjjal kitüntetett nagy tudós továbbra ilyen aktívan és tetterre készen éljen közöttünk még sokáig!

P. Vásárhelyi Judit

Vekerdi László

Vekerdi László 1924. július 21-én Hódmezővásárhelyen született. Szülei pedagógusok voltak, öccse nyelvész. Középiskolásként a Debreceni Református Kollégiumban tanult, ahonnan – írói ambíciókkal – a soproni erdőmérnöki egyetemre került. Három év múltán a NÉKOSZ Pápai Páriz Ferenc Kollégiumának medikus hallgatója lett. A budapesti orvoskaron 1951-ben avatták doktorrá. 1955-ben Sántha Kálmán egyik kiváló tanítványaként lett Debrecenben belgyógyász szakorvos, és kezdte pályáját a Belgyógyászati Klinikán. Mesterének boszorkányperét követően, saját harcait megharcolva, Budapesten az Onkológiai Intézetben folytatta, majd elhagyta sikeresnek indult orvosi pályáját. Rényi Alfréd jóvoltából, a Matematikai Kutatóintézetbe került kutató-könyvtárosnak. Rengeteget olvasott, fordított és egyre többet publikált. Ekkoriban főként a természettudományok és a matematika kultúrtörténetével, az akadémia történelmi szerepével, Galileivel, Pascalal, Descartes-tal foglalkozott, a '60-as évek közepétől már a bölcsészkaron is előadott.

Vekerdi László a Bethlen Gábor Alapítvány egyik kezdeményezője, aki ott volt Monoron és ott volt ama nevezetes találkozózn Lakiteleken is. Vekerdi László azonban nem az ellenzék, hanem a szabadon szolgáló értelmiség klasszikus képviselője, akinek szellemi horizontját Galilei, Newton, Bolyai és olyan kortársai, mint Bartók Béla, Kodály Zoltán, Németh László, Szent-Györgyi Albert, Rényi Alfréd, Szabó Árpád, Fülep Lajos, Hamvas Béla, Várkonyi Nándor, Benedek

István, Szentágothai János, Karácsony Sándor, Bibó István, Cs. Szabó László, Csanádi Imre, Nagy László, Pilinszky János, Fodor András, Forgács Péter, Kőrösi József, Levendel László, Simonyi Károly... és a még élő társak, szellemi partnerek, barátok jelölik.

Sokoldalúságát, irányultságát, toleranciáját és kisajátíthatatlanságát tükrözi, hogy 1992-ben egyszerre kapta meg az akkor alapított Szent-Györgyi Albert-díjat és a József Attila-díjat, 1993-ban a Tiszatáj-díjat meg a Soros életmű-díjat. 2000-ben Pro Literatura-díjban, 2001-ben Széchenyi-díjban részesült. A tudományos és az irodalmi, illetve a népi és az urbánus körök elismeréseit az 1987-ben átvett Szabó Ervin Emlékérem színesítette.

80. születésnapja tiszteletére a szegedi Tiszatáj folyóirat *Egy szabad ember* címmel kitűnő emlékkönyvet adott ki, a Természet Világa pedig gondosan összeállított, színvonalasan szerkesztett képes *Különszámot* jelentetett meg. Elismerésre méltó, ahogy e két Magyar Örökség-díjas folyóirat, a hazai szellemi élet egymástól eléggé távol álló – irodalmi és természettudományi, illetve vidéki és fővárosi – műhely köszöntötte őt, aki lassan fél évszázada szerzője és munkatársa mindkettőnek.

Felmérhetetlen értékű az a szolgálat és teljesítmény, amit Vekerdi Lászlónak köszönhetünk. Olyan alkotó ember ő, akit a humaniorák és a reáliák, a múlt és a jelen, a haza és a haladás ügye egyaránt foglalkoztat. Szakmája szerint besorolhatatlan. Ezt érzékelhetik mindazok, akik végiglapozzák a Gyuris György által készített válogatott életmű-bibliográfiáját, amely több, mint hatszáz publikációt regisztrál.

Pedig ez csak a jéghegy csúcsa, a tömbjét könyvei alkotják: 1969-ben a Magvetőnél jelent meg a *Kalandozás a tudományok történetében*, 1971-ben ugyancsak a Magvetőnél a *Befejezetlen jelen* című tudomány- és művelődéstörténeti esszégyűjteménye. 1970-ben Szépirodalmi Kiadónál jelent meg a század egyik legjelentősebb magyar gondolkodójának hiteles portréja, a *Németh László alkotásai és vallomásai tükrében*, amely sorsfordítóvá vált a szerző életében. 1977-ben a Móra Kiadó sorozatában jelent meg a népszerű *Így élt Newton*, amit szlovákra is lefordítottak és kiadtak. Varga Domokossal közös munkaként 1977-ben a Móra „Képes történelem” sorozatában publikálták az *Európa születése*, 1985-ben pedig *A világ kereke* című könyveket. A Corvina 1983-ban adta ki *Vígh Tamásról* írott portréját. 1994-ben a TYPOTEX Kiadó Terts István szerkesztésében *Tudás és tudomány* címmel jelentette meg tudománytörténeti tanulmánygyűjteményét; 1996-ban jött ki Herczeg Jánossal közös munkája *A véges végtelen*. 1998-ban – ugyancsak a TYPOTEX-nél –, végre napvilágot látott régóta dédelgetett műve, az *Így élt Galilei*, amelyből a jövő nemzedékek is okulhatnak. 1997-ben az Új Forrás adta ki *A Sorskérdések árnyékában, Kalandozások Németh László világában* című kitűnő esszékötetét, 2001-ben pedig *A közértelmesség kapillárisai* című tanulmánygyűjteményét.

Vekerdi László tanár urat az 1966/67-es tanévben, az ELTE magyar–népművelés szakos hallgatójaként ismertem meg. Nekünk, harmadéveseknek heti négy órában tartott előadásokat. Tárnya a fizika lett volna, Ő azonban a fizika ürügyén rendkívül szuggesztív hatású szabadelőadásokat tartott a világ nagy kérdéseiről: a középkor félreismeret világától kezdve Bolyai üdvtanán át Pascalig. Galilei vitáit és Németh László életművét elemezve, foglalkozott úgyszólván mindennel, a mi-

nőségromboló hatalmi politikától a magyar tudomány és az oktatás kártékony, feudális szerkezetéig, a mikrobiológiától a kibernetikáig...

Vekerdi László kitűnő Németh László portréját, illetve a nemtelen támadásokat követően – a magyar tudományos élet szerencséjére – „félpénzért” került a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Szerzeményezési Osztályára. Akkoriban vállalta, hogy a *Magyarország felfedezése* sorozatban szociográfiát készít a hazai kutatásról és kutatókról. Ekkor kaptam első komoly feladatokat: készítek elemző vizsgálatot és jelentéstervezetet az MTA elnöksége számára az akadémiai intézetekben dolgozó fiatal kutatók helyzetéről. Társnak hívott a szociográfiához, amit boldogan vállaltam. Másfél év alatt több, mint félszáz hazai kutatóhelyen jártunk. Egyéni és csoportos interjúk keretében mintegy ezer kutatóval konzultálva készítettük el a magyar tudomány látleletét, amelyet 800 oldalas kézirat formájában adtunk át a Szépirodalmi Kiadónak. Akkor még nem tudhattuk, hogy a tudományos világ felfedezése bajjal jár, könyvünk pedig kiadhatatlan.

Néhány évvel később, Andrej Tarkovszkij fantasztikus filmje, a *Sztalker* láttán idéződött föl bennem ismét az élmény, amelyet Vekerdivel együtt – a tiltott „Zóna” rejtélyeit fürkészve – másfél éves közös munkánk során átéltem. Szellem- és jellemformáló hatással volt rám. Ha megnézzük életútjuk alakulását, követhető, hogy tudós partnereink jórészét sem hagyta érintetlenül e találkozás. Tanár Úr akkor már – a „Gyorsuló Idő” sorozatból is kitagadva, SÁRKÁNY-nak becézett sárga Wartburgján – Somlószlórsre járt, a Judit asszony által is kedvelt, akkoriban vásárolt birtokukra. Könyvekből és derék szomszédaitól tanulva sikerrel sajátította el a szőlőművelést és a somlai bor kezelésének fortélyait.

Útjaink azóta elváltak, és noha köztisztviselőként egyre nehezebben tudtam követni őt, mindmáig a legfontosabb szellemi támaszom maradt. Ahogy látom, nemzedéktársaim jórészének és az ifjabb korosztálynak is. Bizonyára lenyűgöző műveltsége és olthatatlan tudásszomja teszi, hogy szellemileg fürgébb maradt kortársainál, sőt tanítványainál is. Pörös száját sem fogja be, dohog a romló világ állapotán. Elhárította volna e kitüntetést is. Számára valószínűleg minden díjnál nagyobb elismerést jelentene, ha megfogadnák tanácsait azok, akik tehetnének valamit az ország és helyzetünk jobbítása érdekében: többet áldoznának a könyvtárra, az oktatásra, több figyelmet fordítanának a közbiztonságra, az elesettek, a szegények fölemelésére, vagy legalább a kész Németh László-szobor felállításának mielőbbi engedélyezésével jelképesen segítenék az alvó nemzet lelkiismeretét fölrázni.

Bakos István

Az elfelejtett irodalom bedekkere

„Gyermkek számára valóban csak a legnemesebb és legbölcsebb íróknak volna szabad írni” – vallotta egykor Móricz Zsigmond; Gorkij is a legnagyobb elismerés hangján szólta az ifjúsági és gyermekirodalom művelőiről: „Jó gyermekirodalom csakis ihletből és alkotókedvből születhetik. Nem mesterember kell hozzá, hanem művész... Ne a felnőttek irodalmának függeléke legyen, hanem szuverén jogokkal és törvényekkel rendelkező nagyhatalom...” Móra Ferenc, aki mindezen kívánalmaknak igencsak megfelelt, a múlt század harmincas éveiben keserű hangon írt a gyermekírók „számkivetettségeről”: „a magyar kiadók a gyermekírókat is gyermeknek nézik, a kenyérrevaló helyett cukorraivalóval fizetik. Ezért nem volt és nem lesz soha magyar Andersen”. Különös ellentmondás, hogy a gyermekirodalom másfél százados magyarországi múltja ellenére a mai napig nem tisztázódott, hogy valójában mit is értünk a gyermekirodalom fogalmán: azt, amit a gyermekek olvasnak, vagy azt, amit a gyerekeknek írnak.

A magyar gyermekirodalom kezdeteinek első éve 1840 volt, amikor Bezerédj Amália összeállításában megjelent az első, valóban gyermekeknek készült kötet, amely a kislányának írt meséket, elbeszéléseket, tartalmazott (*Flóri könyve*). A jeles alkalomnak 1990-ben volt a 150. évfordulója. Vélhetően ez a jubileum készítette a kötet szerzőjét, Komáromi Gabriellát arra, hogy elemző-értékelő, áttekinthető kötetet adjon az olvasók kezébe, olyan művet, amely az 1900 és 1944 közé eső évtizedek gyermek- és ifjúsági irodalmának történetét tekinti át, miközben bemutatja, kik azok a magyar írók, akik ha világirodalmi rangra nem is emelkedtek, gyermekeknek szánt műveikkel mindenképpen színesítették, gazdagították a hazai irodalmat.

A szerző három fő fejezetbe (*Boldog új századot kívánok!; Változatok a prózára: a mesétől a regényig; A „túlélők” titkai*) rendezte az *Elfelejtett irodalom* anyagát. Munkája a magyar irodalomtörténet-írás nagy adósságából törleszt, amikor az 1900 és 1944 közé eső időszak hazai gyermek- és ifjúsági prózájának történetét térképezi föl. A kötet szerkezetét tekintve a történeti szempontú munkák bevált gyakorlatát követi. A szerző lineáris folyamatában, időrendben vázolja föl a magyar ifjúsági próza jelentős állomásait, sorsfordulóit (*Állomások, sorsfordulók; A századelő; 1918/1919; Világháborúk között*), miközben hosszmetsetét adja a századforduló évtől a második világháború befejezését megelőző esztendőig terjedő időszak ifjúsági könyvtermésének. Leírásai nem egyszerű tényközlések, olvasmányosan és szórakoztatón tárja olvasói elé mindazt, amit választott témájáról el kíván mondani, tudatosan alkalmazza a poétika, a filológia, a befogadáslélektan, az irodalom- és olvasásszociológia kipróbált módszereit. A hatalmas tényanyag közvetítése mellett külön szól a korabeli, divatos kiadókról (*A Singer és Wolfner – meg a többiek*), a gyermekeknek szóló folyóiratok kiadásáról (*Híradás a gyermekszajtóról*), és Mülbach Károlytól Róna Emyig sorolja a különböző korok gyermekkönyv illusztráto-

rainak nevét. Pontosan leírja az irodalmi nevelés korszakos jellemzőit, képet ad a gyermekirodalom-történetírás helyzetének alakulásáról, a gyermek- és ifjúsági irodalom önálló kritikai fórumairól, pl. a Magyar Ifjúsági Irodalmi Társaságról (1921) és folyóiratáról, az *Ifjúsági Irodalomról*. Külön fejezetben foglalkozik a gyermekirodalom műfaji kérdéseivel (*A mesétől a regényig*), a ma is olvasott vagy kötelező irodalomként olvastatott alkotásokkal. Ezekből a „regényes” fejezetekből számos érdekességet megtudhat az olvasó, többek között arra is fény derül, hányan tekintették Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című művét „etalonnak”, és miképp alkalmazták kutatási módszerét saját történelmi regényeik, novelláik megírásakor (ti. historizáló olvasmányok sora született meg a fent említett történelmi regény hatására). De megélednek a kötet lapjain olyan, ma már mosolyogtató hősnők, mint Cilike, aki a múlt század elejének csetlő-botló bakfisaként számos kor- és sorstársát elvarázsolta. A móríci kívánság természetesen nem minden esetben teljesülhetett, hiszen számos kevésbé jelentős író is akadt azok sorában, akik gyermekeknek szánták műveiket: „Az irodalom története nem csak a remekművek vonulata. S nem csak remekműnek van olvasója. Ez az olvasó szemléletünk szerint egyre fontosabb, mert az irodalom története nem csak az írók, művek históriája, hanem az olvasó története is” – írja Komáromi Gabriella.

„Szándékunk szerint a mai és a valamikori olvasó szemszögéből megírt irodalomtörténetet szeretnénk írni. Olyat, ami szemmel tartja a mű hatását; régi és új művekhez való kapcsolódásait; a befogadókészség változásait, amelyek egy-egy művet visszahívnak a mindenkori jelenbe; a mulandóság jegyeit, az utóélet rejtélyeit” – olvasható a kötet első kiadásának (1990) előszavában. A 2005-ben megjelent második kiadás bevezetőjét néhány gondolattal egészítette ki a szerző; bevallása szerint lényeges változtatásokat nem eszközölt az eredeti szövegen, azonban számos apróság jelzi az új kiadás másságát, amelyeket hol jelentéktelennek, hol pedig jelentősnek vél. Az 1990-es év a rendszerváltozás első esztendeje volt, az azóta eltelt másfél évtized alatt az üzleti szellem számos „olyan gyermekkönyvet is kiásott az irodalom tömegsírjából, ahová azok nem véletlenül kerültek”. Komáromi Gabriella ezeknek az „újonnan felfedezett” íróknak és alkotásainak a történeti adataival is kiegészítette kötetét; ezek az új információk és utalások a szövegében és lábjegyzeteiben egyaránt szerepelnek.

A szerző a téma szakavatott kutatójaként olvasmányosan és szórakoztatóan mesél a XX. század első felének gyermekirodalmáról, átfogó történetét adva közel fél évszázad irodalmának (a kötet ezért akár elkészült része lehet egy majdani gyermekirodalom-történetnek). Rendkívüli gondossággal összeállított névmutatója írói kataszterként is szolgálhat, ennek okán fontos eszköze lehet a könyvtári tájékoztatásnak; irodalomtanárok, amolyan, az ifjúsági prózában eligazító „bedekereként” is lehet ajánlani.

(Komáromi Gabriella: *Elfelejtett irodalom. Fejezetek a magyar gyermek- és ifjúsági próza történetéből: 1900–1944.* 2., átdolg. kiad., Bp., Móra Könyvkiadó, 2005. 365 p.)

Bartók Györgyi

Tisztelt Olvasó!

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (nyilvántartási száma: 07-0594-03) a Pest Megyei Könyvtárral közösen könyvtárosasszisztens-képző (középfokú szakképesítést adó) tanfolyamot indít a 2005/2006. tanévben.

A szakképesítés OKJ azonosító száma: 52 8422 01.

A képzés a kötelező hétéves továbbképzési tervbe beilleszthető.

A TANFOLYAM HELYSZÍNE:

Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár X/4. könyvtára
Budapest, X. kerület Szent László tér 7-14.
(Pataky Művelődési Központ)

A TANFOLYAM IDŐTARTAMA ÉS ÜTEMEZÉSE:

2005. szeptember 14-étől 2006 júniusáig, két félév;
oktatás minden szerdán

A KÉPZÉS DÍJA:

68 000,- Ft

A VIZSGÁK IDŐPONTJA:

a második félév végén

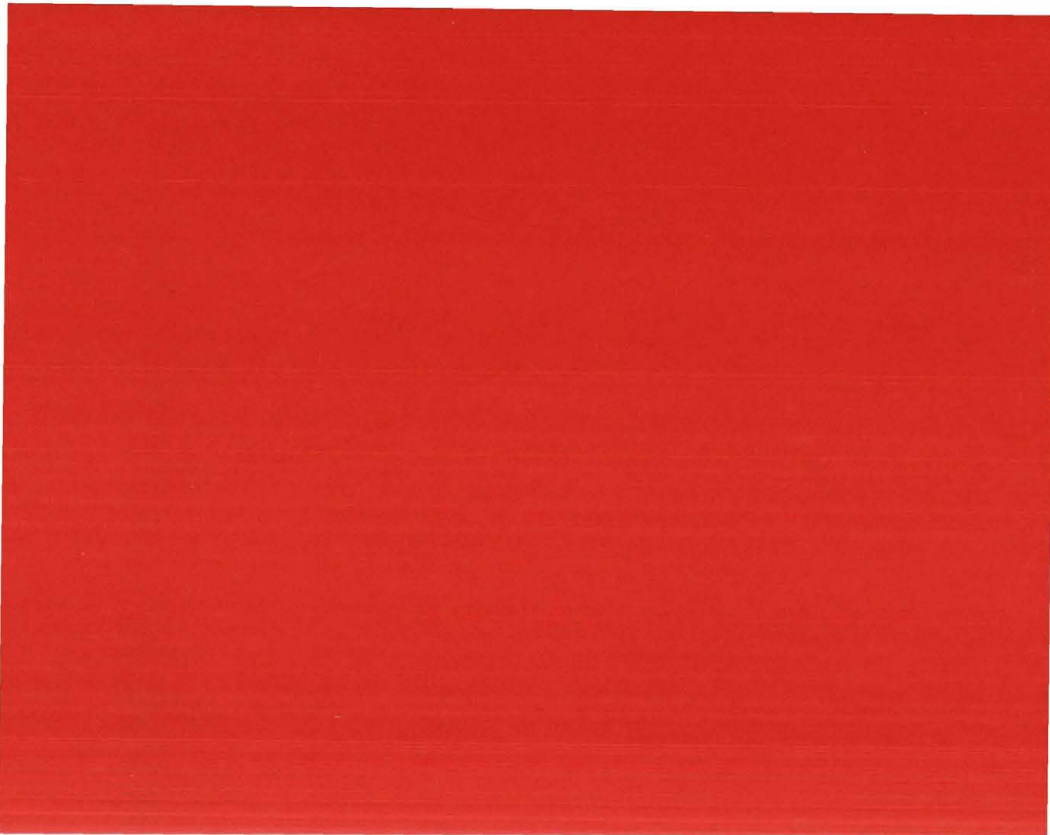
A szakképesítés szakmai (vizsgáztatási) követelményeit a 11/2004. (IV. 14.) NKÖM rendelettel módosított 9/2002. (IV. 5.) NKÖM rendelet tartalmazza. Gyakorlati vizsgára az a jelölt bocsátható, aki a szakmai gyakorlatot teljesítette, és ezt a gyakorlólhely vezetője írásban igazolta.

A hallgatók számára irodalomjegyzéket és vizsgafelkészítő konzultációt biztosítunk.

JELENTKEZÉSI HATÁRIDŐ:

2005. szeptember 5.

A jelentkezési lapot – amely a központi információs pultnál (Központi Könyvtár átriuma) beszerezhető, valamint a könyvtár honlapjáról (www.fszek.hu) letölthető – a következő címre szíveskedjék megküldeni: Sággi Ilona, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 1088 Budapest, Szabó Ervin tér 1.

3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K
3K

000000 007281

2005/8

350.00 Ft

